

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

Рада молодих науковців

**KREMENETS SCIENCE:
OPEN AIR,
АБО НАУКА В
КРОСІВКАХ**

Випуск V

**LITTERIS ET ARTIBUS:
НОВІ ГОРИЗОНТИ**

Випуск V

ОБ'ЄДНАНЕ ВИДАННЯ

Кременець
2020

K79

KREMENETS SCIENCE: OPEN AIR, АБО НАУКА В КРОСІВКАХ. Випуск V. Litteris et Artibus: нові горизонти. Випуск V: збірник наукових статей. / за заг. ред. Р. О. Дубровського. Кременець : КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2020. 228 с.

Друкується згідно з рішенням Ради молодих науковців Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка (протокол № 9 від 01 грудня 2020 р.).

Для внутрішнього використання.

Збірник містить статті молодих науковців, представлені в рамках роботи V семінару-турпоходу «Kremenets Science: Open Air, або Наука в кросівках» (тематичне спрямування 2020 року: «Культурологічний простір: виклики сьогодення») та V звітної конференції молодих науковців «Litteris et Artibus: нові горизонти».

Редакційна колегія:

Дубровський Р. О., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури та методик їх навчання КОГПА ім. Тараса Шевченка;

Омельчук О. В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики трудового навчання та технологій КОГПА ім. Тараса Шевченка;

Цісарук В. Ю., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики трудового навчання та технологій КОГПА ім. Тараса Шевченка;

Тригуба О. В., кандидат сільськогосподарських наук, викладач циклової комісії природничих дисциплін Кременецького педагогічного коледжу Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка.

Дизайн:

Киричок С. В.

Відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, імен та інших відомостей несуть автори публікацій.

ISSN 2521-1021

© Автори статей, 2020

**КУЛЬТОРОЛОГІЧНИЙ
ПРОСТІР: ВИКЛИКИ
СЬОГОДЕННЯ**

УДК 378.37.012

Плевачук Л. Ю.,
к. наук із фіз. вих. і спорту,
Гурковський О. М., Розмірчук В. В.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Стаття піднімає проблему фізичного виховання у процесі загального виховання та фізичної культури, розкриває основні проблеми та засади формування здорового способу життя в умовах дистанційного навчання під час карантину. Значення фізичної культури в процесі формування особистості велика. Однак, з'явилися такі перешкоди перед розвитком фізичної культури, як: висока захворюваність, недолік фінансування, малорухливий спосіб життя, слабка освітленість в ЗМІ.

Зазначено, що пріоритетним завданням сфери освіти є виховання національних традицій, прихильності до оздоровчої рухової активності як важливого компонента здорового способу життя особистості. Здоров'я людини залежить, головним чином від того, яке ставлення у неї до свого життя загалом. У статті розглянуто елементи ЗСЖ та узагальнено досвід формування здорового способу життя.

Ключові слова: дистанційна освіта, здоровий спосіб життя, фізична культура, карантин, фізичне навантаження.

This article raises the issue of physical education in the process of general education and physical culture, reveals the main problems and principles of forming a healthy lifestyle in terms of distance learning during quarantine. The importance of physical culture in the process of personality formation is great. However, there are obstacles to the development of physical culture, such as: high morbidity, lack of funding, sedentary lifestyle, poor media coverage. The article considers

the elements of HLS and summarizes the experience of forming a healthy lifestyle.

It is noted that the priority of education is the education of national traditions, commitment to physical activity as an important component of a healthy lifestyle. The health of the individual depends mainly on the attitude of a person to his life in general. To maintain health, it is necessary to actively improve every aspect of everyday life, to transform it into a healthy lifestyle.

Key words: *distance education, healthy lifestyle, physical culture, quarantine, physical activity.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах всебічний і гармонійний розвиток людини є не тільки бажаним, а й життєво необхідним. У той час, як епідемія коронавірусу очікувано перейшла в пандемію, освітяня, і не тільки, спільнота постала перед проблемою дистанційного навчання в період карантину. А саме, яким чином правильно підтримувати здоровий спосіб життя та виконувати завдання з фізичної культури.

Фізична культура, в широкому розумінні, є невід'ємним компонентом загальної культури людини та, відповідно, обов'язковим складником процесу виховання дітей і молоді. Фізична загартованість є однією з головних складових повноцінного та гармонійного розвитку людського організму, що відповідно є запорукою майбутнього здорової держави.

У наш час є різні погляди щодо дистанційного навчання. Зокрема, Є. Полат писав про дистанційне навчання як форму навчання, при якій взаємодія викладача та студента між собою відбувається на відстані та відображає усі притаманні навчальному процесу компоненти (цілі, зміст, методи, організаційні форми, засоби навчання), що реалізуються специфічними засобами інтернет-технологій або іншими засобами, які передбачають активність [6, с. 9].

У своїх дослідженнях Н. Думанський розглядає дистанційну освіту як сучасну технологію навчання, яка швидко розвивається в останній час завдяки досягненням інформаційних технологій і комп'ютерної техніки. На думку автора, дистанційне навчання є навчанням при якому надання об'єкту (учню, студенту) істотної частини навчального матеріалу і більша частина взаємодії з

викладачем здійснюється з використанням сучасних інформаційних технологій: комп'ютерних телекомунікацій, телебачення, мультимедіа, навчальних систем [3, с. 7].

Мета: розкрити важливість занять фізичними вправами під час карантину в умовах пандемії.

Виклад основного матеріалу. Формування здорового способу життя є особливо актуальною проблемою для категорії школярів і студентів коледжів, так як в цьому віковому періоді закладаються основи фізичного здоров'я. Але, нажаль, фізичне виховання не завжди є пріоритетним напрямком. У наш час є величезне навантаження на молодь, що часто шкодить їх загальному фізичному і психічному стану. Це може негативно позначитися на процесі формування особистості, який збігається за часом з періодом навчання.

На даному етапі освітнього навчання, держава зіткнулась із проблемою дистанційного навчання саме в умовах карантину, з методами та засобам, які необхідно впровадити в систему освіти, зокрема і у фізичне виховання. Держава виявилась не готовою до нових викликів, які постали перед українською школою, а саме масового закриття шкіл та інших навчальних закладів освіти на невизначений період і переходу до дистанційного навчання. Хоча вже давно є значне розширення можливостей сучасних інформаційних технологій, які передбачають розвиток освіти на основі прогресивних методів, які забезпечують на практиці навчальний процес у різних категоріях навчальних закладів.

Перевагою дистанційного навчання є гнучкість та свобода, індивідуальний темп навчання, доступність, технологічність, творчість.

Отже, можна зробити висновок, що дистанційна освіта є загальною та універсальною формою навчання, яка дає ряд можливостей та переваг для обох сторін освітнього процесу у сфері фізичного виховання [2, 6].

Ефективність навчально-виховного процесу з фізичної культури під час карантину значною мірою залежить від чіткого усвідомлення кінцевої мети функціонування системи фізичного виховання всіма його учасниками. Перебуваючи на карантині, людина змінює звичний спосіб життя. В тому числі, зменшує рухову активність. Це, в свою чергу, впливає на психоемоційний та загальний стан

організму. Це може призвести до зниження імунітету та загострення хронічних захворювань. Тому необхідно приділити особливу увагу своєму здоров'ю та засобам, якими можна його покращити та підтримати.

Щоб тримати себе в формі, зберегти здоров'я та провести час самоізоляції не тільки без негативних наслідків для організму, а й корисно, Всесвітня організація охорони здоров'я рекомендує виконувати низку різноманітних вправ (<https://medbud.kiev.ua/fizichny-vpravy-v-karantyny-i-imunitet/>). Та комітет з фізичного виховання та спорту МОН України надають рекомендації (<http://sportmon.org/fizychne-vyhovannya-onlajn/>) [1].

Рухова активність здатна успішно лікувати наслідки багатьох захворювань. Фізичні вправи є основним засобом оздоровчо-лікувальної фізичної культури. Вони мають реабілітаційні властивості, тонізують, позитивно впливають на трофічні процеси, формують компенсаційні можливості та нормалізують функції нездорового організму.

Загалом у спеціальній науковій та науково-популярній літературі, у засобах масової інформації можна знайти безліч фактів і доказів щодо позитивного впливу рухової активності, з одного боку. З іншого – щодо того, що звичайний спосіб життя пересічної сучасної дитини, молоді й дорослої людини ніякою мірою не забезпечує життєво необхідного рівня фізичних навантажень у процесі трудової діяльності, навчання, проведення дозвілля. Сьогодні головна теза стосовно будь-якої діяльності, спрямованої на поліпшення фізичного здоров'я молодого покоління громадян України, може бути сформульована так: жодна дитина, молода людина не має шансів зберегти, тим більше зміцнити здоров'я, якщо нехтувати засобами спеціально організованої рухової активності.

Тому, є вкрай важливим завдання укріплення здоров'я через фізичні вправи, заняття спортом та загартування організму.

Фізичні вправи впливають не тільки на той чи інший орган, а й на весь організм у цілому через основний пусковий механізм - нервову систему. Ось чому, навіть при невеликих фізичних навантаженнях (ходіння, присідання тощо), ми одразу ж об'єктивно відмічаємо зміни функцій майже всіх органів та систем організму. Так, поглиблюється й прискорюється дихання та пульс,

змінюється артеріальний тиск, активізується функція шлунково-кишкового тракту, печінки та нирок.

Цілісність людської особистості виявляється, насамперед, у взаємозв'язку і взаємодії психічних і фізичних сил організму. Гармонія психофізичних сил підвищує резерви здоров'я, створює умови для творчого самовираження в різних областях нашого життя. Активна і здорова людина надовго зберігає молодість, продовжуючи творчу діяльність та не дозволяє душі "лінуватися". Здоровий спосіб життя містить у собі наступні основні елементи: плідна праця, раціональний режим праці і відпочинку, викорінювання шкідливих звичок, оптимальний руховий режим, особисту гігієну, загартовування, раціональне харчування тощо [4].

Сучасна ситуація така, що молодь часто не має реальної можливості підвищити рівень фізичної культури. Існує точка зору, відповідно до якої, відсутність належного рівня розвитку спорту і пропаганди фізичної культури породжує все більше поширення таких «хвороб суспільства» як: нікотинова залежність, алкоголізм, в тому числі «пивний алкоголізм», наркоманія (переважно в молодіжному середовищі). Висловлюються також думки про пряму залежність демографічної, а значить економічної ситуації в країні від рівня фізичної культури населення. Для вивчення впливу фізичної культури ці порушники здоров'я є причиною багатьох захворювань, різко скорочують тривалість життя, знижують працездатність, згубно відображаються на здоров'ї підростаючого покоління і на здоров'ї майбутніх дітей.

В умовах карантину потрібно вибрати для себе оптимальний руховий режим. Для сучасної людини систематичне заняття фізкультурою і спортом має виняткове значення. Відомо, що навіть у здорової і нестарої людини, якщо вона не тренована, яка веде сидячий спосіб життя і не займається фізкультурою, при найменших фізичних навантаженнях частішає подих, прискорюється серцебиття. Тренована людина, навпаки, легко справляється зі значними фізичними навантаженнями. Фізичне тренування зміцнює і розвиває м'язи, судини, дихальну систему і багато інших органів, що значно полегшує роботу апарата кровообігу, добре впливає на нервову систему.

Щоденна ранкова гімнастика – обов'язковий мінімум фізичного тренування. Вона повинна стати для всіх такою ж звичкою, як умивання щоранку.

Важливий елемент здорового способу життя – особиста гігієна. Він містить у собі раціональний добовий режим, догляд за тілом, гігієну одягу і взуття. Особливе значення має і режим дня. При правильному його дотриманні виробляється чіткий ритм функціонування організму. А це, у свою чергу, створює найкращі умови для роботи і відновлення сил.

Наступною складовою здорового способу життя є раціональне харчування. Особливо це стосується студентства та школярів. Коли мова йде про нього, варто пам'ятати про два основні правила, порушення яких небезпечно для здоров'я.

Перше правило – рівновага отримуваної енергії та енергії, що витрачається. Якщо організм отримує її більше, ніж витрачає, тобто якщо ми отримуємо їжі більше, ніж це необхідно для нормального розвитку людини, для роботи і гарного самопочуття, ми набираємо вагу, що в підсумку приводить до атеросклерозу, ішемічної хвороби серця, гіпертонії, цукрового діабету, цілого ряду інших недуг.

Другий закон – відповідність хімічного складу раціону фізіологічним потребам організму в продуктах харчування. Харчування повинне бути різноманітним і забезпечувати потреби в білках, жирах, вуглеводах, вітамінах, мінеральних речовинах, харчових волокнах. Багато з цих речовин незамінні, оскільки не утворюються в організмі, а надходять тільки з їжею[4].

Значення фізичної культури і спорту для здоров'я, розвитку і загального стану людини важко перебільшити. З ранніх років батьки, педагоги, засоби масової інформації (Інтернет і телебачення) інформують дітей про унікальну корисність фізичної активності і спонукають їх займатися спортом. У цьому віці такі заняття проходять, як правило, під наглядом досвідчених тренерів і фахівців, що стежать за правильним і гармонійним розвитком організму, що росте. У шкільному віці цю роль, в основному, виконують вчителі фізичної культури в школі [4].

Дистанційне навчання з освітніх предметів та, зокрема фізичної культури під час карантину, з огляду на ситуацію в країні, показали, що освіта може функціонувати при форс-

мажорних ситуаціях, хоча вчителі та викладачі вищої школи не всі були готові до такого навчання. Але на даному етапі вже є варіанти вирішення проблеми та мобілізація викладачів для роботи онлайн. В Інтернеті на даний час є тисячі освітніх відеороликів та фільмів, які потребують аналізу, систематизації та сертифікації методичними кабінетами на предмет використання в навчальному процесі. Тобто, це сучасний дидактичний матеріал, який може бути використаний вже сьогодні. Вже існує багато платформ та інструментів для навчання, які дозволять школам та вищим навчальним закладам здійснювати навчання онлайн, а саме: ClassDojo – це комунікаційна платформа для школи, яку вчителі, учні та батьки використовують для дистанційного навчання у школі; Google Classroom – безкоштовний веб-сервіс створений Google для навчальних закладів з метою спрощення створення, поширення і класифікації завдань без паперовим шляхом; Moodle – навчальна платформа призначена для об'єднання педагогів, адміністраторів і учнів (студентів) в одну надійну, безпечну та інтегровану систему для створення персоналізованого навчального середовища та багато інших [8].

МОН України рекомендує закладам освіти розробити заходи щодо проведення занять за допомогою дистанційних технологій та щодо відпрацювання занять відповідно до навчальних планів після нормалізації епідемічної ситуації.

Але не все можна виконати в теоретичному порядку, тому вчителі та викладачі проводять відеоуроки з фізичної культури під час карантину в Viber, де отримують відеоролики виконаних вправ, YouTube та Instagram, в яких знімаються самі де дають рекомендації щодо виконання фізичних вправ, відеопорад на самоізоляції.

Фізична культура має колосальне значення в процесі формування особистості, різнобічно впливаючи на неї, вона формує і моральні якості, дух, впливає на фізичний стан, стимулюючи новий підхід до життя і роботи, нові досягнення в житті і праці. Ось такий ефект фізичної культури. Для того, щоб свідомо прийти до висновку, щодо значення фізичної культури і спорту, людина повинна зрозуміти їхню роль у своєму житті. І дуже добре, якщо

вона зрозуміє це не зовсім пізно, для того, щоб почати здоровий спосіб життя.

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Спорт і фізична культура – це не тільки здоровий спосіб життя, а й взагалі нормальне і здорове життя, яке відкриває все нові і нові можливості для реалізації сил і талантів. Це шлях, на який ступає людина для того щоб прожити нею життя було плідним, приносило радість їй самій та оточуючим.

Потреба заняття спортом наштовхується на заклопотаність сучасної людини і на відсутність належних умов (спортзалів, спортобладнання тощо), а водночас і на природну ледачість, якій не під силу долати себе - вставати раніше, намагатися стрибнути вище, гартувати своє тіло холодною водою тощо. Заважає також певний загальний скептицизм і зневажливе ставлення до активного спорту. Тим часом, у світі чинник суспільної психології, відтак суспільної прихильності до спорту вирішує дуже багато. Дитина теж "створює" себе в цій атмосфері, беручи приклад з батьків і старших, де вони займаються спортом. Спонукає дитину до нього не треба. Суспільства, де вірять у життєве призначення спорту, є загалом здоровіші й розумніші, ніж ті, де ним не займаються.

Прогресивний ритм життя вимагає все більшої фізичної активності і підготовленості. Збільшення навантаження, які лягають на плечі людини протягом усього життя, вимагають більшого фізичного розвитку, покращення фізичної досконалості, підвищення рівня здоров'я. Це має досягатися за допомогою постійних занять фізичною культурою.

Фізична культура є незамінним засобом для підтримання фізичного здоров'я та функціонування всіх систем організму в умовах обмеження рухової активності під час карантину.

Проблема підтримання рухової активності під час карантину потребує подальшого дослідження та розробки методики онлайн-занять та уроків з фізичної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проблеми сучасної педагогічної освіти: зб. ст. Ялта: РВВ КГУ, 2013. № 40, ч. 4. С. 22–30.

2. Гринченко І. Б. Сучасні напрями впровадження інновацій в професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури // Вісник Житомирського державного університету. Житомир, 2012. № 64. С. 103–107.
3. Думанський Н. О. Класична технологія дистанційної освіти. *Вісник Національного університету. Львівська політехніка*. Львів, 2008. №26(610). С.119-125.
4. Дмитренко Г. А., Олійник В. В., Ануфрієва Л. О. Цільове управління: вимірювання результативності діяльності учнів і педагогів: навч. посіб. Київ : УІПКККО, 1996. 84 с.
5. Кухаренко В. М., Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г. Дистанційне навчання : навч. посіб. Харків: НТУ "ХПІ", "Торсінг", 2002. 320 с.
6. Клопов Р. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту із застосуванням інформаційних технологій: теорія і практика. Запоріжжя : ЗНУ, 2010. 386 с.
7. Полат Е. С., Бухаркина М. Ю., Моисеева М. В. Теория и практика дистанционного обучения: учеб. пособие. Москва: «Академия», 2004. 416 с.
8. Технологія створення дистанційного курсу: навч. посіб. / В. Ю. Биков та ін. Київ : Міленіум, 2008. 324 с.

УДК 37.04

Шилюк С. І., магістрантка

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ В СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено поняття обдарованості. Розкрито підходи зарубіжних та вітчизняних вчених до роботи із обдарованими дітьми. Акцентується увага на соціальній значущості обдарованих дітей та необхідності їх постійного різнобічного розвитку, починаючи із дошкільного віку.

Ключові слова: обдарованість, обдаровані діти, здібності, інноваційні підходи, талант.

The article highlights the concept of talent. The approaches of foreign and domestic scientists to work with gifted children are revealed. Emphasis is placed on the social significance of gifted children and the need for their constant multifaceted development, starting from preschool age.

Key words: giftedness, gifted children, abilities, innovative approaches, talent.

Постановка проблеми. Розвиток суспільства багато в чому залежить від зусиль кожної особистості, її можливостей та здібностей. Сьогодні потреба суспільства у надзвичайно творчих особистостях нестримно зростає. Рання ідентифікація, навчання та виховання обдарованих та талановитих дітей – запорука успіху в будь-якій країні. Обдаровані діти – це майбутнє, гордість і честь України, її престиж на світовій арені. Тому інтелектуальний розвиток нашої країни через впровадження новаторських підходів залежить від кожного педагога, створення сприятливих умов для розвитку обдарованої дитини, реалізації права особистості на індивідуальність, оригінальність, внутрішню свободу, формування її творчого потенціалу.

Саме тому в нашій державі впроваджений якісний новий, інноваційний підхід до освіти, який базується на розвитку творчих можливостей людини, особливо вчених,

викладачів, та інтеграції зусиль громадськості всіх країн. Створення системи розвитку талантів для України, яка прагне до статусу розвиненої, правової та демократичної країни, є необхідною умовою успіху на цьому шляху. Сьогодні доля України залежить від реалізації інтелектуального та творчого потенціалу людей та всіх громадян загалом. Тому дуже важливим науково-педагогічним рішенням цієї проблеми є демонстрація та розвиток здібностей та талантів кожної дитини, вивчення теоретичних основ ефективної системи державної підтримки для активізації талановитої молоді.

Проблему розвитку обдарованості вивчали та досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені: М. Карне, А. Шведел, С. Ліннемайер, Б. Теплов, Дж. Рензуллі, Н. Левітов, О. Кульчицька, В. Штерн, Н. Докшина, Е. Торранс, Ф. Гальтон, С. Рубінштейн Л. Кравяенко та ін. В Україні протягом останніх років накопичено чималий досвід щодо визначення поняття «обдарованості», розроблено та реалізовано програми роботи з обдарованими дітьми.

Метою статті є аналіз інноваційних підходів освітнього процесу закладів дошкільної освіти, що виступають першоосновою формування та розвитку дитячої обдарованості.

Виклад основного матеріалу. Традиційно під обдарованістю дослідники розуміють вияв природних можливостей організму людини, що значно перевищує середній рівень. Однак провідним у сучасному трактуванні проблеми обдарованості вважається визначення В. Штерна, за яким «обдарованість – це загальна здатність індивіда свідомо орієнтувати своє мислення на нові вимоги; загальна здатність психіки пристосовуватися до нових завдань і умов життя» [4, с. 243].

У трактуванні Б. Теплова обдарованість є своєрідно-якісним поєднанням здібностей, від яких залежить можливість досягнення більшого чи меншого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності [4, с. 244].

Дослідниця О. Кульчицька визначає обдарованість як системно-особистісне утворення, зумовлене природними особливостями організму людини. Вона вважає, що обдарованість, як системне утворення, складається з високого рівня інтелекту, творчих здібностей і мотиваційного компоненту (мотивація досягнень) [5].

Найбільш чутливий період для розвитку навичок – це раннє дитинство та дошкільний вік. Дитині цього віку властива висока пізнавальна активність, підвищена вразливість, потреба в розумовому навантаженні. Вона виробила інтуїцію, яскравість, специфічну презентацію зображень та просте керування ними. Початковими рисами дошкільного віку є фантазія, творча уява, нестандартне мислення. Крім того, існує особлива чутливість, чутливість до навколишнього середовища. Виходячи з цього, для розвитку творчих здібностей у закладах дошкільної освіти необхідно виявляти талановитих дітей, проводити спеціальну роботу щодо збереження та подальшого розвитку їхніх здібностей, спираючись на власну діяльність дітей, об'єднані зусилля психологів, вчителів, вихователів, батьків. Тому, одним із пріоритетних напрямків дошкільної освіти є робота з обдарованими дітьми, що складає невід'ємну частину проблеми реалізації творчого потенціалу особистості.

У результаті досліджень науковцями виділено такі характерні особливості обдарованих дітей:

- мають гарну пам'ять, особистий світогляд, добре розвинене абстрактне мислення;
- у них добре розвинена свідомість, теоретичний спосіб мислення;
- вони, як правило, дуже активні та чимось зайняті, прагнуть працювати більше за інших або займають себе самі, інколи справами, що безпосередньо не стосуються запропонованого завдання;
- ставлять до себе високі вимоги, у них гостро розвинене почуття справедливості, вони боляче сприймають соціальну несправедливість;
- наполегливі в досягненні результату у сфері, що їх цікавить, для них характерний творчий пошук;
- хочуть навчатися та досягають успіхів. Навчання приносить їм задоволення;
- завдяки численним умінням (класифікувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, планувати і прогнозувати, робити висновки) вони здатні краще за інших займатися самостійною діяльністю, особливо в галузі літератури, математики, проведення дослідів;
- вміють критично оцінювати навколишню дійсність і прагнуть зрозуміти суть речей і явищ, фантазувати;

- ставлять багато запитань і зацікавлені у позитивних відповідях на них;
 - заняття для них особливо цікаві тоді, коли використовується дослідницький метод;
 - із задоволенням виконують складні та довготривалі завдання;
 - виявляють стійкий інтерес до читання, мають великий словниковий запас;
 - завдяки частому звертанню до засобів масової інформації, вони, здебільшого, вміють швидко виділяти найбільш значущі новини, намагаються самостійно знайти важливі джерела інформації;
 - більшість із них ставлять перед собою завдання, виконання яких вимагає багато часу;
 - обдарованим дітям притаманне почуття гумору, вони мають добре здоров'я, життєрадісні, хоча зрідка трапляються діти зі слабким здоров'ям;
 - у них добре розвинене почуття страху, емоційна незбалансованість, порівняно з їхніми однолітками [3, с. 56].
- Дослідники М. Карне, А. Шведел і С. Ліннемайер виділили принципи складання програм для обдарованих дітей, які допомагають керуватися сучасним авторам:
1. Кожна дитина неповторна. Необхідно виділити сильні та слабкі сторони кожної дитини та скласти програми, що відповідають її потребам.
 2. Обдаровані діти дуже критичні до себе і часом відрізняються несприятливим «Я-образом». Необхідно допомогти їм знайти реалістичне уявлення про себе. Особливо важливо згладити невідповідність між високим інтелектуальним розвитком і доступними руховими навичками.
 3. Родина відіграє найважливішу роль в освіті обдарованої дитини, тому вона повинна співпрацювати із закладами освіти.
 4. Оскільки обдарованих дітей відрізняє широка сфера інтересів, програма має включати різноманітний матеріал, збалансований і сприятливий їх усебічному розвитку (в емоційному, руховому плані й у сфері спілкування).
 5. Обдарована дитина, яка перебуває в одній групі із «середніми» дітьми, повинна мати можливість спілкуватися з настільки ж розвиненими однолітками.

6. Керувати програмою навчання обдарованих дітей повинна людина, яка має спеціальну підготовку й відповідний досвід роботи.

7. Невід'ємна частина програми – система її оцінки. Важливо визначити, якою мірою дитина досягає поставлених цілей. У такий спосіб можна виявити слабкі місця програми й визначити, наскільки вона задовільняє потреби дитини. Тому має бути добре організована, ефективна й постійно діюча система виявлення обдарованості, в якій братимуть участь і батьки.

8. Щоб забезпечити поступальний хід розвитку, програма повинна передбачати оптимальний і плановий перехід дитини з одного рівня на інший. Це вимагає спільних зусиль адміністрації, вихователів і батьків.

9. Одного інтелекту в житті недостатньо, тому програма повинна розвивати цілеспрямованість, наполегливість і бажання довести справу до кінця.

10. Програма має передбачати розвиток творчих здібностей дитини [1, с.79].

У роботі з обдарованими дітьми можна використовувати програми як вітчизняного так і зарубіжного досвіду. Програма, яка була розроблена польськими фахівцями «Обдарована дитина», розрахована для створення умов для побудови освітнього процесу, спрямованого на продуктивний психічний, інтелектуальний та творчий розвиток обдарованих дітей, оптимізацію та реалізацію їх здібностей.

Під час підготовки програми автори виокремили такі завдання: розробка системи моніторингу та передумов обдарованості дітей дошкільного віку; визначення дітей з передумовами обдарованості; складання індивідуального маршруту психолого-педагогічної підтримки обдарованих дітей, координувати та інтегрувати діяльність професіоналів та батьків у цьому напрямку; розробити план дій щодо розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Прогнозованими результатами програми є створення бази даних дітей з передумовами для різних видів талантів; підвищення рівня індивідуальних досягнень дітей у навчальній, творчій та інших сферах діяльності, до яких вони мають здібності; початковим етапом програми є робота над розвитком талантів дітей, дослідження та

діагностика, які містять використання вичерпної інформації, включаючи думку батьків, вихователів, тестування вчителів-психологів та експертну оцінку. У програмі є набір методик.

Методи дослідження обдарованих дітей мають забезпечувати принцип мінімальної достатності змісту методів для найефективнішого та найадекватнішого моніторингу розвитку внутрішніх потенціалів особистості, щоб охопити особистісну та пізнавальну сферу розвитку, характерну поведінку дитини [2, с. 37-41].

Українським інноваційним підходом, до вивчення даної проблематики, є державна програма «Сходинки до дитячої обдарованості».

Прогресування державності в Україні призвело до нових тенденцій розвитку освіти. Суспільству гостро потрібні творчі, активні, талановиті, інтелектуально та духовно розвинені громадяни. Творчий потенціал особистості – це історичний заповідник, оновлення якого дає можливість значно покращити якість будь-якої соціальної реформи; обдарованість – один з головних чинників економічного розвитку України; творчість і талант є невід'ємною частиною людської духовності, соціальним механізмом, який пригнічує регресивні лінії розвитку суспільства. Сьогодні це актуально для нашої країни.

В основу реалізації проекту покладено такі основні документи: Конвенція ООН про права дитини; Закон України «Про позашкільну освіту»; Указ Президента «Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні»; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002–2008 роки»; Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо державної підтримки обдарованої молоді»; Указ Президента України «Про гранти Президента України для обдарованої молоді»; Концепція громадянського виховання особистості в умовах української державності; Положення про Малу академію наук, наукові товариства учнів; Обласна програма з питань роботи з обдарованою молоддю [2, с. 27].

Інноваційна програма, розроблена психологом Кравченко Л.К., окреслює в межах реалізації освітнього проекту «Сходинки до дитячої обдарованості» такі заходи:

- підвищити рівень науково-методичного забезпечення роботи з обдарованими дітьми;
- удосконалити основні напрями роботи з обдарованими дітьми;
- упровадити інноваційні методи роботи;
- підвищити статус обдарованих дітей та педагогів-наставників, які працюють з ними;
- підтримати обдарованих дітей, створюючи умови для їх творчого, інтелектуального, духовного й фізичного розвитку;
- об'єднати зусилля закладу дошкільної освіти й батьківської громади для створення оптимальних умов для розвитку та творчої реалізації обдарованих дітей.

Очікуваними результатами є удосконалення системи виявлення та підтримки обдарованих дітей, підвищення рівня науково-методичного, інформаційного та матеріального забезпечення роботи з обдарованими дітьми, зростання рівня професійної компетентності педагогів щодо психолого-педагогічного супроводу обдарованих дітей, розроблення дієвого механізму оптимізації розвитку обдарованих дітей та методичного супроводу педагогічних працівників, які безпосередньо взаємодіють з ними, налагодження ефективної співпраці педагогів закладу дошкільної освіти та батьків в аспекті розвитку дитячої обдарованості.

Автори виділяють в межах реалізації освітнього проекту «Сходинки до дитячої обдарованості» такі заходи: програма, на їх думку, повинна сприяти розвитку здібних та обдарованих дітей, формуванню творчої особистості, створити єдиний інформаційно-навчальний простір для розвитку й підтримки обдарованих дошкільників.

Реалізація проекту передбачає консолідацію зусиль всього викладацького складу. Учасники проекту – керівництво закладу дошкільної освіти, вихователі, діти, психолог, соціальний педагог, батьки, громадськість. Після робіт очікуються результати, такі як вдосконалення системи ідентифікації та підтримки обдарованих дітей, підвищення рівня науково-методичного, інформаційного та матеріального забезпечення роботи з обдарованими дітьми, підвищення рівня професійної компетентності вихователів з психологічної та педагогічної підтримки обдарованих дітей; методична підтримка педагогічних

працівників, які безпосередньо спілкуються з ними, налагодження ефективної співпраці між вихователями та батьками з точки зору таланту розвитку дітей [2, с. 21-27].

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

На завершення варто зауважити, що обдарованість за своїм характером є багатомірним явищем. Важливо, щоб дітей із обдарованістю з раннього дитинства оточували люди, які розуміють природу даного феномену.

На даний момент це питання залишається відкритим та перспективним для проведення досліджень у різних напрямках, оскільки наразі науковці вивчають сам феномен дитячої обдарованості, відбирають адекватні методи діагностики і створюють індивідуальні програми розвитку обдарованості в дитячому віці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демченко В. В., Рабченюк Т. С. Виховання обдарованої дитини в сучасному навчальному закладі. Організаційно-управлінський аспект. Рівне : Ліста-М, 2004, 180 с.
2. Демченко В. В., Рабченюк Т. С., Савчук Л. О. Програми розвитку обдарованих дітей та діагностичні методи їх виявлення. Рівне : РОІППО, 2006. 41 с.
3. Комаров К. І. Система роботи з обдарованими дітьми, 2010. 85 с.
4. Панішкевич Д. І., Тимчук Л. І. Соціальна педагогіка: Модульна технологія начального курсу: навч. посіб. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. 496 с.
5. Кульчицька О. Обдарованість. URL : http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/psychology/46963/ (дата звернення: 18.03.2020).

УДК 796.8

Божик М. В., к. пед. н.,
Оліщук Р. Ю., магістрант,
Кулініч А. М., студент

ОСОБЛИВОСТІ ОЗДОРОВЧОГО ВПЛИВУ СИЛОВИХ ТРЕНУВАНЬ НА ОРГАНІЗМ ЮНАКІВ

У статті подано матеріали дослідження, які свідчать про особливості оздоровчого впливу силових тренувань на організм юнаків віком 17-21 років. Доведено, що силове тренування є ефективним засобом зміцнення здоров'я. Внаслідок виконання силових вправ поліпшуються координаційні процеси діяльності м'язів, що супроводжується покращенням координації вегетативних функцій серцево-судинної, дихальної та видільної системи. Вправи для розвитку сили можуть знизити розвиток ожиріння та сприяють гармонійному розвитку мускулатури.

Ключові слова: юнаки, сила, силові тренування, серцево-судинна система, антропометричні показники, фізична культура, здоров'я.

The article presents research materials that indicate the features of the health effects of strength training on the body of young people aged 17-21 years. Strength training has been shown to be an effective way to promote good health. As a result of strength training, the coordination processes of muscle activity are improved, which is accompanied by improved coordination of the autonomic functions of the cardiovascular, respiratory and excretory systems. Exercises to develop strength can reduce the development of obesity and promote harmonious muscle development.

Key words: young people, strength, strength training, cardiovascular system, anthropometric indicators, physical culture, health.

Постановка проблеми. На нинішньому етапі у закладах вищої освіти спостерігається тенденція погіршення стану здоров'я студентів, збільшення

функціональних порушень у серцево-судинній системі, виникнення хронічних захворювань системи травлення, дихання та інших систем організму [1; 2; 4; 5].

Результати багатьох досліджень [1; 2; 4; 5; 6] в Україні свідчать про те, що 20 % студентів мають надмірну масу тіла, 50 % – порушення розвитку опорно-рухового апарату, з кожним роком зростає рівень захворюваності студентів – понад 43 % молоді страждає різними хронічними захворюваннями; 22 % – мають реакцію на гіпертонічну хворобу; 18 % – підвищений тиск [7].

Силові тренування за літературними джерелами [6; 9; 10] мають високий оздоровчий потенціал, що виражається в покращенні працездатності, самопочутті, покращенні форм тіла.

На сьогоднішній день багато навчальних закладів обладнані тренажерними залами, заняття у яких досить популярні серед студентської молоді. У зв'язку з цим в даній роботі ми вирішили дослідити вплив силових тренувань на організм юнаків студентського віку. Передбачається, що заняття з використанням тренажерних пристроїв будуть сприяти покращенню показників морфологічного і функціонального статусу юнаків 17-21 років.

Предмет дослідження: функціональні зміни в організмі юнаків під впливом силових тренувань.

Об'єкт дослідження: фізичний статус юнаків віком 17-21 років.

Мета дослідження – визначити особливості оздоровчого впливу силових тренувань на організм юнаків віком 17-21 років.

Завдання:

1. Проаналізувати літературні джерела стосовно оздоровчого впливу силових тренувань та особливості організації і проведення занять з фізичної культури з юнаками студентського віку.

2. Вивчити методи дослідження оздоровчого ефекту занять фізичною культурою юнаків віком 17-21 років

3. Визначити рівень фізичного статусу юнаків, які займаються силовими тренуваннями.

Для вирішення поставлених завдань у наших дослідженнях застосовувалися такі методи:

1. Теоретичний аналіз й узагальнення літературних джерел.

2. Порівняльний аналіз і узагальнення документальних матеріалів.

3. Педагогічні спостереження.

4. Соціологічні дослідження.

5. Методи математичної статистики.

Виклад основного матеріалу. Здоров'я молоді є одним із найважливіших показників умов навчання, життя, побуту, якості харчування, їх фізичної активності, показником рівня національного добробуту, економічного і культурного потенціалу суспільства. Це процес збереження і розвитку фізіологічної, біологічної і психічної функції, оптимальної працездатності, соціальної активності, здатності організму адекватно змінювати свої функціональні параметри в залежності від навколишнього середовища [4; 6; 8].

Студентство є особливою соціальною групою, об'єднаною визначеним віком, специфічними умовами праці і життя. Вступивши в заклад вищої освіти, студент опиняється в нових соціальних і психофізіологічних умовах, а часто і в новому кліматичному середовищі. Адаптація до комплексу факторів, специфічних для вищої школи, є складним багаторівневим соціально-психофізіологічним процесом і супроводжується значним напруженням компенсаторно-приспосувальних систем організму студентів [4, 6].

У багатьох студентів помітні різні відхилення в стані здоров'я: порушення постави, сколіози, короткозорість (міопія слабкої, середньої ступені), нервово-психічна нестійкість, зниження функціональної можливості кардіо-респіраторної системи, лабільність регуляції діяльності серця і судин з переважанням тону симпатичного відділу вегетативної нервової системи, зниження опірності організму [7].

Наприклад, кількість тих, кого зараховано до спеціальних медичних груп та звільнено від занять з фізичного виховання зростає від 6-9 % у середніх школах, до 14-17 % у закладах вищої освіти [4; 5; 6].

За даними А. Г. Сухарева (1984), в період навчання дефіцит рухової активності призводить до погіршення адаптації серцево-судинної системи, зниження показників ЖЄЛ, станової сили, появи надлишкової ваги за рахунок відкладання жиру, підвищення рівня холестерину в крові. Захворюваність студентів в умовах гіпокінезії в 2 рази вища, ніж в їх ровесників з нормальним рівнем рухової

активності, що пов'язано із зниженням загальної неспецифічної резистентності.

Тому дослідження, які присвячені вивченню причин виникнення та ефективності лікувально-профілактичних заходів при порушеннях статури у студентів, залишаються надзвичайно актуальними. Слід додати, що збільшується кількість тих, кого обстежують з патологією грудного та шийного відділів хребта, що можна класифікувати як результат неадекватних статико-динамічних навантажень, пов'язаних переважно з довгим перебуванням у сидячому положенні в процесі навчання, недосконалими навчальними програмами з фізичної культури, дуже обмеженою руховою активністю молоді.

Процес силовій підготовки в сучасному спорті спрямований на розвиток різноманітних силових якостей, збільшення активної м'язової маси, зміцнення сполучної і кісткової тканини, поліпшення будови тіла спортсмена.

Підвищений інтерес становить використання силовій підготовки у загальній програмі зміцнення здоров'я та підвищення рівня фізичної підготовленості. Безсумнівно, вправи для розвитку сили справляють позитивний вплив на стан здоров'я. Фізичні навантаження викликають перебудови різних функцій організму, особливості і ступінь яких залежать від потужності і характеру рухової діяльності.

За останні роки накопичено значний матеріал про силову підготовку та її використання для зміцнення здоров'я і збільшення силових здатностей спортсменів.

Сила як визначена якість людини це здатність долати зовнішній опір або протидіяти йому за рахунок м'язевих зусиль [3; 9; 10].

В залежності від умов, характеру та величини проявів м'язової сили у практиці фізичного виховання виділяють декілька її різновидів:

- «динамічна сила» – при зменшенні довжини м'язів (долаючий режим) та їх подовженні (поступальний режим) або прояв сили у русі;
- «статична сила» – проявляється без зміни довжини м'язів (статичний, ізометричний режим).

За характером зусиль у динамічному режимі, у свою чергу виділяють:

- вибухову силу – це її прояви з максимальним прискоренням, що характерно для стрибків, метань, ударів (швидкісно-силові види спорту);

- швидку силу – це її прояви з не максимальним прискоренням, що характерно для швидких, але не граничних рухів у бігу, плаванні, веслуванні;

- повільну силу – це її прояви при порівняно повільних рухах без прискорень у важкій атлетиці, пауерліфтингу;

- силову витривалість – це здатність тривало, багаторазово проявляти зусилля не граничні для даної людини у циклічних та не циклічних видах спорту (Л. П. Матвеев, А. Д. Новиков, 1976; С. М. Вайцеховский, 1971).

Оцінюючи величину зусилля у тій чи іншій вправі, застосовують терміни «абсолютна» та «відносна» сила:

- абсолютна сила – максимальне зусилля, яке людина може розвинути у динамічному чи статичному режимі. Прикладом може бути піднімання штанги граничної маси;

- відносна сила – величина сили, що припадає на 1 кг маси людини, а застосовується цей показник з метою об'єктивного порівняння її силових підготовленості (Г. И. Кукушкин, 1975; В. П. Филин, 1974).

У нашому дослідженні брало участь 10 юнаків студентського віку (від 17 до 21 року), які навчаються в різних навчальних закладах міста Кременця. Цим хлопцям, які займаються силовими тренуваннями було запропоновано дослід, який складається з двох тестів:

- оцінити стан серцево-судинної системи юнаків, які займаються силовими тренуваннями ;

- провести антропометричний тест вимірювання різних частин тіла та оцінка їхнього рівня мускулатури на даному етапі.

Слід зазначити, що такі тести є дуже простими і не вимагають надмірних фізичних зусиль і відносно швидко показуються результати.

Тому самі хлопці із радістю згодилися на ці тести, які покажуть на якому рівні знаходиться стан їхньої серцево-судинної системи і дані з антропометричних вимірювань. Ці тести покажуть плюси і мінуси цих юнаків, які займаються силовими тренуваннями. Потрібно взяти до уваги, що ці хлопці тренуються не менше одного року, тричі на тиждень. Тривалість заняття в середньому становить від 60 до 90

хвилин, протягом яких виконуються фізичні вправи на 2-3 основні групи м'язів.

У другому тесті ми вимірювали антропометричні дані юнаків, для того, щоб визначити їхній рівень мускулатури на даному етапі. До цього тесту входило вимірювання сантиметровою стрічкою обхватних розмірів, різних частин тіла, такі як передпліччя, біцепс, шия, груди, талія, стегно і гомілка.

Найважливішим розміром було обхватний розмір тазу, від якого ми і відштовхувались, множачи на середній чи вищий стандартний рівень розвитку мускулатури. Аналізуючи отримані дані від кожного з юнаків, ми співставляли їх з середнім і вищим показником розвитку мускулатури (таблиця 1).

Таблиця 1

Дослідження функціонального стану серцево-судинної системи юнаків

Показники	X(сер)	X(min)	X(max)
ЧССс	62	54	72
АТСС	115	100	130
АТДс	75	60	80
ЧССф/н	95	90	102
АТСф/н	127	120	140
АТДф/н	78	70	90

У результаті функціональної проби було виявлено, що вище зазначені дані показують, що ЧСС у стані спокою в середньому становило 62 уд./хв., лінійний показник ЧСС становив 54 уд./хв., а максимальний 72 уд./хв.

Щодо ЧСС після навантаження (20 присідань), то ЧСС в середньому становило 95 уд./хв, min = 90 уд./хв., max = 102 уд./хв.

Усі ці показники ЧСС у стані спокою показують, що тренованість юнаків є на досить хорошому рівні.

Слід звернути увагу, що артеріальний тиск (сistolічний і діастолічний) у досліджуваних знаходиться у межах норми 120/75. Навіть після фізичного навантаження ми бачимо, що відхилення до і після фізичного навантаження є не великими.

Тому, проаналізувавши ЧСС і АТ можна сказати, що у більшості юнаків стан серцево-судинної системи знаходиться на досить хорошому рівні. А це показує, що у досліджуваних виявлена тенденція до економізації функцій серцево-судинної системи, що у свою чергу свідчить про оздоровчий ефект тренувань.

Для оцінки розвитку опорно-рухового апарату використовувалася методика визначення гармонійного розвитку мускулатури, яка показала наступні показники (таблиця 2).

Таблиця 2
Дослідження антропометричних показників.

Частина тіла	Min, см	Max, см	Оцінка рівня мускулатури, %		
			В	С	Н
Передпліччя	38	48	90	10	0
Біцепс	27	39	0	60	40
Шия	32	43	10	60	30
Грудна клітка	86	119	0	40	60
Талія	69	90	20	20	60
Стегно	45	63	20	50	30
Гомілка	30	40	10	90	0

Аналізуючи дані можна зробити висновок, про рівень розвитку мускулатури юнаків, які займаються силовим тренуванням.

Стан обхвату *передпліччя* (min = 38 см, max = 48 см) оцінити можна так, що вищий рівень мають 90 % юнаків, 10 % – середній, нижчий – 0 %.

Обхват *біцепса* (min = 27 см, max = 39 см) оцінити можна так, що вищий рівень мають 0 % юнаків, 60 % – середній, нижчий – 40 %.

Обхват *ший* (min = 32 см, max = 43 см) оцінити можна так, що вищий рівень мають 10 % юнаків, 60 % – середній, нижчий – 30 %.

Обхват *грудної клітки* (min = 86 см, max = 119 см) оцінити можна так, що вищий рівень мають 0 % юнаків, 40 % – середній, нижчий – 60 %.

Обхват *талії* (min = 69 см, max = 90 см) оцінити можна так, що вищий рівень мають 20 % юнаків, 20 % - середній, нижчий – 60 %.

Обхват *стегна* (min = 45 см, max = 63 см) оцінити можна так, що вищий рівень мають 20 % юнаків, 50 % - середній, нижчий – 30 %.

Обхват *гомілки* (min = 30 см, max = 40 см) оцінити можна так, що вищий рівень мають 10 % юнаків, 90 % - середній, нижчий – 0 %.

Можна дійти висновку, що розвиток мускулатури (стегна, гомілки, біцепса і передпліччя) в більшості юнаків, які займаються силовим тренуванням, оцінюється як вище середнього рівня розвитку, а м'язи тулуба у досліджуваних оцінюється як нижче середнього рівня розвитку мускулатури.

У зв'язку з цим у програму тренувань необхідно включати більшу кількість вправ, які б сприяли розвитку саме цих частин м'язового апарату або відкоригувати дозування навантаження тих засобів, що використовувалися в тренуваннях на час обстеження.

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Аналізуючи літературні джерела, можна зазначити, що:

1. Силові тренування є ефективним засобом зміцнення здоров'я. Внаслідок виконання силових вправ покращуються координаційні процеси діяльності м'язів, що супроводжується покращенням координації вегетативних функцій серцево-судинної, дихальної та видільної системи. Вправи для розвитку сили можуть знизити розвиток ожиріння.

2. Результати власних досліджень підтвердили дані літератури про оздоровчу цінність силового тренування. У юнаків, які займались силовими тренуваннями, є прояви брадикардії, а також економізація діяльності серцево-судинної системи під час стандартних фізичних навантажень.

3. Силове навантаження сприяє гармонійному розвитку мускулатури, проте корекція тілобудови шляхом збільшення або зменшення обхватних розмірів певних

частин тіла залежить від характеру засобів, які використовуються та особливостей їх дозування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бочарова Т. В. Формирование здорового образа жизни студентов: матеріали 1-ї Міжнар. конф. *«Фізична культура та здоровий спосіб життя»*. Вінниця, 1993. С. 70-72.
2. Бурханов А. И. Физическое развитие и состояние здоровья студентов младших курсов. *Гигиена и санитария*. 1991. №12. С. 45-48.
3. Волков Л. В. Теория и методика детского и юношеского спорта. Киев : Олимп. лит., 2002. 294 с.
4. Дрозд О. В. Фізичний стан студентської молоді Західного регіону України та його корекція засобами фізичного виховання: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих і спорту. Луцьк, 1998. 17 с.
5. Коробейніков Г. Темп розвитку та фізична працездатність студентів з різним рівнем здоров'я: матеріали II-ї регіональної наук.-практ. конф. *«Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення»*. Львів, 2000. С. 81-82.
6. Лящук Р. П., Огнистий А. В. Проблема фізичної підготовленості студентів факультету фізичної культури: матеріали II-ї Міжнар. наук.-практ. конф. *«Фізична культура, спорт та здоров'я нації»*. Вінниця, 1996. С. 155-156.
7. Стеценко Г. С. Здоров'я української нації потребує відродження: матеріали II-ї Всеукр. конф. *«Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні»*. Луцьк : Вежа. 1996. С. 478-480.
8. Чернозуб А. А. Методологічні аспекти визначення величини фізичного навантаження в спорті. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту* : зб. наук. праць під ред. С. С. Єрмакова. Х., 2012. № 8. С. 114-120.
9. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Ч. 1. Тернопіль : Богдан, 2001. 272 с.
10. Шиян Б. М., Папуша В. Г. Теорія фізичного виховання. Тернопіль : Збруч, 2000. 183 с.

УДК 378. 371

Шабага С. Б., к. пед.н., доцент,
Максимюк Т. П.,
магістрантка

ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЙОГО ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті обґрунтовано значення формування творчого потенціалу під час професійної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання; розкрито шляхи розвитку творчого потенціалу педагога на етапі сучасного розвитку суспільства, що виступає важливим чинником у процесі формування творчих здібностей школярів; проаналізовано зміст поняття «творчий потенціал вчителя трудового навчання» та визначено, що одним із найважливіших завдань сучасної педагогічної освіти є формування висококваліфікованого творчого вчителя школи і вироблення у нього вмінь та бажання самостійно працювати над собою для удосконалення фахового рівня.

Ключові слова: *активна діяльність, педагогічна творчість, творчий потенціал, творча діяльність, креативність, педагогічна майстерність.*

The article the soundly of forming of creative potential is certain during professional preparation of future teachers of labor training; the ways of development of creative potential of teacher are exposed on the stage of modern development of society that comes forward as an important factor in the process of forming of creative capabilities of schoolchildren; analyzed the content of the concept of «creative potential of a teacher of labor training» and determined that one of the most important tasks of modern pedagogical education is the formation of highly qualified creative teacher of the school and developing his skills and desire to work independently to improve their professional level.

Key words: *active activity, pedagogical work, creative potential, creative activity, creativity, pedagogical mastery.*

Постановка проблеми. Держава очікує від усіх, хто пов'язаний з освітньою діяльністю, подальшого удосконалення учительської праці, створення умов для максимальної індивідуалізації навчального процесу.

Дивовижно розмаїтий, багатовимірний і щедрий у невичерпному джерелі любові до дітей творчий талант педагога. Через його діяльність реалізується і державна політика, спрямована на зміцнення інтелектуального та духовного потенціалу нації, і формується особистість, світ якої відображається у багатогранності незрівнянного блиску своєї неповторності.

Проблема розвитку інтелектуально-творчої особистості є актуальною у будь-якому розвинутіму суспільстві. В умовах становлення України як зрілого суспільства підвищення інтелектуально-творчого потенціалу суспільства зумовлює оновлення та зміцнення сфер науки і освіти держави.

Підготовка високопрофесійних педагогічних фахівців з високим інтелектуально-творчим потенціалом складає один з пріоритетних напрямів сучасної освітньої політики України і тому є головним напрямом дослідження психології і педагогіки вищої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми творчої особистості педагога в Україні займаються вчені Н. В. Кічук, С. О. Сисоева, які вважають, що творча особистість вчителя характеризується спрямованістю на творчість, інтелектуальною активністю. Проблема творчості майбутніх вчителів розглядається в наукових доробках О. Антонова, В. Загвазинського, В. Кан-Калика, М. Поташника та ін.. Готовність майбутнього вчителя до творчої діяльності досліджували В. Васенко, Л. Спірін та ін.. Дослідженню ефективних форм і методів розвитку творчих здібностей майбутніх вчителів присвячені роботи Г. Костюка, О. Леонтьєва, Ю. Пелех, та ін.

Аналіз наукових доробок дозволив з'ясувати, що поняття «творчий потенціал особистості» розглядається дослідниками як: рівень інтелектуальних, емоційних, вольових, фізичних можливостей, трудових практичних навичок та вмінь; сфера позитивної динаміки всіх властивостей особистості; величина, що характеризує потенційну енергію суб'єкта творчості, його силу, міць; діяльність, у якій відображається характер взаємозв'язку всіх здібностей людини.

Мета статті – обґрунтування необхідності формування у майбутнього вчителя трудового навчання його творчого потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Сучасний педагог – фундаментально освічена людина, здатна гнучко перебудовувати напрям і зміст своєї професійної діяльності, яка самостійно працює над власним розвитком, підвищенням освітнього й культурного рівнів, уміє самостійно набувати необхідних для професійної діяльності знань, умінь і навичок, критично мислить, володіє стійкою системою мотивів і потреб соціалізації, здатна активно й творчо діяти.

Він повинен уміти сам і навчити учнів:

- творчо засвоювати знання і застосовувати їх у конкретних навчальних і життєвих ситуаціях;
- критично осмислювати здобуту інформацію;
- оволодівати вміннями й навичками саморозвитку, самоаналізу, самоконтролю та самооцінки.

Педагог-професіонал не лише зорієнтований на трансляцію знань, умінь і навичок, а й на розвиток людських здібностей, такий, що вміє на практиці працювати з освітніми процесами, будувати розвивальні освітні ситуації, а не просто ставити і вирішувати дидактичні завдання, такий, що дійсно є реальним суб'єктом педагогічної діяльності.

Це має бути педагог нового типу, здатний:

- швидко реагувати на суспільні зміни, що відбуваються;
- корегувати власну професійну діяльність щодо співвідношення соціальних вимог.

Він має бути передусім професіоналом у педагогічній діяльності, на відміну від спеціалістів вузьких предметних областей, цілеспрямовано здійснювати загальну освіту і розвиток вихованців, здатний до проектування власної діяльності, її змін та вдосконалення. Характерною особливістю його професійної свідомості має бути зосередженість мислення на педагогічних проблемах, бачення педагогічного процесу як цілісного явища, центральне місце в якому належить особистості дитини.

На нашу думку, до творчого педагогічного потенціалу необхідно підходити з позиції формування, оскільки у віці 17-18 років молоді люди можуть мати закладені основи для творчого потенціалу (креативності), професійно-педагогічної цілеспрямованості, потреби професійної самоактуалізації, тому одне із завдань вищої школи – сприяти студентам у самоорганізації цих зародків в структурну, організовану форму. У

цьому віці якості особистості, які входять в структуру творчого педагогічного потенціалу, малостійкі, пластичні, отже, вони легше піддаються зовнішньому впливу, їх значно легше змінити, ніж в стадії зрілості. Зовнішні впливи і дії, яким піддається особистість з метою формування творчого педагогічного потенціалу на початковому етапі, зберігаються глибше, ніж впливу, випробовувані пізніше, – в стадії зрілості.

Важливою особливістю професійної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання є міжпредметні зв'язки, інтегрованість дисциплін, вихід за рамки предмету, застосування знань, умінь і навичок з різних дисциплін для ефективної проблемно-пошукової, дослідницької діяльності, а особливо під час використання проєктної технології у навчально-виховному процесі:

- володіння графічною грамотою допоможе студентам спеціальностей точно побудувати креслення базисної сітки, пилочки і спинки швейного виробу чи зробити точну розмітку для подальшої обробки деревини чи металу (креслення, нарисна геометрія, комп'ютерна графіка);

- наявність естетичного художнього смаку надасть можливість виготовити прекрасні вироби декоративно-ужиткового мистецтва (етика і естетика, художня обробка матеріалів);

- знання основ економіки зорієнтують в альтернативному виборі матеріалів та інструментів, необхідних для виготовлення виробу;

- знання з основ здоров'я, охорони праці та безпеки життєдіяльності є основою дотримання техніки безпеки під час занять і проведення на належному рівні інструктажів з техніки безпеки серед учнів;

- високий рівень знань та умінь з інформатики, комп'ютерних технологій, технічних засобів навчання є запорукою організації навчально-виховного процесу на сучасному рівні;

- знання історії, національної культури допоможуть студентам в організації проєктів зі створення самобутніх незрівнянних виробів українського мистецтва, мотивують до збереження та примноження національних традицій [6].

Однією з найголовніших специфічних особливостей професійної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання є творче оволодіння знаннями. Це передбачає розвиток педагогічної, дизайнерської, конструкторської, технологічної творчості майбутніх педагогів. Всі фахові дисципліни

передбачають після вивчення теоретичного матеріалу виконання певних практичних завдань, проєктів. Причому, вироби студентів передбачають не шаблонне, а творче застосування знань на практиці. Дизайнерська творчість студентів розвивається на початковому етапі створення виробу: під час його моделювання, проєктування, ідейного рішення.

Таким чином розвивається уява, абстрактне мислення, інтуїція, формується вміння візуалізації уявного зображення на папір. Конструкторська творчість майбутніх спеціалістів розвиваються в процесі конструктивної побудови виробу, зокрема під час перенесення на кресленні творчого задуму. Якщо це стосується швейного виробу, передбачається також технічне моделювання конструктивної основи.

Під час роботи з учнями вчитель передбачає педагогічні ефекти, впливає на уяву, увагу, пізнавальну діяльність учнів, а також звертається до педагогічного перевтілення, що робить його діяльність творчим процесом. Процес професійної підготовки фахівців, їх готовності до організації творчого процесу під час проведення занять, здійснюється в умовах педагогічних вищих навчальних закладів [1, с. 12].

Творчий потенціал – це складна структура, яка включає систему культурологічних, професійно-педагогічних знань, широку загальнокультурну ерудицію, генетично задане обдарування, образне мислення, гуманітарний світогляд, здатність моделювати різноманітні способи творчої діяльності та емоційну культуру. Якщо виходити із змісту поняття «потенціал», який включає в себе приховані можливості і внутрішні сили індивіда, то поняття «творчий потенціал» як категорія соціальної філософії відображає природжені нахили і задатки здібностей людини до того чи іншого виду творчості, які проявляються за сприятливих соціальних умов і лежать в основі особливої форми пізнання і перетворення навколишнього світу – творчої [7, с. 23].

Аналіз наукових джерел також засвідчує, що бракує системних досліджень, присвячених формуванню творчого потенціалу саме майбутніх вчителів трудового навчання.

Важливою особливістю професійної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання у вищому навчальному закладі є наявність певної системи, яка забезпечує надання студентам необхідної суми знань, формування професійних умінь та навичок. Підготовка майбутнього вчителя трудового навчання повинна здійснюватися за впорядкованою системою, що має

забезпечувати теоретичну та практичну підготовку майбутніх фахівців [5].

На основі аналізу феномена «творчий потенціал» як об'єкта наукових досліджень Л. Я. Яренчук визначає сутність поняття «творчий потенціал майбутнього вчителя», як складної інтегративної особистісно-професійної якості, що сприяє розкриттю прихованих технологічно-педагогічних здібностей та професійно важливих властивостей студента і виявляється у фаховій спрямованості на креативну педагогічну діяльність [8].

До педагогічних умов, за якими відбувається процес формування творчого потенціалу студентів можна віднести:

- актуалізація творчого потенціалу студентів у процесі вивчення фахових навчальних дисциплін;
- організація креативно-діалогового навчання, спрямованого на формування творчого потенціалу студентів;
- педагогічно доцільне насичення процесу фахової підготовки спеціаліста інноваційними технологіями;
- стимулювання активності майбутнього вчителя трудового навчання щодо вияву набутих умінь і навичок творчої роботи в процесі педагогічної практики [4].

У структурі творчого потенціалу майбутніх вчителів трудового навчання виокремлено мотиваційно-ціннісний, когнітивно-креативний та рефлексивно-діяльнісний компоненти.

Так, до складу мотиваційно-ціннісного компонента входить система педагогічних цінностей, орієнтацій і переконань, включених у цілісний навчально-пізнавальний процес; фахова позиція студента; мотивація на творчу педагогічну діяльність. Критеріями його сформованості та показниками їх вияву було виокремлено такі: позитивно-активне ставлення до обраної спеціальності (емоційна привабливість та позитивна мотивація фахової діяльності) і фахова спрямованість (ціннісні орієнтації, схильність до типу професій «людина-людина») [8].

Зважаючи на те, що провідну роль у формуванні досліджуваної особистісно-професійної якості відіграє творче застосування набутих знань, умінь і навичок, наступним компонентом творчого потенціалу майбутнього вчителя трудового навчання було визнано когнітивно-креативний, критеріями сформованості та показниками вияву якого було визначено: обсяг технологічно-педагогічних знань, умінь і навичок (зі збагачення творчого потенціалу учнів, з розв'язання нестандартних педагогічних ситуацій) і своєрідність вияву творчих здібностей (творче технічне мислення та уява).

У структурі творчого потенціалу майбутнього вчителя трудового навчання виокремлено ще й рефлексивно-діяльнісний компонент, адже діяльність слугує засобом самореалізації майбутнього фахівця в особистому та суспільному житті. Відзначимо, що саме діяльнісна складова творчого потенціалу є наскрізною, має тісний взаємозв'язок з іншими компонентами творчого потенціалу майбутнього вчителя трудового навчання, оскільки саме через неї формується позитивна мотивація щодо майбутньої фахової діяльності, виявляються творчі здібності, формується когнітивна складова.

Критеріями сформованості та показниками вияву означеного компонента було визнано: результативність особистісно-професійного впливу (адекватність самооцінки, стиль самоактуалізації) та професійно важливі якості (вольова саморегуляція, творча активність). Високий рівень сформованості творчого потенціалу майбутніх вчителів трудового навчання передбачає наявність у студентів системних і фундаментальних фахових знань та вмінь; володіння прийомами організації творчої діяльності, наявність міцних знань про закони творчості й винахідництва; сформованість адекватної самооцінки, прагнення до самоактуалізації; критичний підхід до результатів своєї діяльності, незалежність і обґрунтованість поглядів і міркувань; наявність високого рівня розвитку творчого технічного мислення та уяви; студенти мають яскраво виражену фахову спрямованість на тип професій «людина-людина»; наявність чітких знань про закони творчості й винахідництва; високий рівень сформованості внутрішньої мотивації на досягнення творчих результатів у майбутній професії, прагнення самореалізації; високий рівень креативності як особистісної якості.

Такі студенти характеризуються наявністю широкого спектру творчих можливостей, який зростає при стабільно позитивному ставленні майбутнього педагога до вияву творчості в технологічно-педагогічній діяльності інших, віри в себе та власні можливості [4].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Кожна особливість професійної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання складає цілісну систему розвитку інтелектуально-творчого потенціалу студентів спеціальностей, що забезпечує підготовку висококваліфікованих працівників.

Формування висококваліфікованого творчого вчителя школи, вироблення у нього вмінь і бажання самостійно працювати над

собою є одним із найважливіших завдань сучасної педагогічної освіти.

Отже, формування творчого потенціалу майбутнього вчителя трудового навчання розглядається нами як діалектичний процес становлення та формування структурних компонентів творчого потенціалу майбутнього фахівця за умови вирішального впливу цілеспрямованої внутрішньовузівської підготовки до розвитку творчого потенціалу у процесі духовно-творчого збагачення навчальних відносин, створення розгалуженої системи професійно-творчого самовиявлення в освітньому середовищі вищого навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко Л.М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: монографія. Київ: БОТ, 2005. 380 с.
2. Карпова І.Г. Соціально-педагогічні чинники виявлення творчого потенціалу студента у позанавчальній діяльності вищого навчального закладу. Соціалізація особистості : зб. наук, праць / за ред. проф.: А.І. Капської. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. С. 166-168.
3. Кан-Калик В.А., Нікандров Н.Д. Педагогічна творчість. Харків : Педагогіка, 1990. 144 с.
4. Коваленко Л.Г. Деякі аспекти проблеми формування у вищій школі творчого потенціалу фахівця технологічної освіти. Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки. Черкаси, 2009. С.53-55.
5. Мироненко Н.В. Особливості проблемного навчання щодо розвитку творчо-інтелектуальних здібностей учнів на уроках технологій. Наукові записки. Випуск 82. Серія: Педагогічні науки: в 2 ч. – Кіровоград: РВВК ДНУ ім. В. Винниченка, 2009 Ч. 1, С. 69-75.
6. Сисоева С.О. Творча педагогічна діяльність вчителя : ознаки і методи. Обдарована дитина. 2005. №4. С. 6-9.
7. Шпачинський І.Л. Технічна творчість у світлі концепції розвиваючого навчання : матеріали 4-ї міжнародної наук.-практ. конф., м. Київ: 7 жовт. 1997. С. 61-69.
8. Яренчук Л.Г. Випереджувальний розвиток творчого потенціалу майбутнього вчителя технологій: деякі результати експериментального дослідження. Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2011. № 1-2. С. 187-196.

УДК 378.37.091

Галаган В. В., магістрантка,
Заверуха С. В., Мисник Д. М., студенти

ВПЛИВ НАРОДНИХ РЕМЕСЕЛ НА ТРУДОВУ ПІДГОТОВКУ УЧНІВ

У статті показана важлива роль українських народних ремесел у художньо-естетичній підготовці учнів та особливість їх впливу на загальну трудову підготовку. Досліджено вплив декоративно-ужиткового мистецтва на естетичне виховання школярів. Зроблено акцент на підходах до реалізації впливу народних ремесел, як засобу формування національно-культурної свідомості учнів. З'ясовано, що художньо-трудова діяльність спрямована на формування у школярів конструкторсько-технологічних та художньо-естетичних знань, умінь і навичок, розвиток творчих здібностей та виховання на національних цінностях і повинна забезпечувати зв'язок школяра з естетичним предметним середовищем.

Ключові слова: народні ремесла, трудова підготовка, естетичне виховання, декоративно-ужиткове мистецтво, творча праця, національна культура.

The article shows the important role of Ukrainian folk crafts in the artistic and aesthetic training of universities and the peculiarity of their impact on general labor training. The influence of decorative and applied arts on the aesthetic education of schoolchildren has been studied. Emphasis is placed on approaches to the realization of the influence of folk crafts as a means of forming the national and cultural consciousness of pupils. It was found that artistic and labor activities aimed at the formation of students' design-technological and artistic-aesthetic knowledge, skills and abilities, development of creative abilities and education on national values and should ensure the connection of the student with the aesthetic subject environment.

Key words: folk crafts, labor training, aesthetic education, decorative and applied arts, creative work, national culture.

Постановка проблеми. Розвиток народних ремесел і художніх промислів в Україні має глибокі історичні витоки та національні традиції. Тісне переплетіння творчих проблем і виключно виробничих питань, нерозривний зв'язок сучасних пошуків із художнім досвідом попередніх поколінь характеризують ремесла як вид діяльності особливого типу.

На сучасному етапі розвитку української культури та сучасних інформаційних технологій у вихованні дітей, актуальним є виховання в народних традиціях. Народне (декоративно-ужиткове) мистецтво нерозривно пов'язане з життям і побутом людства. Краса здавна вважалася могутнім засобом морального вдосконалення особистості. Головне завдання естетичного виховання полягає в тому, щоб засобами мистецтва прищепити людині високі норми і принципи моралі, прагнення до творчої діяльності, яка є засобом реалізації духовних потреб особистості. Розвиваючи культуру почуттів, поведінки, особистих інтересів, творчу працю, активну громадську діяльність, можна формувати всебічно-досконалу і розвинену людину, а для розв'язання цього завдання важливе значення мають народні ремесла.

Духовні та матеріальні компоненти національної культури визначають зміст виховання та навчання, а національні цінності становлять змістове ядро освіти. Яскравим проявом духовно-матеріальної культури українського народу є декоративно-прикладна творчість, яка виступає одним із важливих чинників формування людини і культури як духовної та творчої особистості. Тому сьогодні наріжним каменем модернізації освітньої галузі є виховання особистості, яка глибоко розуміє і шанує свій народ, його історію, культуру і духовність, розвиває особистісні якості та здібності.

В умовах сьогодення одним із найважливіших завдань, які стоять перед закладами освіти, є відродження народних ремесел та національної творчості у різних її формах. Основна цінність творчості полягає у впливі на мислення, думки людини як інструмента пізнавальної діяльності, комунікативних якостях як засобу духовного та ділового спілкування і творчих здібностей як основного засобу самореалізації особистості. На цій основі всебічно вдосконалюється й практична діяльність особистості – духовна і матеріальна своєрідність народного мистецтва, яка визначається соціально-економічними умовами праці та побуту, а також особливостями природних умов, у яких живе той чи інший народ. До того ж творчість кожного народу базується на власних національних традиціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам відродження народних художніх ремесел присвячено праці Є. Антоновича, Л. Баженова, П. Білецького, Л. Гриценко, О. Данченка, Р. Захарчук-Чугай, Т. Кари-Васильєвої, О. Коберника, Л. Оршанського, С. Павх, В. Радкевич, О. Соломченка, М. Станкевича, Є. Сявако, В. Сидоренка, Т. Сиротенко, А. Терещука, Д. Тхоржевського, М. Олексюк, Г. Цибульової. Під час створення творчих робіт учень самостійно виконує роботу, усвідомлюючи себе творцем, винахідником, проявляючи наполегливість, відповідальність, індивідуальність, наслідуючи найкращі традиції своїх пращурів. Окремі педагогічні аспекти формування в учнів естетичних цінностей засобами декоративно-ужиткового мистецтва були розглянуті у дослідженнях Б. Тимківа, О. Лихолата, Л. Оршанського, В. Рака, Л. Савки, С. Чебаненка, С. Павх, М. Бойчука.

Мета статті – висвітлити особливість впливу народних ремесел на трудову підготовку учнів.

Виклад основного матеріалу. Освіта XXI століття – це освіта для людини. Її стрижень – розвиваюча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовуючи набуті вміння для творчого розв'язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни. XXI століття – це час переходу до високотехнологічного інформаційного суспільства, у якому якість людського потенціалу, рівень освіченості і культури всього населення набувають вирішального значення для економічного і соціального розвитку країни [1].

Загальна середня освіта має забезпечити умови для морального, інтелектуального, фізичного, художньо-естетичного розвитку учнів, виховання громадянина демократичного суспільства, яке визнає освіченість, вихованість, культуру найвищими цінностями, незамінними чинниками соціального прогресу [4, с. 5].

Естетичне виховання учнів на всьому етапі навчання, ставить на меті розвиток у них особистісно цілісного ставлення до мистецтва, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, через залучення до творчої предметно-перетворювальної діяльності за допомогою таких шкільних предметів як: «Музичне мистецтво», «Художня культура», «Образотворче мистецтво», «Трудове навчання», тощо [7, с. 7].

Прилучення учнів на уроках трудового навчання до українських народних ремесел, оволодіння майстерністю декоративної творчості впливає на результати національного та естетичного виховання, а також формує у них потребу творчої діяльності.

Традиційні українські народні ремесла та промисли промовляють до прийдешніх поколінь голосом мелодійної пісні, кольором блакитного неба, пшеничного поля і великої материнської любові.

Художньо-трудова діяльність на уроках трудового навчання надає можливість оволодіння дітьми не лише життєво-необхідними знаннями, уміннями і навичками, а й забезпечує ознайомлення учнів з основами сучасного виробництва, основами матеріалознавства, основними технологічними процесами виготовлення виробів, що сприяє професійному самовизначенню школярів. Крім того художньо-трудова діяльність повинна забезпечувати зв'язок дитини з естетичним предметним середовищем.

Поєднуючи працю і народне мистецтво, під час трудової підготовки учнів, можемо отримати високу результативність в процесі естетичного розвитку, адже кожен може вправлятися в декоруванні предметів на доступному рівні, що позитивно впливає на їх творчий розвиток [5, с.13].

Програми з трудового навчання пропонують у варіативних модулях вивчати сучасні та традиційні види декоративно-ужиткового мистецтва, що створює додаткові можливості для виготовлення виробів в поєднанні з теоретичними знаннями та практичними уміннями. Тобто, на всіх етапах виготовлення виробу – вчитель може залучати дітей до українського декоративно-ужиткового мистецтва.

За рахунок цього, взаємодія трудової та мистецької діяльності має високу результативність всестороннього розвитку кожної сучасної дитини, позитивно впливає на їх мотиваційну сферу, підвищує зацікавленість, пробуджує інтерес до народної культури. Тому уроки трудового навчання повинні забезпечувати ознайомлення з народними ремеслами, формувати в учнів навички та уміння виготовлення виробів декоративно-ужиткового значення та розвивати художньо-образне мислення.

Спостереження за учнями під час уроків трудового навчання та технологій показують, що декоративно-ужиткове мистецтво зацікавлює і пробуджує творчість та позитивні емоції в учнів. Але якщо не залучати дітей до пошукових робіт, зустрічей з

народними майстрами, екскурсій в музеї, виставкові зали і на підприємства народних художніх промислів, подорожей історико-культурними місцями рідного краю, етнографічних експедицій, участі у майстер-класах, у традиційних народних святах, етнофестивалях, участь у великій виставковій діяльності тощо, то інтерес до мистецтва може знизитись. Навчально-перетворювальна діяльність у галузі декоративно-прикладної творчості включає: вивчення історії та культурних традицій рідного краю, різних видів художніх ремесел; оволодіння техніками вишивки, в'язання, тkania, різьблення, уміннями створювати орнаменти, розробляти та втілювати художні проекти в матеріалі.

Українські народні ремесла з його видами (різьблення по дереву, розпис, вишивка, ткацтво, гончарство) розкриває для школярів світ реально існуючої краси, яка відіграє важливу роль у формуванні естетичного сприйняття та ставлення до довкілля, впливає на моральне виховання і є найважливішим стимулом активного суспільного життя, джерелом духовного багатства особистості, незмінним засобом естетичного виховання молодого покоління.

Поряд з поділом творів декоративно-ужиткової творчості за їх практичним призначенням у науковій літературі з другої половини XIX ст. утвердилася класифікація галузей декоративно-прикладної творчості за матеріалом (метал, кераміка, текстиль, деревина) або за технікою виконання (різьблення, розпис, вишивання, вибивання, ливарництво, карбування, інтарсія тощо). Ця класифікація обумовлена важливою роллю конструктивно-технологічного початку в декоративно-прикладній творчості та її безпосереднім зв'язком із виробництвом. Вирішуючи практичні та художні завдання, декоративно-прикладна творчість належить одночасно до сфер створення і матеріальних і духовних цінностей [8].

Твори декоративно-прикладної творчості невіддільні від матеріальної культури відповідної епохи, тісно пов'язані з її побутовим життям, з тими або іншими місцевими етнічними та національними особливостями, соціально-груповими та класовими відмінностями. Декоративно-прикладна творчість має надзвичайно широкий спектр функцій, її доступність дозволяє кожній людині, у будь-якому віці, прилучитися до художньо-практичної діяльності.

Важливо зазначити, що головне місце у формуванні позитивного ставлення учнівської молоді до народної творчості

належить учителю трудового навчання – адже саме у процесі трудового навчання виникає безпосередня можливість навчати учнів виготовляти посильні для них ужиткові вироби та оздоблювати їх у стилі українських народних мотивів і традицій. На продуктивність та якість знань учнів впливають вміння та навички самого вчителя, його енергійність, здатність спілкуватись, створення проблемних ситуацій та, за потреби, організація виходу з непередбачуваних ситуацій. Також занадто тривалі тренувальні вправи та великий об'єм теоретичного матеріалу знижують зацікавленість і самим предметом. Лише правильний підхід до організації навчального часу, теоретичного матеріалу, практичних робіт, активне залучення вчителем учнів до народної творчості, забезпечує єдність трудового, морального й естетичного виховання учнів.

Дослідженням встановлено, що українські народні ремесла та художньо-творча діяльність, у яку включаються учні на уроках трудового навчання, є продуктивним засобом розвитку їх художньо-творчих здібностей, які розглядаються нами як специфічні здібності, що поєднують творчу уяву, образне мислення, фантазію, довільну пам'ять, увагу, асоціативне мислення та уміння творити за законами гармонії й краси.

Велику роль у художньо-естетичному вихованні учнів відіграє і цикл бесід, присвячений відомим майстрам декоративно-прикладної творчості рідного краю. Кращі зразки художньої вишивки творять члени Спілки майстрів народного мистецтва України [6, с. 8]. У процесі вивчення українських народних ремесел використовуємо різноманітні тематичні альбоми з найкращими зразками виробів народних умільців Тернопільщини.

Дуже важливим виховним моментом є те, якщо у школі є створені музеї-майстерні народних ремесел і учні поповнюють експозицію таких музеїв різноманітними виробами, старовинними речами, предметами побуту, які зберігаються в їхніх родинях, зокрема старовинними рушниками та сорочками.

Ознайомлення з творами народного мистецтва сприяє формуванню в учнів потреби творити прекрасне власними руками, розвиває почуття любові до рідної землі, шанобливе ставлення до самобутньої народної творчості. Зміст, якісні характеристики декоративно-ужиткового мистецтва залежать від історичних, соціально-економічних, культурно-побутових та географічних умов, традицій, напрямів і ступенів духовного розвитку народу. Воно є надзвичайно багатою сферою

художньої творчості, яка має колективний характер та є носієм багатовікових традицій.

Основне у традиціях декоративно-ужиткового мистецтва – це матеріал, технологія його обробки та техніки декорування, характер виготовлення предметів, а також прийоми втілення задуманого образу.

Такі види декоративно-ужиткового мистецтва, як художня обробка деревини, металу, глини, художнє плетіння, ткацтво, вишивання, розпис, писанкарство та інші несуть в собі могутній виховний потенціал та завдяки високому рівневі естетизації викликають найоптимальніший емоційний стан для формування національних цінностей [2, с. 4].

У зв'язку з тим, що декоративно-ужиткове мистецтво та народні ремесла тісно пов'язані з народним побутом, вони виступають складниками духовно-матеріальної культури.

Якщо декоративно-ужиткове мистецтво несе в собі духовний потенціал, який передається з покоління в покоління, то воно виступає й ознакою національних особливостей кожного народу.

Саме декоративно-ужиткове мистецтво виконує властиву лише йому функцію розкриття перед людиною світу краси, яка відіграє значну роль у формуванні переконань, поглядів, норм і правил поведінки.

Декоративно-ужиткове мистецтво та народні ремесла активно впливають на чуттєву, емоційну сферу особистості, стимулюють до певного виду творчої діяльності, формують мотиви і цим самим виконують важливу функцію у формуванні національних цінностей. Декоративно-ужиткове мистецтво має розглядатися як важлива цінність, що виконує численні функції: пізнавальну, комунікативну, естетичну, творчу та ін., за допомогою яких традиція органічно входить у сучасність, набуваючи нового, живого змісту.

Пізнавальна функція декоративно-ужиткового мистецтва та народних ремесел пов'язані з засвоєнням духовно-цінного, що створені й набуті попередніми поколіннями. Тому можна говорити про пізнавальну силу і можливості художньо-трудової діяльності відтворювати на рівні свідомості особистості родові цінності, духовні здобутки народу, формувати національну самосвідомість. Адже народна художня творчість несе у собі духовну пам'ять, привертає увагу, робить її предметом послідовного і цілеспрямованого вивчення. Естетична функція допомагає пізнавати та сприймати довкілля «за законами краси». Саме естетизм народного мистецтва характерний для

української ментальності, а різнобарвність, яскравість притаманна декоративно-ужитковим виробам [9, с.11].

Творча функція забезпечує спілкування зі світом прекрасного за допомогою етнохудожніх цінностей, активізує емоції, викликає творчу уяву, стимулює фантазію, пробуджує почуття, збагачує образне мислення. На думку відомих педагогів-дослідників, виховні можливості художньо-трудової діяльності зумовлені двома найістотнішими причинами: по-перше, мистецтво, що входить до його структури, служить засобом виховання культури сприйняття матеріальної форми; по-друге, така діяльність відіграє важливу роль у формуванні духовно-моральної культури, допомагає розвивати бажання творити. Цінність художньо-трудової діяльності визначається багатством засобів, за допомогою яких втілюються творчі ідеї в матеріалі. Засоби художньо-трудової діяльності поділяються на виражальні та зображувальні (семантичні). Виразальні засоби, як емоційно-художні, включають фактуру, текстуру, колір, графічність, пластичність, ажурність. Зображувальні засоби (знак, символ, емблема) виступають носіями функціонально-ужиткової інформації, тобто зберігають відомості національної (або соціальної), логічно-образної орієнтації.

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

З'ясовано, що художньо-трудова діяльність, спрямована на формування у школярів конструкторсько-технологічних та художньо-естетичних знань, умінь і навичок, розвиток творчих здібностей та виховання на національних цінностях.

Враховуючи те, що художньо-трудова діяльність – це сукупність процесів і явищ духовної практичної діяльності, саме через творчу діяльність у галузі декоративно-ужиткового мистецтва пролягає шлях до формування національних цінностей особистості школяра.

Фундаментом естетичного виховання учнів, не лише на уроках трудового навчання та технологій, має стати національна художня спадщина, народні художні ремесла, родинні та загальнонародні традиції, звичаї, обряди, скарби народнописенної, поетичної та декоративно-ужиткової творчості.

Формування та удосконалення естетичних смаків учнів під час уроків трудового навчання буде ефективним, якщо використовуватимуться наступні педагогічні умови:

- при визначенні змісту художньо-трудової діяльності учнів спиратися на народні мистецькі традиції;
- залучати учнів до пошуково-дослідної діяльності;

- проводити майстер-класи та зустрічі з відомими народними майстрами.

Підбиваючи підсумки можна сказати, що навчаючи дитину різних видів декоративно-ужиткового мистецтва та народних ремесел, на уроках трудового навчання, ми формуємо в школярів естетичні смаки, підвищуємо зацікавленість до народної культури, надаємо можливість розвинути художні уміння та навички, які є складовими естетичного виховання особистості. Естетичне виховання учнів на уроках трудового навчання є необхідним у формуванні національно-культурної свідомості та професійних якостей громадянина сучасної України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Колегії МОН України, Президії АПН України № 12/5-2 від 22.11.01 року «Про Концепцію загальної середньої освіти» URL : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/2712/ (дата звернення: 12.04.2020).

2. Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. Декоративно-прикладне мистецтво: навч. посіб. Львів : Світ, 1993. 272 с.

3. Бойко А. М., Титаренко В. П. Український рушник: засіб національного виховання і витвір народного декоративно-ужиткового мистецтва (на прикладі Полтавського рушника) : навч.-метод. посіб. Полтава : Верстка, 1998. 72 с.

4. Гур'єва Н. П. Настільна книга молодого вчителя трудового навчання. Харків : Ранок, 2010. 256 с.

5. Маркусь І. С. Вплив художньо-образного мислення на творчий розвиток учнів 5-9 класів на уроках трудового навчання. Трудова підготовка в рідній школі. 2014. № 2. С.13-15.

6. Оршанський Л. В., Курач М. С., Ліщинська-Кравець Г. Л., Олексюк М. П. Художня обробка матеріалів: орнаментика і технологія: навч. посіб. Тернопіль : ТзОВ «Тернограф», 2013. 312 с.

7. Савчук І. В. Формування естетичних смаків учнів 5-9 кл. на уроках трудового навчання засобами декоративно-ужиткового мистецтва: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Чернігів, 2008. 27 с.

8. Титаренко В.П. Музей-майстерня з українських народних ремесел та його виховні можливості. Імідж сучасного педагога. 2000. № 4-5. С. 46-47.

9. Титаренко В. П. Об'єкти праці з українських народних ремесел : навч.-метод. посіб. Полтава : Верстка, 2001. 148 с.

УДК 808.5:004.7385

Дубровський Р. О., к. філол. н.,
Воляннюк І. О., к. філол. н., доцент

КУЛЬТУРА ІНТЕРНЕТ-СПІЛКУВАННЯ В УКРАЇНОМОВНОМУ СЕКТОРІ МЕРЕЖІ

У статті розглянуто проблему культури мовлення в українськомовному секторі мережі. Здійснено аналіз динаміки розвитку інтернет-сленгу. Визначено позитивні та негативні фактори мережевого етикету. Наведено правила спілкування в чатах, соцмережах та блогах.

Ключові слова: Інтернет, культура мовлення, мем, «олбанська» мова, сленг, соціальна мережа.

The article considers the problem of broadcasting culture in the Ukrainian-speaking sector of the network. The analysis of dynamics of development of Internet slang is carried out. Positive and negative factors of network etiquette are determined. The rules of communication in chats, social networks and blogs are given.

Key words: Internet, speech culture, meme, "Albanian" language, slang, social network.

Постановка проблеми. Інтернет поступово відвойовує все нові обшири в суспільному житті. Зростає його роль у секторі торгівлі, послуг, розваг. Тож сучасний соціум стає немислимим без інтернет-спілкування. І як у кожному виді спілкування, провідну роль тут відіграє слово, уміння правильно його підбирати відповідно до ситуації, умов спілкування, своєї ролі в ньому. Тому питання культури інтернет-спілкування набувають особливої ваги. Саме цій проблемі присвячено статтю, завданнями якої є означення поняття культури інтернет-спілкування, виявлення його складових, а також тенденцій розвитку.

Питанням культуромовної організації інтернет-текстів присвячено праці А. В. Аніщенко, К. В. Боярової, Н. І.

Гущиної, Є. М. Єнікеєвої, С. В. Зайцевої, В. В. Каптюрової, С. Г. Чемеркіна та інших.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні наше життя важко уявити без мережі Інтернет. Тут здійснюються банківські операції та покупки, а також відбувається спілкування між людьми. Інтернет-спілкування, його культура стали важливим предметом наукового вивчення у тому числі й завдяки пандемії COVID-19, адже світ частково перейшов на дистанційну комунікацію. Тож тепер можемо якнайповніше проаналізувати усі її переваги й недоліки. Український сектор Мережі – це поняття, пов'язане із сайтами, які так чи інакше стосуються держави Україна чи її громадян. С. Г. Чемеркін наголошує: «Всесвітня мережа умовно поділена на сектори, кожен із яких належить певній країні. Сектор – це сума усіх ресурсів, які так чи так пов'язані з державою. Серед цих секторів важливе місце займає український сегмент Інтернету (інакше – Уанет). Сюди належать сайти, що мають доменні імена15, виділені за географічним принципом (наприклад, власники доменів .ua, .kiev.com, .lviv.net та ін.), а також сайти, які за певними ознаками можна визначити як такі, що належать українському секторові (наприклад, наповнення сайту пов'язане із подіями, реаліями, що мають зв'язок із Україною, в тому числі й коли спілкування на сайті відбувається українською мовою), однак такі електронні сторінки не прив'язані до географічних доменів (скажімо, комерційні сайти .com, сайти навчальних організацій .edu). Тому під українським сегментом Інтернету розуміють не лише сайти в межах географічного розподілу, а й просто українськомовні чи українозорієнтовані сторінки» [5, с. 8-9]. Ми зосередимо увагу на вужчому понятті – власне україномовних сайтах із відповідним вербальним контентом.

На жаль, при бурхливому збільшенні інформаційного потоку в мережі Інтернет відбувається зниження якості текстів. Також користувачі зіштовхуються з рядом інших проблем. Так, за опитуванням, проведеним фірмою «Microsoft», у 2020 році цифрова культура опустилась до найнижчого рівня за останні чотири роки. Серед негативних факторів юзери назвали шахрайство, булінг, сексуальні домагання тощо. Щодо власне мовної складової, то, на

думку Т. Колокольцевої, для інтернет-комунікації характерні такі загальномовні характеристики, як:

- 1) тенденція до підсилення діалогічності;
- 2) тенденція до підсилення колоквалізації спілкування (т. з. «письмове розмовне мовлення»);
- 3) тенденція до експресивізації суспільства;
- 4) тенденція до глобального зниження та огрубіння мовлення (порушення етикетних норм) [2, с. 6-7].

Проте, незважаючи на своєрідність інтернет-спілкування, велику роль у ньому відіграє рівень освіченості та загальної культури особистості. Зараз в україномовному секторі Мережі спостерігаються стандартизація та уніфікація мовлення, що, безперечно, призводить до лексичного й граматичного збідніння комунікації. Зазначимо, що в інтернет-спілкуванні (особливо це стосується публікацій та оголошень, коментарів у групах в соціальних мережах) користувачі масово роблять орфографічні помилки, не використовують великої літери, необхідних розділових знаків. Наведемо приклади:

А потім після ходи червона зона ні школи ні роботи заборонити вони що зовсім подуріли хай моляться дома перекрити дороги поставити пости штрафувати щоб не допустити ще більшої епідемії випадків вже забули що було після Пасхи в Почаїві який був спалах. Схаменіться той божевільний натовп заради здоров'я людей

Подобається · Відповісти · 13 хв

А ще як гарно сказали ви приходьте говоріть свої побажання щоб ми це врахували в своїх передвиборчих програмах. Звучить так наче підскажіть нам як вас краще намахати

Подобається · Відповісти · 8 год · Відредаговано

Г. Трофімова зазначає, що «будь-яка соціальна мережа або сайт особливо яскраво висвічує прогалини в орфографічній, пунктуаційній та стилістичній грамотності його творців, учасників або користувачів», оскільки лінгвісту, який звертає увагу на особливості Інтернет-

мовлення (зокрема в соціальних мережах та «живих» щоденниках, де розмовна письмова мова проявляється в усій своїй повноті), впадають в очі відмінності її від літературних норм на всіх мовних рівнях:

- на рівні лексики – найчастіше вживана просторічна, нерідко грубо-просторічна лексика, жаргонізми, поширені в середовищі користувачів мереж: забанити, хакнути, отмодерасіть; макаронізми: «Хай, піпл, як справи?», «Як твоя джоб – рухається?»;

- на рівні граматики – вживання конструкцій, наближених до розмовних тощо» [4, с. 9].

Окрім суто негативних тенденцій, у культуромовному інтернет-середовищі зустрічаються й досить цікаві явища, до яких, зокрема, належать:

- 1) «олбанська» мова – навмисне перекручування слів для досягнення експресивного ефекту («пеши прафильно»). Цікаво, що в україномовному секторі Мережі «олбанські» слова частково є калькуванням відповідних російських варіантів («в ТОПку», «аццкий сотона» тощо), однак окреслюється тенденція до творення слів-носіїв власне українського культурного коду («файнесенько», «чотке людинозображення», «аффор пече, що аж хочеться ще», «трембіта» – пор. рос. «баян»);

- 2) меми – зображення, явища, відео або тексти, що набувають популярності в короткий проміжок часу, а згодом швидко її втрачає. Меми виникають із нетипових жартів, обмовок політиків, карикатур, жестів тощо і мають вірусне розповсюдження між користувачами мережі. Уперше термін використав Річард Докінз, який розглядав мем як «реплікатор (англ. replicator), який для розмноження копіює сам себе» [1, с. 18].

Тож нерегульованість інтернет-простору призвела до певних проблем: кібербулінгу (цькування за допомогою мережових засобів), флудингу (засилля непотрібної інформації), овертопіку (поширення інформації, яка не відповідає тематиці спілкування) тощо. Серед інших культуромовних проблем можна виділити те, що орфографічні помилки входить у звичку і стають причиною занепаду грамотності (іноді – навпаки: цькування автора), через Інтернет-сленг підрастаюче покоління втрачає бачення різниці між нормативним та сленговим мовленням.

Проте існують і позитивні тенденції. Так, створюються групи для пропагування української мови, які об'єднують все більше людей, у Мережі з'являються мотивувальні відео для цього (т. з. «мотиватори»).

Із точки зору етикету, слід виокремити певні правила інтернет-спілкування у чатах, соцмережах, блогах, зокрема, такі:

- 1) намагайтеся бути толерантними;
- 2) не ігноруйте правила культурного спілкування;
- 3) пишіть коротко та зрозуміло;
- 4) будьте об'єктивними;
- 5) стежте за граматиною [3, с. 13].

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Отже, Інтернет невпинно входить у наше життя. Основою мережевої комунікації залишається слово, наша мова. Тож усі надбання етикету вербального спілкування залишаються актуальними і в цій сфері. Через великий інформаційний потік та необхідність швидкого передавання та обробки інформації багато мовців байдуже ставляться до орфографії та пунктуації у своїх електронних текстах. Проте дотримання норм сучасної української літературної мови (відтак мовленнєвий портрет) є важливою складовою іміджу сучасної людини. Тож адміністратори онлайн-спільнот та особливо педагоги повинні розуміти важливість формування культури інтернет-спілкування, щоб мовці розуміли, коли доцільно або ж недоцільно користуватися новітнім сленгом Мережі. Ми розглянули лише окремі аспекти проблеми мовленнєвого етикету в глобальній павутині. Розвиток Інтернету породжує все нові виклики для наукової спільноти. Тож залишається великий простір для майбутніх досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Докинз Ричард. Эгоистичный ген. Москва : Мир, 1993. 157 с.
2. Интернет-коммуникация как новая речевая формация: колл. монография / науч. ред. Т. Н. Колокольцева, О. В. Лутовинова. Москва : ФЛИНТА : Наука, 2012. 328 с.
3. Культура віртуального спілкування: методичні поради / укл. Янчук А. М. Упр. культури, національностей

та релігій Хмельницької облдержадміністрації ; ХОУНБ ім. М. Островського. Хмельницький, 2014. 28 с.

4. Трофимова Г. Н. Языковой вкус Интернет-эпохи России: функционирование русского языка в Интернете. Москва : Изд. РУДН, 2004. 380 с.

5. Чемеркін С. Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. Київ, 2009. 240 с.

УДК 82.161.2

Жолоб І. І., магістрантка

**РЕФЛЕКСІЯ СЕКУЛЯРНИХ ВІЗІЙ КУЛЬТУРИ
М. ДРАГОМАНОВА У ТВОРЧОСТІ І. ФРАНКА**

У запропонованій статті обґрунтовано думку, що релігія та церква постійно перебували і перебувають у полі зору літературознавців, культурологів, психологів і філософів. Висвітлюються релігійні переконання І. Франка, відображені у художніх творах письменника, наукових розвідках. На основі листів аргументується вплив М. Драгоманова на сприйняття релігії І. Франка, а також указується причина таких рефлексій світогляду. Проаналізовано еволюцію поглядів І. Франка від «Ex Nihilo» до поеми «Похорон» згідно з секулярними візіями культури М. Драгоманова. Обґрунтовується культуроцентрична концепція нації, сформульована І. Франком, і її зв'язок із релігією.

Ключові слова: І. Франко, М. Драгоманов, рефлексія, секулярність, релігія, візії, атеїзм.

In the proposed article substantiates the idea that religion and the church have always been and are in the field of view of literary critics, culturologists, psychologists and philosophers. I. Franko's religious convictions, reflected in the works of art and scientific investigations of the writer, are covered. The influence of M. Drahomanov on the perception of I. Franko's religion is argued on the basis of the letters, and the reason for such reflections on the worldview is also indicated. The evolution of I. Franko's views from «Ex Nihilo» to the poem «Funeral» according to the secular visions of M. Drahomanov's culture is analyzed. The cultural-centric conception of the nation, formulated by I. Franko, and its connection with religion are substantiated.

Key words: I. Franko, M. Drahomanov, reflection, secularity, religion, visions, atheist.

Постановка проблеми. Ставлення класиків української літератури до релігії та церкви постійно перебувало і перебуває в полі зору літературознавців, культурологів, психологів, філософів, релігієзнавців. Одні з них підходили до розв'язання цих проблем із чисто релігійних настанов і намагалися подати того чи іншого письменника як глибоко віруючу людину, послідовного християнина, інші ж вдавалися до будь-яких способів, аби ствердити зовсім протилежне і довести їх войовничий атеїзм, треті намагалися неупереджено проникнути в суть явищ і дати всебічний аналіз поглядів письменника на релігію та церкву, релігійні мотиви в їх творчості. В силу офіційного панування у радянській Україні ця проблема розв'язувалась у протиставленні двох ідеологій та світоглядів – християнських та комуністичних [2].

На сучасному етапі розвитку української літературознавчої науки постає питання переосмислення життєвого та творчого шляху І. Франка у площині біблійних цінностей та запитів нової доби, що його пропонують у своїх студіях Т. Гундорова, О. Забужко, І. Медвідь, В. Погребенник і М. Ткачук. А також склалися передумови і назріла необхідність системного, наукового з'ясування ідейного впливу М. Драгоманова на літературний процес, зокрема, на І. Франка від першої половини 60-х і до першої половини 90-х рр. XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Творчість І. Франка характеризується певним відходом від романтичної ідеалізації християнських тем і старозавітних притч та міфів. На нашу думку, значну роль зіграв у цьому Михайло Драгоманов. Іван Верхратський, який був класним керівником Івана Франка у Дрогобицькій реальній гімназії ім. Франца-Йосифа, спершу давав йому читати книги М. Драгоманова. Потім, товаришуючи з Михайлом Павликом, Іван Якович знайомиться з ним. М. Драгоманов та І. Франко – пов'язані насамперед зв'язком учителя та учня. Ранній Франко (до 1895 р., до смерті М. Драгоманова) активно листувався із Драгомановим, який позитивно відгукувався про діяльність поета у Галичині [6]. Як відомо, учень майже в усьому слідує стопами свого вчителя, продовжуючи його принципи та напрацювання, що й видно у роботах молодого діяча, таких як «Мислі о еволюції людськості» (1881).

У листі до І.Франка вчений пише: «Ідентифікація якої б то не було національності з релігією є абсурд принциповий і практичний» [4]. М. Драгоманов говорить, що до християнства належать не лише слов'яни, а й інші народи. Жодний із них не може вважати християнство тільки своєю вірою, адже воно є «загальною, універсальною, тобто світовою релігією» [11]. Якщо до релігії загалом М. Драгоманов ставився по-філософськи, то до конкретних конфесій, як правило, негативно. Він рішуче відкинув спроби деяких діячів суспільного руху видати за «національні святощі» чи то православ'я, а чи то уніатство.

Спілкуючись із людиною, яка прийняла філософічний матеріалізм в основи свого світогляду, І. Франко змінюється. Тепер уже в них обох простежується секулярне ставлення до релігії. У рамках світогляду І. Франка це характеризується аналітично-критичним періодом у підході до релігійних, зокрема й молитовних мотивів і самої релігії з позицій позитивістської філософії, що була запереченням романтизму й традиційних поглядів на релігію. На передній план вона ставила економічні та суспільні проблеми, а основним суб'єктом історичних процесів уважала народ. У цьому періоді Франко зосереджується на вивченні практик і суті основних світових релігій, помічаючи в них багато алогічностей і парадоксів, що, у випадку біблійно-християнських доктрин і догм, стосуються питань створення світу, раю, спокути, існування Бога та потойбічного царства. Релігійні вчення тепер розглядаються Франком як однобічні доктрини, що стоять на дорозі прогресу людської думки й свободи, а Бог стає синонімом світської влади, а то й політичного насилля [1].

Тисячі різних течій та конфесій у християнстві, служителі яких закликають людей дотримуватися тих чи інших положень їхніх вчень, традицій. Чи вони ставлять на перше місце дію своїх вірних? Стосовно цього пропонуємо запис Тараса Шевченка, який був використаний Богданом Дячишином у «Пережитому-перечитаному»: «...зашел в собор послушать архиерейских певчих. В архиерейской службе с ее обстановкой и вообще в декорации мне показалось что-то тибетское или японское. И при этой кукольной комедии читается Евангелие. Самое подлое противоречие» [8]. До такого ж прикладу слова: «Це

одвічна проблема людства. Народ не розуміє сутності Творця нашого небесного. Молимося, просимо допомоги у Бога... Молитися й діяти – ось основна вимога Бога живого». І наостанок рядки Івана Франка «Товаришам із тюрми»: «Бо молитва – слаба там підмога, де лиш розум і труд у пригоді стає» [8].

Найважливішим твором цього періоду є «Ех nihilo» («З нічого») з підзаголовком «Монолог атеїста» (1885). У поемі «Ех nihilo» пристрасно й відверто продекларовано світоглядні переконання, що їх можна конкретизувати як антирелігійний критицизм у поєднанні з раціоналістичною екзегетикою.

Радянські літературознавці вважали, що у Франковому творі з найбільшою повнотою виразилися атеїстичні погляди поета. Варто зазначити, що це зразок рольової лірики; це монолог не самого Франка, а ліричного героя. Поет здійснював екзистенційні експерименти, випробовуючи, до якого результату може призвести та чи інша життєва стратегія, якщо йти нею до кінця. Франко побачив, що це – тупикова стратегія, тому навіть не публікував твору. Тому ми не можемо поставити знак рівності між ліричним героєм «Монологу атеїста» й самим поетом [10].

У поетичному творі Іван Якович використав запозичену з міфологічних і релігійнознавчих досліджень думку про те, що людина творить бога чи богів на свій образ і подобу:

Я й привид сам найвищої істоти,
Ту фікцію зловіщу та кроваву,
Що звуть Єгова, Аллах, Брама, Зевс,
Ра, Бааль, Фетиш, Бог, – я розібрав
Її по ниточці і показав,
Що не ся фікція, не жаден бог
Не сотворив з нічого чоловіка
На образ свій і на свою подобу,
Але противно, чоловік творив
Богів з нічого, все на образ свій
І на свою подобу [12, с. 56-59].

У войовничому «Монологі атеїста», в якому тенденція заперечення будь-якої релігії сягнула вершини у Франковій творчості і який зводиться переважно до віршованої ілюстрації висновків Ксенофана, Гольбаха і Фойєрбаха, суто Франковим є несподіваний і необов'язковий у цій

поемі, але такий характерний для нього «валенродичний» мотив – трактування свого студювання юдео-християнської літератури та світових релігій як шпигунства:

Мов шпiон воєнний,
Розвідав я безстрашно і старанно
Табор ворожий, прокопавсь терпливо
Крізь ту гору туману та безглуздя,
Що звесь традиція церковна [12, с. 56-59].

Незважаючи на приналежність поеми до рольової лірики, тобто форми монологу ліричного героя, треба наголосити на одному автобіографічному моменті. Атеїст-автор розповідає про дослідження світових релігій, пантеїзму, шаманізму. Як нам відомо, І. Франко неодмінно цікавився цими джерелами, і далі читаємо:

Та й се ще все мене не вдовольнило,
І поза світ жидівсько-християнський
Я вилетів, провчив Коран турецький,
Хапав звістки про Будду, Зороастра,
Ваала і Мелькарта, Озіріса
Й Ізиду, про Конфуція і Тао
І про ті темні, дивоглядні віри
Людей півдиких, що гадюкам служать,
Медведів, риб та крокодилів чтять,
Що моляться до птахів, до каміння,
Дерев та рік, що бога свого б'ють,
Коли їм просьби не сповня. Усе те
Я прослідив, наскільки міг [12, с. 56-59].

«Ех nihilo» нав'язує думку, що всі тортури в ім'я «добрих» і «милостивих» богів – Ягве, того самого Будди, Зороастра, а також Аллаха, Ра та інших чинила перш за все церква, і тому шлях до добра, до правди слід шукати не в релігії, а в боротьбі проти церковної тиранії. Дороговказом для Франка стають відкриття Джордано Бруно, Сервета, Таціта, Коперника, Кеплера, Колумба. «Ось спільники мої, мої майстри і вчителі!» – заявляє він.

Погодитися з відкритими атеїстичними налаштуваннями письменника загалом можна, але лише в цьому творі, адже в деяких публіцистичних працях того часу він вважав за необхідне не загострювати всіх питань, пов'язаних із віруваннями, не ображати почуттів віруючих, і тому в дещо м'якшому тоні оцінював суть релігії перед читачем-селянином, якого попи залякували «аморальністю»

безвірників-соціалістів, радикалів [12]. До того ж Франко на ювілеї 1898 року називає себе «сином-селянином, вигодуваним твердим мужицьким хлібом, який почуває себе до обв'язку віддати працю свого життя тому простому народові» [14].

Однак І. Франко у останніх рядках поеми переконливо відобразив крах атеїзму ліричного героя. Усі «премудрості» світу вивчив «атеїст» і зайшов у глухий кут, визнавши: «... всеї правди нам, дрібним атомам, не вловить ніколи». Людина – піщинка, всього-на-всього «дрібний атом». Здійснюючи екзистенційні експерименти, випробовуючи, до якого результату може призвести та чи інша життєва стратегія, І. Франко у поемі «Монолог атеїста» заперечує будь-яку релігію, але разом із цим і шанс на істинне знання.

У доробку поета з'являється поема «Похорон», якій надано надзвичайно велике значення. Написана на зламі ХІХ – ХХ ст. (вперше надрукована у 1899 році), поема, що вважається найскладнішою та найсуперечливішою у І. Франка, супроводжувалася передмовою самого автора, в якій він говорить, що використав у ній легенду про великого грішника, що повертається на праведний шлях візією власного похорону. Назва поеми схиляє до роздумів, пов'язаних із релігійним ритуалом, а відтак і з трактуванням Бога. Ще філософи доби Відродження роздумували про людську жорстокість, погані наміри, ставлення зверхності, заперечення «головної» влади. Передумовами та основною причиною цих позицій був страх. Чимала кількість дослідників творчості І. Франка відносили автора до кола екзистенціалістів, тобто до мислителів. Словами: «Та я спокій ще вдержую стоїчний,» – І. Франко підкреслює, що прочитання поеми мусить бути у дусі філософського осмислення. Великий грішник лежить у домовині, а його душа (до того ж видима іншим і постає як цілісна людина) знаходиться серед живих. Цей задум автора свідчить про наявність метафізичного – пояснення природи людського буття через категорії «дух» і «духовність». Поема «Похорон» загалом слугує доказом визнання І. Франком метафізичного світу, а також Вищого Розуму, що створив цей світ.

У листі від 2 квітня 1908 р. Франко повідомляв Федора Вовка про пережиту 1 квітня «візію» з конфліктним «духом» Драгоманова, у якій заходив у метафізичну сферу, відчував

присутність Бога й можливість потойбічної кари за гріхи: «Сердитий був Драгоманов, нарікав на своє небо, де формально нема нічого, нема дна, нема покришки, ні світла, ні темноти, ні ніякого тіла, ні ніякого духа, а так просто щось собі безформне лежить чи летить кудись без руху, без спокою, без тіла, без поруху, словом, без нічого. А ще на домір злого Бог напускає на грішні душі якісь «припорки», почуте, немов тобі блощиці лаять, і се спричинює почуте страшного обридження. Отаких-то «припорків» напускає, на думку покійного, моє писане, всі мої дурощі і подлощі» [9]. Таким чином, ми бачимо, що світогляд пізнього Франка було зумовлено його новим, на нещастя, хворобливим, досвідом М. Драгоманова.

Якщо на ранніх етапах своєї творчої діяльності М. Драгоманов займав чітку антирелігійну позицію, зазначав, що природа йому «не дала ні одного зерна релігійності» [7], рішуче засуджував християнство, називав його шкідливим для людства, бо воно освячує нерівність між людьми, роз'єднує їх за принципом «хто краще вірує» [5], то вже на схилі своїх років він твердив, що наука не суперечить вірі в царство небесне, бо ніхто не знає, як буде на тому світі, активно виявляв симпатії до протестантизму, відмовлявся од попередніх оцінок християнства [3], стверджував навіть прогресивність останнього у порівнянні з іудаїзмом. Вчений вважав християнство великим поступом у релігійному і взагалі людському розвитку, бо воно звело всі народи в одно братство, виступило цілою моральною наукою для диких варварських народів.

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Ми бачимо однаково чітку послідовність змін у візіях двох українських діячів щодо Бога в своєму житті. Чим зумовлене таке наслідування І. Франка свого вчителя? Звісно, це пов'язано з великим досвідом М. Драгоманова, який значну частину свого життя, а саме 19 років, змушений був провести за кордоном, у еміграції. Будучи прихильником європейського позитивізму та раціоналізму, і беручи щонайактивнішу участь в інтелектуальному процесі в еміграції, М. Драгоманов невтомно досліджував та осмислював можливість реформування та розбудови існуючих суспільств, їх розвиток у соціальному та національному напрямках. І.Франко свого часу уважно

стежив за розвитком світової науки про культуру і зазначав, «що Драгоманов як учений, як політик і мислитель не перестав і досі промовляти до нас, і його голос знаходить собі широку луну...» [13]. Пропагуючи (в передмові до свого російського видання Шевченкової поеми «Марія») релігійне вільнодумство під назвою «поступового християнства», Драгоманов вправно казав, що такі нібито «наукові» і «поступові» думки треба пропагувати одночасно у сфері релігійного, суспільного і політичного життя.

Думки Драгоманова живуть ще й досі і далі позначаються на культурі. Культ Драгоманова поширюють навіть шкільні підручники і майже кожна книжка з оглядом нашої історії чи історії літератури. Вплив секулярних візій культури М. Драгоманова є перспективним напрямом для подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белоброва Т. Еволюція естетичних домінант в автопсихологічному дискурсі Івана Франка. URL : http://vuzlib.com.ua/articles/book/32460Evolju%D1%81%D1%96ja_estetichnikh_dom%C3%91/1.html (дата звернення: 09.04.2020).
2. Вертій О. Ми мусимо чути себе українцями: Франкознавчі студії. Суми : Університетська книга, 2017. С. 133-146.
3. Драгоманов М. Рай і поступ. Київ, 1906. С.31.
4. Драгоманов М. Листи до Франка та інших. 1881-1886. Львів, 1906. С.188.
5. Драгоманов М. *Громада*. 1882. Т.5. С.121.
6. Драгоманов М. Неполітична політика. URL : <http://zbruc.eu/node/45848> (дата звернення: 23.04.2020).
7. Драгоманов М. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом. Чернівці: Руська Рада, 1911. Т. 8. С. 115.
8. Дячишин Б. Пережите-перечитане: есеї. Київ : Ярославів Вал, 2016. 264 с.
9. Євген Нахлік. Релігійне навернення пізнього Франка. URL : <https://zbruc.eu/node/84688> (дата звернення: 30.03.2020).
10. Лавриш Ю. Невідомий Франко: духовна еволюція та екуменічні погляди. URL : <http://velychlviv.com/nevidomyj->

franko-duhovna-evolyutsiya-ta-ekumenichni-poglyady/ (дата звернення: 30.03.2020).

11. Филипович Л. Проблеми релігії у науковій спадщині Михайла Драгоманова. URL : <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10102> (дата звернення: 10.04.2020).

12. Франко І. Монолог атеїста / вступ. ст. А. Халімончука. Львів : Каменярь, 1973. 431 с.

13. Франко І. Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова. *Зібрання творів у 50-ти томах*. Київ : Наукова думка, 1986. Т.45. С. 423.

14. Ювілей 25-літньої літературної діяльності Івана Франка. *Літературно-науковий вісник*. 1898. Т. 4. Ч. 12. С. 309.

373.3.016:811.161.2

Ординат Т. В., магістрантка

**РОЗШИФРОВУЮЧИ КУЛЬТУРНИЙ КОД:
ОСОБЛИВОСТІ ОПРАЦЮВАННЯ КАЗОК В ЗЗСО**

У статті розглядається проблема роботи над фольклорною та літературною казкою в умовах закладу загальної середньої освіти. У цьому контексті здійснено критичний аналіз програм з української літератури для початкової та середньої школи. Зроблено акцент на етапах роботи з текстами цього жанру. Також подано приклади ігрових завдань, які можуть бути використані в позакласній роботі при вивченні авторських казок (на прикладі казок Івана Франка).

Ключові слова: заклад загальної середньої освіти, казка, культурний код, позакласна робота, фольклор.

The article considers the problem of working on a folk and literary tale in the conditions of general secondary education. In this context, a critical analysis of Ukrainian literature programs for primary and secondary schools has been carried out. The emphasis is placed on the stages of working with texts of this genre. There are also examples of game tasks that may be used in extracurricular activities in the study of author's fairy tales (on the example of fairy tales by Ivan Franko).

Key words: general secondary education institution, fairy tale, cultural code, extracurricular work, folklore.

Постановка проблеми. Із жанром казки діти знайомляться з дошкільних років. Він є досить продуктивним для педагогічної роботи, адже дітей приваблюють у сюжетність, таємничість та фантастичність. Казка (фольклорна та літературна) як епічний жанр та як культурний код народу віддавна знаходиться в об'єктиві як українських, так і зарубіжних науковців. Серед них Л. Брауде, Є. Васильєв, Ф. Ващук, О. Галич, Д. Зайпс, Ю. Ковалів, І. Крук, М. Липовецький, Є. Мелетинський,

В. Назарець, Є. Нейолов, Л. Овчиннікова, І. Райкова, Г. Сабат, А. Ткаченко, Н. Тихолоз, Ю. Ярмиш та інші. Зокрема, у роботах Т. Коротич займається дослідженням символізму світла та кольору у казці, О. Сорокотенко – вивченням специфіки літературної казки як жанру, С. Лавриненко – мовної картини української фантастичної казки, С. Шевчук – семантико-синтаксичної структури казки, О. Боднар – темпоральної структуру казки, В. Шабліовський – поетико-стильових традицій фантастичної казки, Т. Вавринюк – структурної форми мовлення персонажів, М. Грицай – питаннями історичного розвитку структури та семантики казок. *Метою* нашої статті є показ дидактичних можливостей вивчення казки в ЗЗСО.

Виклад основного матеріалу. Школярі із задоволенням грають у казкових персонажів, допомагають готувати маскарадні костюми, зацікавлено відтворюють поведінку улюблених казкових героїв. Однак це ще не є свідченням усвідомлення особливостей казки як літературного жанру. Певна річ, педагог не повинен вимагати наукової дефініції казки. Та уже починаючи з початкових класів необхідно працювати над формуванням у школярів загального уявлення про специфіку казки і її відмінності від творів, які належать до інших жанрів.

У методичній літературі не рекомендується зводити характеристику казки до показу вигаданості подій. Учителі-практики переконують, що умовність казки діти можуть самостійно усвідомити. Головна мета полягає у їх зацікавленні сюжетом твору. Діти самі здатні вигадувати казкові сюжети, моделювати поведінку казкових персонажів. І це слід всіляко підтримувати. Більшість казок можна читати в особах. Учні повинні залучатися до «казкових» діалогів.

При такому практичному опрацюванні казки діти приходять до усвідомлення особливостей цього жанру. Вони засвоюють знання про те, що казка є розповіддю про певну незвичну подію. В її основі лежать вигадка та фантазія. Дітей не турбує те, що звірі розмовляють людською мовою. Саме це насправді й слугує засобом їх зацікавлення.

Діти розуміють, що в реальності заєць та їжак не товаришують, хоча в казці вони найкращі друзі. Поряд із тваринами та рослинами в казках діють явища природи,

наприклад, Зима, Хурдулиця, Сонце тощо. Діти самі створюють сюжети зі звірами, рослинами та предметами. Так, у меморіальному музеї у Павлиші (саме там директором школи був В. О. Сухомлинський), знаходиться 80 томів учнівських казок. На думку педагога, написання казок – це не гра, а засіб мисленнєвого та морального розвитку школярів.

Щодо особливостей сприйняття казки, то навіть дошкільники здатні відрізнити в них вигадку від реальності. Зазвичай діти казкову ситуацію сприймають як гру. Тому не потрібно ще раз наголошувати на вигадці як основі казки. Краще зосередитися на чіткому розмежуванні добра і зла, моральних та аморальних вчинків. Слід зауважити, що в читанках є чимало казок із близьким до реальності сюжетом, в якому небагато фантастичності. У цьому випадку також не слід наголошувати на вигаданості подій, адже достатньо того, що фантастичність цього жанру діти вже усвідомили, опрацьовуючи казки про тварин та рослини. Учителю просто слід зауважити, що не лише звірі, але й люди часто є персонажами казок. Пізніше пояснюють різницю між фольклорною та авторською казкою.

Уже в 3-му класі учні знайомляться зі структурою казки. Школярі легко усвідомлюють, що казки мають традиційні зачини та кінцівки. Учителю слід пояснити, що власні казки варто так само обрамлювати.

Далі можна пояснити ще одну структурну особливість казки – повторення однотипних дій (як правило, тричі). Так відбувається поступове розгортання сюжету.

Також необхідно зробити наголос на кінцівці твору. Можна просто поставити запитання: «Чим закінчилася казка?».

Отже, у початкових класах не дається дефініція казки як жанру. Її ознаки (фантастичність, змалювання незвичайних подій з участю тварин, явищ природи і людей, традиційний зачин, розгортання сюжету з повторенням однотипних дій, своєрідність кінцівки) усвідомлюються школярами у процесі опрацювання. Тож під кінець навчання в початкових класах учні зможуть виокремити казку з-поміж інших жанрів, з якими вони ознайомлюються. У середній школі вже вивчається поділ казок на три основні види: казки про звірів, чарівні і побутові [1, с. 242].

Казка володіє потужним дидактично-виховним потенціалом, адже вчинки персонажів є зрозумілими дітям. У ній повчальність подається м'яко, опосередковано. Дітей захоплюють сюжет, форма та яскраво виражені характеристики персонажів. Педагог повинен скористатися тим, що учні щиро переживають нещастя ображених, одурених чи обділених людей. Завжди емоційно школярі сприймають сюжет, у якому добро остаточно перемагає зло або відновлюється логічна і бажана справедливість. Ентузіазм та емоції дітей необхідно обов'язково підтримувати, адже це потужний виховний момент. Учителеві в цій ситуації слід лише розібрати причини радості. Аналіз казок сприяє набуттю школярами вміння формувати та словесно висловлювати власні оціночні судження. Це важливо у контексті розумового розвитку дітей. Учителі-практики відзначають, що школярі самостійно визначають характерні риси казкових героїв: доброту, ввічливість, відвертість, відданість дружбі або ж боягузтво, хвалькуватість, брехливість тощо.

При розгляді казок необхідно ставити запитання для здійснення узагальнення і роздумів. Так, наприклад, можна запитати: Які риси героя вам імпонують? Чим різняться вчинки персонажів? За що ми поважаємо їх? Часто учні дають різні оцінки діям тих самих казкових персонажів. Учителю слід розуміти, що не можна однозначно відкидати судження учнів. Ліпше підкреслити, що одна із висловлених думок є найбільш точною.

Важливим є й добір казок, покликаний розвивати пізнання учнів.

Проводячи роботу над казкою, слід домагатися усвідомлення її змісту.

Опрацювання казки може відбуватися на уроках або ж на позакласних заняттях. Звернімося до структури уроку читання казок. Так, вона абсолютно не відрізняється від структури уроків опрацювання інших малих епічних форм (зокрема, оповідань). Необхідними є такі етапи:

- 1) ознайомлення з текстом казки і словникова робота (при потребі);
- 2) вибіркове читання тексту казки;
- 3) відповіді на запитання (учнів і вчителя);
- 4) складання плану (малюнкового чи вербального);
- 5) Переказування змісту тексту.

Головний акцент робиться на досягненні якнайповнішого розуміння тексту. Учням треба повністю уявляти послідовність розгортання сюжету, а також розуміти мотивацію вчинків героїв. Для здійснення перевірки усвідомлення змісту казки використовують запитання.

У роботі над казкою також використовують інсценізацію та елементи драматизації.

Інсценізація – це переробка будь-якого твору для сцени або кіно. При роботі над розробкою сценарію та власне інсценізації вчитель має можливість працювати і над складанням плану, і над розвитком зв'язного мовлення учнів.

Драматизація – це передача подій, розказаних у прозовому чи віршованому творі, у драматичній формі, тобто в особах.

Аналіз програм сучасної школи показує, що знайомство із казкою відбувається ще в 1 класі. Проте йдеться про опрацювання фольклорних текстів. У 3 класі згідно зі змістовою лінією «Взаємодіємо письмово» учні повинні навчитися створювати і записувати невеликі казки з орієнтацією на читача, використовуючи відомі прийоми [2, с. 11], співвідносити вивчені твори з відповідними жанрами (це, зокрема, стосується і казок), складати план казки, використовувати його для переказу твору, створювати, працюючи в групі, п'єсу на основі відомого твору (інсценізована казка, казка, казка на новий лад тощо) [2, с. 14].

У 5 класі школярі ознайомлюються з авторською казкою. Ця робота розпочинається на прикладі казкотворення Івана Франка. Йдеться про казку «Фарбований лис», на опрацювання якої відводиться 3 години. Згідно з чинною програмою, в учнів повинні сформуватися наступні предметні компетентності: уміння розповідати про дитинство письменника, про Івана Франка-казкаря, пояснювати особливості літературної казки; знання змісту казки, здатність переказувати її фрагменти; уміння виразно і вдумливо читати казку в дійових особах, аналізувати поведінку Лиса; здатність розрізняти головних персонажів і другорядних. Також, за програмою, учитель має домогтися формування ключових

компетентностей, серед яких здатність учнів давати власну оцінку вчинкам і поведінці персонажів; уміння прогнозувати можливі наслідки діяльності, толерантно відстоювати власну позицію в дискусії. Також школярі мають навчитися осмислювати негативну роль лицемірства, зарозумілості та хвалькуватості в житті сучасної людини [2, с. 16]. Пізніше учні знайомляться з казками «Хуха-Моховинка» (Василь Королів-Старий), «Цар Плаксій та Лоскотон» (Василь Симоненко), «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» (Галина Малик), продовжуючи роботу над вивченням цього жанру.

Звичайно ж, роботу над вивченням літературних казок можна продовжувати і на уроках позакласного читання, на які, наприклад, у 5-му і 6-му класах відведено по 4 години, або на уроках виразного читання (по 2 години відповідно) [3]. Крім того, казки завдяки своєму дидактичному потенціалу та зацікавленню ними учнями можна використовувати й на позакласних заходах різних типів (вечори, літературні ранки, виховні години, квести, КВК тощо). Твори, написані для дітей Іваном Франком, є якнайбільш придатними для такої роботи. Її організація, а відтак ефективність залежить від креативності педагога та його вміння зацікавити школярів, створивши атмосферу творчої співпраці.

Пропонуємо можливі форми ігрового опрацювання казок І. Франка на позакласному занятті для 5 класу. Школярі попередньо повинні ознайомитися з казками письменника.

До безпосереднього проведення заняття учням можна запропонувати самостійно поділитися на 2 команди та придумати їх назви, намалювати емблеми. Це сприятиме формуванню почуття відповідальності та колективізму в класі.

На дошці слід записати епіграф до заняття, наприклад:

*Життя
мені мало всміхалось,
а діти були тим весняним
сонячним
промінням,
яке зігрівало моє серце*

І. Я. Франко

Можна провести з ним відповідну роботу, розповівши про дітей письменника чи його дитячі твори.

Також учитель може запропонувати одному зі школярів стати його асистентом, котрий допомагатиме чесно організовувати змагання команд.

Для кращого розуміння біографії письменника можна організувати гру. Суть її полягає в тому, що кожна з команд одержує листок паперу, на якому написана біографія казкаря з пропущеними словами. Завданням учнів полягає в тому, що необхідно вставити пропущені відомості (див. Додаток А). Роль учня-асистента полягає в збиранні виконаних завдань, перевірці та виставленні відповідних балів.

Можна запропонувати гру «Угадай назву», яка дуже подобається учням: з-поміж букв латинського алфавіту сховані українські, з яких необхідно скласти слова.

WGWQLVZEVNJBGQFLQTRRAOFLWWQCRSWQELWS
Q («Лев та осел»)...

Оскільки ігри є найбільш цікавими для дітей, позакласне змагання слід проводити саме в ігровій формі. Так, можна запропонувати ряд літературних завдань-ігор. Наприклад:

- «Реставратор» (необхідно вибрати з дужок потрібне слово, яке є в певній казці – ім'я героя, яскравий образ тощо);

- «Вгадай героїв та назву казки»;

«Най..най...най...» (кожну команду представляє один учасник: педагог називає, що в казці «най-, най-...», а учні вгадують її назву). Наприклад:

- Найдовший ніс героя? (Журавель)

- Найсамовпевненіший герой? (Осел)

- Найменший герой? (Комар)

- «Похваліть негативного героя» (учитель пояснює, що в кожній казці є негативні герої, прийнято засуджувати чи висміювати. Учням необхідно їх за щось похвалити).

- «Вгадай героя» (учні за характеристикою називають казкового героя І. Франка, наприклад: «Не боявся дужчого за себе, розраховував тільки на власний розум, удачу і виграв»).

Після завершення ігор одночасно з підрахунком балів можна провести опитування по казках «Бліц».

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отже, робота над опрацюванням казок дає можливість

розвинути в учнів уміння читати, логіку, креативність, здатність працювати в колективі, а також розуміння культурних надбань народу. Її починають запроваджувати ще в початковій школі. Спочатку школярі знайомляться з фольклорними творами цього жанру, згодом – із літературними.

Шкільною програмою передбачені уроки на вивчення казок (зокрема, казки І. Франка «Фарбований лис» – 3 години у 5-му класі). Проте вчителю не слід обмежуватися тільки цим часом. Казки дають можливість зацікавити учнів літературою через організацію ігрової діяльності на позакласних заняттях. Дидактичний потенціал казок потребує подальшого наукового дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рафаева А. В. Структура сказочных мотивов и их использование в системе СКАЗКА / *Труды международного семинара Диалог'99 по компьютерной лингвистике и ее приложениям в двух томах* / под. ред. А.С.Нариньяни. Таруса : РосНИИ ИИ, 1999. Т. 1. С. 241-246.

2. Типова освітня програма. 3-4 класи / розр. під кер. Савченко О. Я. / Міністерство освіти і науки України, 2019. 159 с.

3. Українська література. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Авторська група: Р. В. Мовчан, О. В. Івасюк, Л. І. Кавун, О. І. Неживий. Міністерство освіти і науки України. 82 с.

УДК 82.161.2

Глушак Т. А., магістрантка

АРХЕТИП ДОМУ В ПОВІСТІ «ОНУК» Б. ХАРЧУКА

У статті розкрито поняття архетипу Дому, його філософсько-аксіологічні основи та культурологічний і психологічний зміст. Розглянуто різні наукові підходи до його вивчення. Найбільший акцент зроблено на художніх особливостях відтворення архетипу Дому в повісті «Онука» Бориса Харчука. Здійснено аналіз основних образів твору, розкрито роль «топографічних» пейзажних описів. Також показано авторську модель Дому як сакрального топосу.

Ключові слова: архетип Дому, родина, родинне дерево, топос.

The article reveals the concept of the archetype of the House, its philosophical and axiological foundations and cultural and psychological content. Various scientific approaches to its study are considered. The greatest emphasis is placed on the artistic features of the reproduction of the archetype of the house in the story "Grandson" by Boris Kharchuk. The analysis of the main images of the work is carried out, the role of "topographic" landscape descriptions is revealed. The author's model of the House as a sacred topos is also shown.

Key words: House archetype, family, family tree, topos.

У літературознавстві архетип розуміється як універсальний прасюжет або прообраз, зафіксований міфом, що перейшов у літературу. Архетипи можуть реалізовувати свої значення в вигляді різних елементів тексту: сюжетів, образів, предметних і предикативних елементів. Дім належить до основоположних, всеосяжних архетипових образів, які з давніх часів функціонували в людській свідомості. Поняття дому пов'язувалося також зі своїм народом, країною, вдачею, моральністю, пам'яттю і вірністю клятвам. Архетип Дому уособлює собою певний

внутрішній простір, що протистоїть ворожому зовнішньому світу, якийсь космос, де людині затишно і спокійно, на відміну від хаосу, що панує за стінами будинку.

Для людини будинок є чимось більшим, ніж просто житло, справою її рук і фантазії. Архетип Дому належить до психології людини, сфери її культури, коріння.

Архетип Дому – це образне уявлення і культурне вираження мікро- та макрокосмосу людини, її затишного місця. Будинок ототожнюється з родом, місцем народження, сім'єю, батьками і рідними, родовим статусом людини, її мікро- і макросвітом. Будинок також є духовним храмом, символом духовного об'єднання сім'ї, зв'язку поколінь біля вівтаря домашнього культу, який виражають камін, піч, домашнє вогнище. Будучи житлом для громади, у своїй багатоплановій організації будинок становить соціальний устрій людини, іноді символічне уявлення про її тілесну структуру і про саму людину загалом.

Культовий будинок, намет або вігвам у племінних релігіях уособлюють космічний центр, общинний світ, Всесвіт, а також повернення в утробу, сходження в темряву дня перед заходом сонця, з подальшим пробудженням і виходом за зовнішні межі будинку при ініціації Героя. Архетип Дому є найважливішим аспектом індивідуалізації, життєвого шляху людини.

Первісна хатина людини, як і місто, храм, палац, гора, є копією символічної Космічної Гори, Світового Дерева або центральної Колони, що підтримує у віруваннях древніх людей небосхил, космічний простір в колективному несвідомому. Таким чином, бажання людини будувати свій будинок належить до культури особистого і колективного несвідомого.

Архетип Дому пов'язаний з ідеєю священного простору, що розвивається навколо вогнища – осі світу, освяченої стінами будинку, які захищають людину.

У жіночому аспекті архетип Дому представлений образом Всесвіту, зв'язком між небом і землею, життям і смертю.

За К. Юнгом, архетип Дому – це центр Его людини, її символічне уявлення в особистому і колективному несвідомому [3].

У культурних традиціях дім може представляти і жіноче, і чоловіче начало, що відображає уявлення людини про

дуальну структуру Всесвіту. Загалом архетип Дому пов'язаний із жіночим началом, материнським лоном. У духовному плані будинок може представляти також чоловічий символ і розглядатися як сховище родової мудрості людства, традиції сім'ї, роду. Загальна символіка будинку доповнюється значенням різних архітектурних елементів: так, наприклад, двері і поріг виступають як символи переходу з внутрішнього, освоєного людиною простору в світ зовнішній, невпорядкований, інший. Вигляд будинку відображає внутрішній світ суб'єкта.

Будівництво будинку в усі часи здійснювалося за певними математичними розрахунками з урахуванням ландшафту і розгорталася навколо центральної природної реліквії, гори, Чумацького Шляху, городища, об'єкта поклоніння племені, одухотвореного природного місця (долина річки, гірська вершина та ін.), навколо яких обертається світ. Плем'я і людина ретельно вибирали наділ землі для будівництва свого будинку, фактично свого мікрокосмосу, свого затишного місця. Спочатку прості житла і палаци будувалися навколо цієї осі світу, що забезпечує зв'язок між трьома рівнями існування: підземним (потойбічним), наземним і небесним, минулим – теперішнім – майбутнім.

Архетип Дому в українській літературі є одним із найбільш виразних. Його втіленням є не лише оселя, будинок, а й загалом рідний край, Вітчизна або ж «мала» Батьківщина. Він може реалізовуватися на рівні топосу рідного міста чи села, певної місцевості, що навіює спогади, тим чи іншим сакральним місцем тощо. Цей архетип поєднує два центри читацької уваги: зовнішній – просторовий світ та внутрішній – емоційна прив'язаність персонажа. Образ рідної батьківської хати, представлений у творчості мало не кожного українського письменника, є втіленням аналізованого архетипу. Причому підхід до його експлікації в художньому тексті може бути як позитивним (зображення місця прихистку, символ захищеності від усіх світових лих), так і негативним (зображення пустки або руйнації будинку).

Аналізуючи архетип Дому, Наталія Яременко та Оксана Ходорковська виділяють космологічний, спіритуалістичний, соціологічний, комунікативний та герменевтичний підходи до його трактування [4, с. 234-237].

Ігор Мойсеїв, досліджуючи еволюцію поняття «дім», наголошує: «Дім виступає спершу як синкретичне уявлення – ставлення і міфологема-символ, далі – як образ і знак, нарешті, особливо впродовж останнього століття – як ідея, ідеологема, концепт, принцип, моральна засада, естетичний критерій, світоглядна категорія» [1, с. 152].

У повісті «Онук» Бориса Харчука є рідкісний для вітчизняної художньої літератури феномен: саме чоловік виявляється сильнішим носієм духовного начала, саме він залишається виконувати функцію єднальної ланки між поколіннями одного роду. Дружина і донька Оврама просто ганебно втекли, залишивши його з онуком на руках. Автор показує це з особливим психологізмом: «Яшко стояв босоніж у світлиці, чи залі, перед двома фотокарточками у зашкленених рамках під одним рушником. Звівши угору очі, звернувши їх до фотокарточки дівчини з білими бантами в косах, казав:

– Ти хоч раз зійди з карточки. Хай ніхто-ніхто, і той капелюшник не каже, що тебе нема, а то я б'юся з ним за тебе. Мамо, явися! Хіба ж ти сама не знаєш: не так пилка, як ті клинці. Явися, мамо!

Оврам це почув і нишком відступивсь. Йому з очей зірвалася сльоза. Впала і розбилася» [2, с. 45]. Важливим моментом є те, що онук не залишився з чужими людьми. Він має дім, який насправді згодом зможе назвати своїм, на його захисті стоїть зачинатель роду – дідусь Оврам. Звичайно, повноцінної сім'ї з матір'ю, батьком і дитиною не утворилося. Однак Оврам цілком перейняв на себе одну із основних функцій сім'ї із дітьми – виховну.

Головний герой формулює природно-філософське розуміння щастя, гармонії, успадковане від предків: «...добре, коли тебе чекає хата, жінка і худоба... Звичне діло: любити жінку, дитину, шанувати хату, худобу, землю і робити пилкою, сокирою – так вчили батько, мати, і так було справіку» [2, с. 21-22]. У цій природній мудрості одне із центральних місць посідає шанобливе ставлення до Дому як осередку сили та символу захищеності. Він набуває функцій сакрального топосу.

Коли Оврам забирає народженого онука до себе, життя знову набуває цілісності, а світ – ознак ідилії, що виражено в пейзажі: «Буяла весна. Копали город. У квітнику зацвітали холодні нарциси. Садили під городник картоплю

– Яшко лежав собі в голубій колясочці під яблунею, яка пахла бростю. В саду паслася на припоні коза» [2, с. 35]. Цей опис природи є частиною священного світу, зосередженого навколо Дому, який стає центром мікросесвіту героїв, де все побудовано в гармонії, на основі любові та врахування їхніх потреб. У цьому описі наявні всі міфопоетичні ознаки благополуччя (родинне дерево – яблуня, коза-оберіг, дитина).

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Отже, дім тісно пов'язаний із психологією людини, сферою її культури, корінням, нерозривністю поколінь. Виразною є повість «Онук», в якій показане розпадання патріархального роду. Цікаво, що носієм родинних цінностей тут є чоловік Оврам. Саме він формулює природно-філософське розуміння щастя, світового балансу, і воно неодмінно пов'язане із сім'єю, продовженні себе в дітях та Домом. У розмиванні почуття батьківства, відстороненні від родинного осередку старший чоловік бачить ознаки світової катастрофи. Письменник звертається до архетипу Дому як до сакральної духовної та культурної цінності українського народу. Дослідження цієї проблеми залишається актуальним зважаючи на порівняно велику творчу спадщину Бориса Харчука. Тож подальші наукові розвідки у цьому контексті можуть мати значну теоретичну цінність та сприяти розвитку вітчизняного літературознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мойсеїв І. Рідна хата – категорія української духовності. *Сучасність*. 1993. № 7. С. 151-163.
2. Харчук Б. М. Онук. *Вітчизна*. Київ, 1987. № 2. С. 16-45.
3. Юнг К. Душа и миф. Шесть архетипов. URL : <https://psy.wikireading.ru/53043> (дата звернення: 12.04.2020)
4. Яременко Н., Ходорковська О. Архетип «дім» як репрезентант екзистенціального аспекту етнокультурної свідомості українця. *Публічне управління: теорія та практика*. 2014. Вип. 2 (спец. вип.). С. 234-237.

373.3.016:811.161.2

Гаврилишин О. С., магістрантка

ВИВЧЕННЯ ЕПІСТОЛЯРІЮ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В ЗЗСО: МЕТОДИЧНІ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

У статті розглянуто можливості використання епістолярного матеріалу для досягнення ефективного засвоєння знань про письменників на уроках української літератури в закладах загальної середньої освіти. На прикладі розгляду листування Лесі Українки показано методи та етапи такої роботи. Здійснено аналіз шкільних програм з української літератури у контексті аналізованої проблеми. Також представлено погляди науковців щодо актуальних проблем аналізу епістолярію в школі.

Ключові слова: епістолярій, заклад загальної середньої освіти, культурологія, Леся Українка, навчальна програма.

The article considers the possibilities of using of the epistolary material to achieve the effective learning of writers in the lessons of Ukrainian literature in general secondary education. Lesya Ukrainka's example of consideration of correspondence shows the methods and stages of such work. The analysis of school programs on Ukrainian literature in the context of the analyzed problem is carried out. The scientists' views on current issues of analysis of epistolary at school are also presented.

Key words: epistolary, general secondary education institution, culturology, Lesya Ukrainka, curriculum.

Постановка проблеми. Проблема використання епістолярію письменників на уроках у закладах загальної середньої освіти є об'єктом вивчення вітчизняних педагогів, методистів та вчителів-практиків. Так, Т. Бугайко та Ф. Бугайко переконують, що уривки з листів доцільно застосовувати на уроках літератури на всіх етапах опрацювання художнього твору, але необхідно стежити за

тим, щоб ці уроки перетворювалися на заняття з історії літератури. В. Неділько займається дослідженням ролі самостійної роботи у вивченні школярами різноманіття епістолярної спадщини. На його думку, це позитивно вплине на формування любові до предмета, самовизначення учнів.

Такої ж думки дотримуються і Н. Волошина, Є. Пасічник та Б. Степанишин, які наголошують на тому, що листи письменника сприяють усвідомленню учнями творчого «Я» митця.

В. Цимбалюк зосереджує наукові пошуки на можливостях використання епістолярію в позакласній та позашкільній роботі, акцентуючи увагу на ролі листів як основи для розвитку творчої уяви, мовлення, креативності школярів.

Х. Білоус розробила методiku використання епістолярної прози на нестандартних заняттях з літератури. Дотичними до проблеми вивчення епістолярію письменника в закладах загальної середньої освіти є також праці Н. Каменської, О. Слоньовської, Б. Сушевського та інших.

Н. Петриченко, аналізуючи науковий доробок О. Галича, зазначає, що його праці мають «узагальнюючий характер щодо можливостей використання письменницьких мемуарів, у тому числі й епістолярної спадщини, на різних етапах уроку української літератури» [2, с. 12].

Метою статті є аналіз можливостей використання епістолярного матеріалу для досягнення ефективного засвоєння знань про письменників на уроках української літератури в закладах загальної середньої освіти (на прикладі вивчення листування Лесі Українки).

Виклад основного матеріалу. У своєму дисертаційному дослідженні Н. Петриченко виділила 3 рівні засвоєння учнями епістолярного матеріалу:

1. Високий рівень: учень знає особливості епістолярного жанру; цікавиться духовним світом митця, його творчістю; має високий рівень умінь і навичок роботи з письменницьким епістолярієм (використовувати його під час опрацювання біографії письменника, роботи над текстами його творів тощо).

2. Середній рівень: учень знає загальні ознаки епістолярного жанру, проте відчуває труднощі в

практичному застосуванні знань; розуміє значення епістолярних матеріалів для досягнення творчої біографії письменника, хоча особистого зацікавлення цими питаннями не виявляє.

3. Низький рівень: учень мало знає про епістолярний жанр, його особливості, значення для розуміння творчої біографії письменника; не виявляє зацікавленості проблемою [2, с. 15].

Науковець прийшла до висновку про те, що вивчення листування письменників ЗЗСО відбувається тільки епізодично, епістолярна спадщина найчастіше використовується лише як ілюстративний матеріал до окремих сторінок із життя письменника. Учена наголошує на тому, що «звернення до письменницького епістолярію повинно відбуватися під час вивчення всього курсу української літератури в 5 – 11 класах» [1, с. 17].

Тож можемо узагальнити, що здійснення цілеспрямованої комплексної роботи щодо підвищення ефективності використання епістолярію письменників на уроках української літератури є важливим завданням учителя-словесника.

Для опрацювання епістолярію письменника можна запропонувати цілий ряд методів, прийомів та форм роботи в умовах закладу загальної середньої освіти. Слід зауважити, що при їх застосуванні обов'язково необхідно пам'ятати про вікові, а також індивідуальні особливості учнів. Серед форм роботи можемо виокремити:

- ілюстрацію в межах повідомлення знань учням учителем;
- проблемні запитання, яке може перерости у проблемну дидактичну ситуацію;
- самостійне опрацювання епістолярної спадщини (пошук учнями матеріалу в мережі Інтернет; здійснення аналізу епістолярної спадщини автора під керівництвом учителя; самостійна робота над темою з опрацюванням листів).

На уроці необхідно забезпечити розуміння учнями суті літературознавчих понять, а також формування стійких навичок роботи з епістолярними текстами.

При вивченні епістолярію письменника слід опиратися як на індивідуальну, так і на групову форми роботи школярів, а також застосовувати випереджувальні

завдання, коментоване й повільне читання, переказ та аналіз найважливіших фрагментів листа, бесіду, лекцію з елементами бесіди, диспут, проблемне навчання, порівняльний аналіз, самостійну та групову пошукову роботу).

Учитель-словесник повинен бути забезпеченим переліком теоретичних понять, які має опрацювати учень, схемою взаємопов'язаного вивчення програмового й епістолярного матеріалів.

Н. Петриченко наголошує на тому, що при відборі епістолярних текстів необхідно зважати на:

1. Пізнавальне й виховне значення листів.
2. Вимоги шкільної програми з української літератури.
3. Вікові особливості школярів [2, с. 17].

У 5 – 6 класах листи слід застосовувати як ілюстративний матеріал до розповіді вчителя, участь якого зводиться до ролі поради, що дає підказки щодо правил користування епістолярними матеріалами. На цьому етапі школярі знайомляться з поняттям листування письменника, будовою листа, його роллю в житті людини, знайомляться з історією листування окремих письменників, набувають усвідомлення того, що лист є джерелом знань про письменника та його твори. Головними вміннями й навичками, якими повинні оволодіти учні, є вміння слухати, читати, розуміти та переказувати зміст листів.

При систематичній роботі над епістолярієм у 7 – 8 класах учні вчать самостійно працювати з листами (роблять виписки, оформляють бібліографію, роблять спроби критично оцінювати прочитане).

Відбувається узагальнення засвоєних у попередні роки теоретичних знань.

У 9 – 11 класах відбувається перехід до самостійного усвідомленого застосовування одержаних знань, умінь і навичок на різних етапах роботи над епістолярним текстом.

Слід відзначити, що чинною програмою з української літератури передбачене вивчення творчості Лесі Українки у 6 класі – 3 години (Леся Українка (Лариса Петрівна Косач). «Мрії», «Як дитиною, бувало...», «Тиша морська». Дитинство поетеси, роль родини в її вихованні. Неповторний світ дитинства в поезіях. Образ мужньої, сильної духом дівчинки, її життєрадісний погляд на світ,

вільнолюбство, впевненість, розвинена уява. Значення мистецтва в житті людини. Гармонія людини і природи). Передбачається, що учень / учениця повинні навчитися розповідати про дитинство Лесі Українки, її мужність, талановитість; усвідомлювати і вміти пояснити мотив глибокого родинного зв'язку дитини з батьками. Також увагу школярів акцентують на культурологічних речах. Так, вони повинні характеризувати образ ліричної героїні, висловлювати власні роздуми про неї, а також висловлювати своє ставлення до проблеми бережливого ставлення до природи як важливого чинника реалізації особистості, зіставляти специфіку розкриття теми в літературі, музиці, кіномистецтві, створювати ілюстрації до творів, відео поезії [3]. Тобто у програмі прямо не вказано на необхідність використовувати епістолярій для досягнення поставленої мети та формування ключових компетентностей. Однак це належить до творчої самоорганізації вчителя, який має у розпорядження 3 уроки. Йдеться про перший, підготовчий, етап роботи з епістолярними текстами. Можна використати навчальну бесіду, коментоване читання, переказування тощо.

У 8 класі на вивчення творчості письменниці (Лесі Українки. «Давня весна», «Хотіла б я піснею стати...», «Давня казка». Життя поетеси, її мужність і сила духу. Потужне ліричне начало, романтичність, волелюбність, оптимізм, мрія і дійсність як провідні мотиви її поезії. Тема гармонійного єднання людини з природою. Ідея вільної творчості, духовної свободи людини. Проблеми і мотиви: роль митця в суспільстві, служіння музі й народові, суть людського щастя, вдячності) [3] відводиться 4 години. На цьому етапі самі предметні та ключові компетентності (учень / учениця: знає і розповідає цікавий факт про Лесю Українку; коментує зміст поеми «Давня казка», пояснює умовність описаної ситуації; визначає основні проблеми твору та головну думку; порівнює образи Поета і Бертольда; складає план порівняльної характеристики; висловлює судження про свободу творчості, про вільнолюбство людини; розвиває свої творчі здібності; зіставляє специфіку розкриття теми в поезії і музиці; дискутує на тему ролі митця в суспільстві; проводить аналогії із сучасним життям; використовує комінікативні стратегії для формулювання власної позиції) [3] підказують

учителеві про необхідність звернення до багатого епістолярію письменниці, який розкриває секрети її особистого життя та творчості. Особливо це стосується розповіді про цікавий факт із життя літераторки. Можна використати такі методи та прийоми, як бесіда, лекція, елементи самостійної діяльності тощо.

У 10 класі на вивчення творчості Лесі Українки відведено 8 годин (Лесья Українка (Лариса Косач) «Contra spem spero!», «Слово, чому ти не твердая криця...», «Мріє, не зрадь», «Стояла я і слухала весну...», «Лісова пісня». Життєвий і творчий шлях. Драматична спадщина. Роль родини, культурного оточення й самоосвіти у формуванні світобачення письменниці. Збірка поезій «На крилах пісень», її висока оцінка І. Франком. Основні цикли поезій. Неоромантизм як основа естетичної позиції Лесі Українки. «Contra spem spero!» як світоглядна декларація сильної, вольової особистості. Символічність, романтичні образи, образотворчий прийом контрасту. Призначення поета й поезії, мужність ліричної героїні, автобіографічні мотиви («Слово, чому ти не твердая криця...»). Відданість своїм мріям, наполегливе прагнення до мети («Мріє, не зрадь»). Зображення повені людських почуттів у вірші «Стояла я і слухала весну...». Драма-феєрія «Лісова пісня». Фольклорно-міфологічна основа. Символічність образів Мавки і дядька Лева – уособлення духовності і краси. Мати Лукаша й Килина – антиподи головній героїні Мавці. Симбіоз високої духовності і буденного прагматизму в образі Лукаша. Природа і людина у творі. Неоромантичне ствердження духовної сутності людини, її творчих можливостей. Конфлікт між буденним життям і високими пориваннями особистості, дійсністю і мрією. Почуття кохання Мавки й Лукаша як розквіт творчих сил людини. Художні особливості драми-феєрії» [4]. Серед предметних компетентностей є одна, яка підказує вчителю про необхідність використання листування авторки: «учень / учениця висловлює власні судження про життя і творчість Лесі Українки» [4].

Тож аналіз програм показує, що наявного навчального часу достатньо для опрацювання епістолярію письменниці на уроках, присвячених вивченню її творчості. Можна використати такі методи і прийоми, як самостійна пошукова діяльність (виступи з рефератами, порівняльний аналіз

тощо). На цьому етапі учні повинні навчитися сприймати епістолярну спадщину письменниці як цілісність, знати види листування (листи-послання, відкриті листи, художні листи, епістолярна критика, публіцистика), розуміти зв'язок епістол із художньою творчістю, уміти здійснювати порівняльний аналіз епістолярію й художніх творів.

Н. Петриченко радить вдаватися до аналізу листування на уроці як ілюстрацію до певних тез розповіді про автора або твір, «ключ» до його розуміння, епіграф до певної теми, у ролі узагальнюючої тези, для створення проблемної ситуації тощо [2, с. 18].

Це можна робити:

- на етапі первинного сприйняття;
- під час аналізу твору;
- на заключних заняттях.

Слід також відзначити, що аналізувати епістолярій Лесі Українки можна й на уроках позакласного читання, уроках розвитку зв'язного мовлення (для створення емоційного налаштування; як джерело для здійснення порівняльного аналізу; для формування навичок самостійного опрацювання епістолярію), а також на факультативних заняттях та гуртках (в останніх двох випадках – як тему для реферату, повідомлення чи письмової роботи або ж для написання сценарію).

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Використання епістолярної спадщини письменника є результативним лише в умовах системного підходу. Учителю необхідно сприяти якнайглибшому оволодінню учнями змістом літературознавчих понять, використовуючи весь доступний арсенал методів та прийомів навчання, забезпечити вироблення навичок роботи з кореспонденцією. Ефективним у цьому контексті є як навчання, здійснене через індивідуальну діяльність, так і навчання на основі групової пошукової діяльності. Також слід забезпечити єдність класної та позакласної роботи при вивченні епістолярію письменника, там, де це є можливим, залучати міжпредметні зв'язки.

Аналіз шкільної програми з української літератури засвідчує можливість дотримання принципів наступності й перспективності при вивченні листування Лесі Українки.

Цілеспрямована й систематична робота з вивчення епістолярної спадщини письменниці сприятиме розумінню

школярами листування як засобу, що допомагає проникнути в художній світ літераторки. Ця проблема є багатоаспектною і залишає можливості для майбутніх наукових студій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петриченко Н.Г. Віч-на-віч з Лесею Українкою (Використання епістолярних матеріалів на уроці літератури). *Українська література в загальноосвітній школі*. 2001. № 1. С. 15-19.

2. Петриченко Н. Г. Методика використання епістолярних матеріалів у процесі вивчення української літератури : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – Теорія і методика навчання (українська література). Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2003. 21 с.

3. Українська література. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Авторський колектив : Р. В. Мовчан, О. М. Івасюк, Л. І. Кавун, О. І. Неживий. Міністерство освіти і науки України. 2017. 19 с.

4. Українська література. 10–11 класи. Рівень стандарту / Авторський колектив : Р. В. Мовчан, С. Р. Молочко, Д. І. Дроздовський, Л. Т. Коваленко, А. М. Фасоля, В. І. Цимбалюк. Міністерство освіти і науки України. 2017. 41 с.

УДК 82.161.2

Марунько Л. С., магістрантка

КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВЕЛІСТИКИ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА

Стаття присвячена дослідженню особливостей композиційної організації новел Григора Тютюнника. Особливу увагу зосереджено на архетипності сюжетної організації творів автора. Здійснено аналіз внутрішньої та зовнішньої композиційної структури творів письменника.

Ключові слова: архетип, композиція, новела, сюжет, хронотоп.

The article is dedicated to the study of the peculiarities of the compositional organization of Grigor Tyutyunnik 's short stories. Particular attention is paid to the archetypal plot organization of the author's works. The analysis of internal and external compositional structure of the writer 's works is carried out.

Key words: archetype, composition, short story, plot, chronotope.

Постановка проблеми. Сюжети Григора Тютюнника надзвичайно життєві та прозорі в своїй простоті; вони – ніби сама суть і сілє безпосередньо й наново відкритого життя. І якраз Гр. Тютюнник відкрив для національної прози другої половини ХХ ст. оцю гранично, крєвно в любові – наближену до болюче-драматичних сутностей буття рідного народу сюжетність. Але попри свою позірну простоту, сюжетика Гр. Тютюнника – яскраво естетизована із виразними візіями індивідуалізованого художнього світу нашого видатного прозаїка; водночас архетипні її коріння сягають ментальної прасвідомості народу. Панорама сучасного «тютюнникознавства» в монографіях Л. Мороз, в окремих літературознавчих дослідженнях, статтях, есе і рецензіях О. Гончара, П. Загребельного, М. Жулинського, В. Фашенка, Г. Сивоконя, І. Дзюби, Т. Аврахова, В. Дончика,

М. Малиновської, В. Нарівської, О. Пахльовської та ін. досить широка, та водночас глибока завдяки чітким висновкам та узагальненням. Але особливості композиції новел Гр. Тютюнника в сучасному літературознавстві висвітлені недостатньо, що робить таке дослідження актуальним. *Метою* написання статті є розкриття особливостей композиційної організації новел письменника, виявлення особливого авторського «почерку» у структуруванні сюжетів творів малої прози.

Виклад основного матеріалу. Для Гр. Тютюнника архетипний сюжет – той, що виростає із самого серця народного. Той – що затаєний до пори, до часу у його душі. Сюжет – сокровений, сакральний, укорінений в живе єство рідної землі; в простір, час і майбутність нації, і відкриття саме такого сюжету – окрок до великого художнього відкриття.

Як не парадоксально, але цю непросту істину розуміють навіть півграмотні герої-селяни письменника, як Устим з новели «Устим та Оляна»: «Траплялися Устимові книжки й про життя. Він читав їх так само старанно, як і підручники, але ніякій з них не вірив. «Ловко набрехано!» – тільки й скаже, бувало. Або мовчки віддасть бібліотекарці й попросить: «Мені щось таке, щоб не видумано було...» [2, с. 242]. Це стало своєрідним «законом», головною ознакою «поетики сюжетів» Григора Тютюнника, а саме – постійна – крізь усе творче життя – відраза та принципове неприйняття отієї «видуманості», на котру так «тотально грішив» соцреалізм, або ж нежиттєвості, нереалістичності будь-якого сюжету, – навіть трагічного «сюжету» власної долі.

У цьому контексті надзвичайно повчальне та прикметне для розуміння поетики прози Григора Тютюнника є використання прозаїком архетипних сюжетів про смерть героя. Адже саме такі сюжети – найбільш, найглибш та найінтенсивніше екзистенціально навантажені; якраз за такими сюжетними конструкціями значимо відкриваються – і ключові віхи концептуального, і особливості індивідуалізованого психоаналізу, і чи не вся система зображально-виражальних засобів, що їх концентровано підпорядковує талановитий художник головним чином для розкриття проблеми смерті; зрештою, ситуації зі смертю персонажу є,

як правило, надто в новелі, завершально-вирішальними в руслі композиційного розгортання і здійснення.

Знаменита й, видається, нині іще сучасніша за своєю проблематикою, аніж в часі творення, за життя Григора Тютюнника новела «Поминали Маркіяна». Усе в ній вдивовиж органічно пов'язане в естетично нероздільне єдине, що, здається, навіть реальніше самого живого життя: і неповторно-колоритний характер Маркіяна – істинне відкриття національної прози; і консервативно-простий сюжет смерті героя: «смерть то вона однакова для всіх», – сумовито зазначив колись Лев Толстой; і небачена в світах трагедія українського села в ХХ ст. – на цій то трагедії, немов на «глобальному хресті» і розіп'яте життя Маркіяна, життя – вкрай нужденне, і з того зле; і глибинно простежений прозаїком «процес спотворення», збільше – калічення селянської душі сталінсько-тоталітарним режимом, а відтак і трагедія цього «плоду соціалізму», – нещасного, вивоюваного Маркіяна... Ясна річ, письменник не мав спромоги «викричати проблему» відкритим текстом – навіть смерть для селянина легша, простіша – аніж саме «життя» в соціалізмі! Якраз така філософія життя, безнастанно варіюючись, проявляє себе в органічно-прозорих структурах новели «Поминали Маркіяна». І ще: система настільки спотворила характер головного персонажа – що його навіть не люблять рідні діти!.. А це – щось уже звище й страшніше трагедії: «Ховали Маркіяна в полудень – без музики ховали і без попа. Над покійником ніхто не плавав, бо ніхто його за життя не любив: ні жінка, Стеха, весела й добра за вдачею, але зморена багаторотою сім'єю та Маркіяновими стусанами, ні родичі, ні односельці, ба, навіть діти, що тільки й зазнали від батька якоїсь витрішкатої, часто-густо безпричинної лайки та образливих, завжди неочікуваних ляпасів або ж палиці навкидки. Тому й лежав Маркіян у своєму останньому притулку неоплаканий, посеред гнітючої тиші й ледь чутного шепоту та зітхань – вуса йому прилипли кінцями до запалих щік, худе виснажене обличчя взялося воском, лише брови, як і при житті, були сердито зведені на переніссі, й тим, хто добре знав старого, здавалося, що він ось-ось підведеться і, вирячивши наліті гнівом очі, крикне на всіх: «Порядок треба знать» [1, с. 106].

У Григора Тютюнника природа (онтологія), характер і «філософія» такого архетипного сюжету «із смертю» означені яскравими індивідуалізованими візіями; вони, на наше переконання, надзвичайно наближені до «філософії смерті» у Григорія Сковороди, до «екзистенціального погляду» на такий «архетипний сюжет» в народній казці. Смерть як ситуація, як «погранична, кризова подія», як сама трагічна кінецьність людини в прозі Григора Тютюнника – стоїчно-спокійна, «пантеїстично розмита», бо твориться таке враження, коли вмирає герой Тютюнника, що він ніби розчиняється-розтає в природі, в довколишньому світі; смерть для багатьох персонажів прозаїка – навіть легша від того, неймовір жорстокого життя, котре випало на їх трагічну долю.

То ж і мислить власну смерть Маркіян з новели «Поминали Маркіяна», як якусь буденну, селянську «роботу»: «З того часу Маркіян занедужав і до самої смерті, либонь, ніколи вже не згадував про порядок. Тільки одного разу, коли на відвідини до нього прийшов давній приятель Грицько Мантачечка, сказав тихо, ледве володіючи сухим язиком: «Смерті мені, Грицьку, не страшно... А от шкода чогось... Пожити кортить, побачити, що воно за порядки будуть» [1, с. 114-115].

Давній приятель, Грицько, звісно, що підсвідомо «вдається» до картини «драми саду» в буревій: Мантачечка наче б стоїчно, по-селянськи хоче «розважити» й притлумити стан Маркіяна: мовляв, усе і в природі, і в нас, – не вічне, а смертне, як оті плоди, зірвані шаленою бурєю з дерев... (Символічно – що саме «той» буревій письменник хронологічно та «сюжетно розміщає» між 1933 і 1937 роками, такими смертельними для українського селянства... Он, виходить, – звідки життєва трагедія Маркіяна).

Звісно, що архетипний, «прихований» сюжет, який групує довкола себе цілу систему символічного, ошліфовану часом і художнім мисленням того чи іншого етносу, і митець, відкриваючи такий сюжет, частково зберігає і традиційну символіку, але водночас обов'язково вводить в її ряди відкриті ним, глибоко індивідуалізовані структури символічного і метафоричного.

Що «естетично оживлює», новаторизує і робить дійсно неповторним здавалось би, такий споконвічно-традиційний,

архетипний сюжет – смерть селянина – в новелі Гр. Тютюнника «Поминали Маркіяна»? Без сумніву, це – новітній філософський «кут зору» автора, сам характер Маркіяна – як дійсно велике художнє відкриття; неповторні виражальні засоби, притаманні тільки і тільки поетиці й таланту Григора Тютюнника. Тому і сюжет смерті Маркіяна – це дійсно той «концептуальний ключ», що дає змогу відкрити нам потаємну браму до Вавилону катастрофи нашого селянства і всієї України у XX столітті. Тут сюжет – одна із надзвичайно значимих (аж до переростання в символ) ліній та іпостасей національної і такої трагічної історії народу. Адже архетипне – дзеркало ментального духу й частка національної історії.

Разом із тим, і сам характер Маркіяна надзвичайно концептуалізований (власне, тут характер і є першоджерелом і сюжету, і конфлікту новели): адже цей персонаж – буквально «ходяча, жива ідеологема»: герой, в повному розумінні цього слова, «отруений» і хворий від тоталітарної, на межі манії, ідеї «залізного порядку» у всіх і вся. Якраз з причини цього в очах села, яке іще не втратило до кінця здорового, природного глузду та власної, бувшої у століттях самоцінності й самоповаги, Маркіян стає об'єктом всезагального насміху, кпинів, їдучої іронії, навіть з боку власних дітей; стає ніби частиною і об'єктом напівабсурдного, «тоталітарно-трагічного карнавалу...» [4, с. 298].

Зовсім інші варіації, мотиви та духовну сутність несе в собі архетипний сюжет смерті персонажу в новелі Тютюнника «Три плачі над Степаном» (адже Степан – «антитеза» Маркіяну); а сюжет оповідання «Вуточка» «генетично» надзвичайно тісно пов'язаний із численними фольклорними джерелами про забуту синами матір. Ганна, по-вуличному «Вуточка», повільно сліпне-вмирає – саме зі своєї покинутості й забутості рідними синами-манкуртами, які, також зрусифіковані, служать в чужому, імперському війську... І, видається, не існує в світі більш самотнішої істоти, як ота трагічна Ганна! Матір – забута синами, і світом, і, видається самим Богом! Одне тільки сонце (та ще оси, що влітку залітають до господи жінки) привітне до старої. Сонце і «поставить свій хрест» в мить смерті над Вуточкою. Знову ж таки персонаж наче б і не вмирає – а пантеїстично розтає у звичній матерії рідної природи...

«Потім солдат пішов. А Вуточка ще довго сиділа самотиною у напівтемній хаті і вперше за багато років відчула, як усе її тіло наливається незнайомою досі зморюю і немовби терпне. Та ось, нарешті, сонце сіло так низько, що зазирнуло в бабині вікна, ласкавенько полоскотало старій щоку, зогріло темні прожилки на руках і сховалося за річкою, поставивши над Княжою Слободою високий рожевий стовп» [1, с. 121].

Але найбільше і найглибше екзистенційно-трагічно напружені архетипні сюжети смертей персонажів-дітей в новелах і повістях Григора Тютюнника: це і малий Василько з новели «Перед грозою»; фабула цієї речі багато в чому наближена до сюжету прадавньої української казки «Телесик»: «їздить Телесик по річці, ловить рибу та годує діда й бабу, наловить та віддасть – і знову поїде. А мати йому їсти носить...» [1, с. 63]. Але Василько живе в зовсім інших, не казкових «реаліях», – а посеред страшного голодомору 33-го року, він – єдиний годувальник сім'ї, що пухне з голоду; на ньому якраз і повиса ота «крайнішня екзистенціальна відповідальність за інших», з котрої і гине хлопчина...

Архетипні сюжети зі смертями (фізичними, духовними, моральними...) трагічно прозираються і переповнюють повісті Григора Тютюнника «Облога», «Климко», «Вогник далеко в степу»; надто в творі «Облога», де так гостро поставлено письменником одну із найстрашніших проблем людства: дитина – і війна, дитина – і смерть... Саме в цій повісті відчувається «архетипне відлуння» біблійського сюжету про втечу Матері Божої та Йосипа із Христом – немовлям до Єгипту від меча Ірода... Тільки малий Харитон в повісті «Облога» вимушений порятковувати сам себе, метаючись серед кривавих піль війни, межі двох армій і двох фронтів.

Характер у художньому світі Григора Тютюнника – істинно народний, рельєфний і водночас реалістичний, надто на тлі соцреалістичного одноманіття, характер несподіваний, як саме відкриття нерозгаданих ще ніким потаємних глибин сутності життя народного й водночас – він є ціннісною величиною, яка віддзеркалює в собі трагедію України в XX ст. Характер у творчості Тютюнника – фундамент, першооснова художніх структур. І

це накладає тотальну печать на весь процес фабуло- й сюжетотворення, на композицію новели.

Чотири характери, чотири визначальні психологічні площини взаємодіють-розгортаються в ситуативному (або сценічному та колізійному, з внутрішньою інтригою) ланцюгу новели Тютюнника «Три зозулі з поклоном»: щезлий в сталінських гулагах батько героя; ранена свідомість його сина-студента, від імені якого ведеться оповідь; мати юнака і дружина в'язня – Софія; Марфа, сусідка, яка так пронизливо любила і любить – вже щезлого край світу! – Михайлового батька. І вся структура новели, до найменшої деталі, сфокусована, вибудовується довкруг генеруючої вісі та лінії трагедії батька. Він – неначе велике світило, печальне і трагічне, навколо котрого й обертаються планетки характерів і образів: сина, дружини та Марфи. Три пам'яті-любові – це ті ж самі, пронизливо-символічні «Три зозулі з поклоном», – і невідомо, «чи перелетять вони Сибір неісходиму, а чи впадуть од морозу» [1, с. 284].

Ситуативний ланцюг або канал ситуативного руху водночас діалектично співвідносний і з функціонуванням сюжету та саморозгортанням, само-здійсненням структури найвищого порядку – композицією. Бо ж саме в полі чи у вузлі ситуації, в моделі сцени композиційно перетинаються різні рівні новели: психологічні площини (адже характери взаємодіють, трансформують один одного), естетико-концептуальний наскрізний рівень (він також обов'язково визначається через генезу найголовніших ключових образів, ключових символів, ключових метафор і навіть окремих лексем-концептів), водночас якраз у ситуативному полі трансформується і хронотопний рівень (бо ж тільки у сцені відбувається зміна місця і часу події), рівні діалогічний, асоціативний тощо.

Як правило, ситуативний ланцюг у композиції новели надзвичайно динамічний, навіть експресивний: усе тут дійсно відбувається за специфічними законами жанру новели. У першоелементах сюжету постають переважно ситуації спокійні та репрезентуючі, інколи, видається, із зовсім необов'язковими, але вступними деталями та подробицями, які і складають експозицію героя, що витягає весь ланцюг сюжету і психології вчинків персонажів твору. Так, у «Трьох зозулях з поклоном» розгортається

другорядна (по відношенню до генеральної логіки розвитку подій у новелі) сцена, в якій на кін літературного дійства виходить герой-оповідач, в якому вгадується сам автор, правдиві деталі з його життєпису: «Я виходжу з-за клубу в новенькому дешевому костюмі... і з чемоданчиком у руці... Три вагони цегли розвантажив..., то й купив...» [1, с. 281]. Первинне завдання вступної ситуації – суто інформативне: повідомити читача – хто діє, де відбувається дія, коли та в чому сутність цієї дії. Та Гр. Тютюнник не тільки вмів цю інформацію подати лаконічно і посутньо для подальшого розвитку подій та інтерпретації характерів, але й надати вступним, здавалось би, індіферентним сценам, такого експресивного заряду, що емоції і думки героїв і автора ніби перебиваються у читачеве серце, сповнюють його по вінця, дають такі уроки життя, без яких людиною себе почувати важко.

Але далі сюжет розвивається за законом внутрішньої новелістичної детермінації (й одночасно композиція в своєму безнастанному руслі, пульсації та в процесі самоздійснення обов'язково інтегрує в собі всі, без винятку, рівні художньої структури): одна ситуація готує та вмотивовує наступну, та, в свою чергу, спричиняє чергову... Одне слово, коли композицію персоніфіковано можна назвати «режисером» абсолютно усього дійства, що відбувається у художньому творі, то ситуація дійсно виступає в ролі театральної, але зовсім не статичної, а динамічної, рухомої сцени. І саме у сцені – ситуації, як і в діалозі, як і в становленні та генезі концепції твору, відбуваються оті внутрішні, діалектичні антиципації, котрі Василь Фащенко визначив, як «зіставлення–протиставлення–зіткнення». Саме такий «принцип антитезності», за В.Фащенко, необхідний для виділення протилежного в схожому, ототожнення – для суміщення того, що здавалося неоднаковим в одній точці» [3, с. 29].

Ось як бачиться ланцюг провідних і визначальних (для розгортання характерів, для становлення і генези концепції твору) ситуацій у новелі Григора Тютюнника «Три зозулі з поклоном»:

а) експозиційна сцена, в якій постає зустріч сина з Марфою, «другою любов'ю» засудженого батька;

б) вельми лаконічна ситуація, коли в діалозі з сином мати відкривається, що якраз ота печальна Марфа і

любила батька. – А ти на нього схожий... – мотивує уважне ставлення Марфи до юнака, що зовнішньо нагадував Михайла, почуття до якого не щезло з роками;

в) Марфа у відносно розгорнутій, драматичній ситуації із «чужими письмами», себто, із листом батька до дружини і сина із сибірського концтабору;

г) діалогічна сценка-ситуація, де мати вмотивовує заохану поведінку Марфи;

г) у цю ж ситуацію письменник логічно вмонтовує ситуацію-ретроспекцію у минуле Марфи та її нелюбе, нещасливе заміжжя за незугарним Карпом;

д) сценка з Карпом (також ретроспективна) на посиденьках, тут же його статичний, звісно, другого плану портрет «із вечерею»;

е) ситуація, де в мікродіалозі батька й матері до певної міри вмотивовується поведінка батька в його стосунках із Марфою, зумовлюються і ревності, і передчуття матері, які від болю «закам'яніли»;

є) окремо вичленовується детальніше розгорнута, концептуально найглибш акцентована та найпосутніша ситуація з листом батька до матері й сина, власне, цю сцену можна вважати (і структурно виділити), як внутрішню, кульмінаційну, безумовно вставну мікроновелу в загальному тексті «Трьох зозуль з поклоном», і водночас диференціювати її на підсистемний ланцюжок мікроситуацій, як от: мікросценка із дзеркалом у концтаборі, коли батько вперше після арешту побачив себе, своє обличчя – і майже не впізнав самого себе, мікроситуації із трьома снами: двома батьковими та одним сусіда-зека, його сон іще трагічніший татового, його і коментує батько в листі: «Сусіда мій по землянці молиться уві сні, а бога не називає. – І тут же спалахує фатально-розпачливим запитанням: – До кого молиться?...» Більш-менш розгорнута сцена – спогад батька про бачене на ярмарку в Зінькові, супроводжувана проханням до дружини, щоби вона таки навідалася до Марфи, – аби її любов не тривожила його ще й там, у сибірській неволі;

ж) заключна ситуація-роздум, або лаконічний потік свідомості сина, який так мало нагадує традиційну, узвичаєну розв'язку новели, свідомість сина трагічно-запитально розімкнена у світ – чому і навіщо так сталося із батьком: «Коли се було... А я досі думаю:

«Як вони чули одне одного – Марфа і тато? Як?..»

А ще думаю:

«Чому вони не одружилися, отак одне одного чуючи?»

«Тоді не було б тебе...» – шумить велика «татова сосна» [1, с. 285].

Художня майстерність Григора Тютюнника – новеліста виявляється на рівні зовнішньої (витворення цілісного тексту з окремих фрагментів, розподіл на розділи і підрозділи) і внутрішньої (часово-просторові константи твору) композиції. Якщо придивитися уважніше до зовнішньої композиції, то впадає у вічі спосіб сполучення частини і цілого у гармонійно організованій естетичній системі, якою є оповідання «Три зозулі з поклоном». Складено твір із п'яти розділів, з'єднаних логікою розвитку теми любові і характерів персонажів, об'єднаних стосунком до героя, що постає у свідомості і підсвідомості двох люблячих жінок і сина, що пізнає цю історію. В межах п'яти розділів один особливо виділений, бо має самостійну назву «Останній лист від тата» і посідає особливе місце. Перший і останній розділи становлять рамочну конструкцію, бо є своєрідними прологом і епілогом твору, які вводять у систему подій і завершають їх філософією любові. Першоелементом композиції є назва – символічна, а тому багатовекторна. Ще одна вагома композиційна одиниця, смислово навантажена, – присвята, в якій вперше постає мотив любові.

Прикметно, що у структурі вставної новели-епістолярії «Останній лист від тата» найбільш рельєфно компоненти ситуації композиційно перетнулися і взаємодіють із критичним станом чи пограничною екзистенцією характеру батька. Безумовно, ситуація тут – первинна, а самодостатній, уже сформований реаліями життя характер і образ тата тільки реагує на екстремальні стани цієї ситуації: «Учора дав мені товариш скалку од дзеркальця», «часто сниться мені...», «не суди мене гірко», «обіймаю тебе і несучу на руках...».

Письменник пронизливо аналізує діалектику душі героя-тата у різних станах, – коли людина більш ніж реально, так зблизка, чує-відчуває повів смерті. Ситуація опрозорює воістину монолітно-сталевий і водночас такий ніжний характер людини, наділеної національною ментальністю: він навіть у передчутті близької загибелі (такий вже в своїй

неповторній ментальності істинний українець!) не втрачає смак і почуття гумору: «Ти питаєш, як нас годують, як одягають на зиму. Годують такою смачною юшкою, що навіть Карпо Ярковий п'ятнадцять мисок умолотив би, ще й добавки попросив!» [1, с. 284]. І то, дійсно, найвищі та можливі, як на таку ситуацію, цінності в сутності харизми героя: батько в інтерпретації Григора Тютюнника, перебуваючи віч-на-віч із загибеллю, не бажає приносити світові, а ще більше людині, тій же нещасній Марфі, зайвих страждань: «... я чую щодня, що десь тут коло мене ходить Марфина душа нещасна, Соню, сходи до неї і скажи... Може, вона покличе свою душу назад, і тоді до мене хоч на хвилику прийде забуття» [1, с. 284-285].

Знову ж таки на такому композиційному перетині ситуації з характером (і персонажами) останній зовсім не вторинний: він ніби надиктовує та творить психологічну ситуацію, а ситуація тільки екранізує його параметри та внутрішню еволюцію. Маємо тут націлений рух і взаємодію: ситуація видозмінює характер – і водночас характер ніби програмує модель ситуації: напевне, що, наприклад, характер росіянина чи казаха дещо по-іншому повівся б у тотожних обставинах. Ситуація трансформує характер, а він водночас формує собою і ситуацію, і чим органічніші такі внутрішні збіги й взаємозалежність, – тим, ясна річ, глибинніша концептуально художня річ. Тим природніша вона й естетично наснаженіша... І саме в характері цього героя, саме в його виключному стані неначе спливають останні, можливо, й рятівні архетипи, як-от: «...Соню, сходи до неї і скажи, що я послав їй, як співав на ярмарках Зінківських бандуристочка сліпенький, послав три зозулі з поклоном, та не знаю, чи перелетять вони Сибір неісходиму, а чи впадуть од морозу» [1, с. 284].

Це – кульмінаційний край екзистенції образу та характеру, бо ж, звісно, що із Сибіру та ще за лютого морозу, ніякі зозулі (символ і архетип довголіття, а може, й вічності...) не долетять у трагедію такої далекої (для батька) України.

Прикметно, що даний архетип своєрідно пригальмовує рух сюжету, але водночас освітлює композицію, а відтак і концепцію твору новим світлом, бо якраз у цій символічній точці, в даному вузлі і перетинаються своїми функціями

сюжет і композиція, надаючи новелі нової орієнтуючої енергії.

Звичайно ж, що новела існує в просторі та часі. Їх рух та координати можуть бути однолінійними, але здебільшого, принаймні, в новелі Григора Тютюнника «Три зозулі з поклоном», а також у таких творах, як «Поминали Маркіяна», «Вуточка», «Віддавали Катрю», «Червоний морок», такі хронотопні структури ускладнені, багатолінійні, перервні (дискретні) або ж суцільні, спресовані в одну мить, у «квітку-фінал» новели (Гете), і як правило, в новелі час і простір так само, як характери та ситуації, вибухові й несподівані.

Як правило, образи-назви новел Гр.Тютюнника – прості «конкрети», але не без характерного, як у народної казки, забарвлення – «Три зозулі з поклоном», «Оддавали Катрю», «Поминали Маркіяна», «У Кравчини обідають», «Степова казка», «Кізонька» і тільки зрідка трапляються образи-назви творів, виражені лексемами на означення абстрактних понять – «Зав'язь», «Обмарило», «Азарт», «Чудасія», «Облога»... Безумовно, що абстрактна вербальна одиниця містить в собі набагато більшу можливість ймовірних, майбутніх, запрограмованих автором (і самим твором) зв'язків, у котрі оте заголовне слово має вступити, аніж лексема-конкрет, що, як правило, тісно прив'язана до одного предмета, чи спрощеного руху, чи до однолінійного явища.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отже, якщо диференціювати всю проблематику новелістичної творчості Григора Тютюнника за тематичним спрямуванням, можна виокремити такі теми творчості Григора Тютюнника:

1. Соціально-психологічний пласт проблем.
2. Аспект філософських проблемо-конфліктів, із екзистенціальною, не маніфестованою Григором Тютюнником публічно, звідси – і під проблеми, і під конфлікти: імперське мислення – і філософія простого українського селянина («Чудасія», «Три зозулі з поклоном»); вічні людські цінності – і екзистенційна мить людського життя (новели «Деревій», «Сито-сито»); індивідуальне, пронизливе відкриття Тютюнником людини в людині: це ніби повернення особистості до її істинних, первозданих витоків і звідси – органічна, ймовірна,

гармонійна вмонтованість людини в світ природи та природність – як ментальна норма українця, у його полтавському, найріднішому письменнику варіанти (новели «Деревій», «Дивак», «Обмарило», «Холодна м'ята» та ін.); людина – і війна, дитина – і смерть (повісті «Облога» та «Климко», новела «Перед грозою»);

3. Надзвичайно багатоаспектний комплекс конфліктів морально-етичного плану: знищені колоніальною системою загальнолюдські, національні духовні і морально – етичні цінності – і звичний потяг, духовна націленість малої людини, передусім селянина до Істини, праведності життя, до релігії і Бога;

Майстерність Григора Тютюнника – новеліста виявляється на рівні зовнішньої (витворення цілісного тексту з окремих фрагментів, розподіл на розділи і підрозділи) і внутрішньої (часово-просторові константи твору) композиції.

У статті було охарактеризовано композиційну організацію лише невеликої частини творчого доробку письменника. Тож подальше опрацювання окресленої проблеми, вважаємо, буде перспективним для розвитку вітчизняного літературознавства.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Тютюнник Г. М. Твори. Київ : Молодь, 1984. Книга 1. 327 с.
- 2.Тютюнник Г. М. Твори. Київ : Молодь, 1984. Книга 2. 327 с.
- 3.Фашенко В. В. Із студій про новелу. Київ : Рад. письменник, 1971. 215 с.
- 4.Чижевський Д. І. Історія української літератури. Від початків до доби реалізму. Тернопіль : Феміна, 2004. 479 с.

УДК 821. 161.2

Ройко Л. Л., магістрантка

ПІСЕННИЙ ЖАНР У ТВОРЧОСТІ ДМИТРА ПАВЛИЧКА

У статті досліджено поетичну творчість Дмитра Павличка, зокрема охарактеризовано пісенний жанр у творчості митця; здійснено спробу проаналізувати інтимну лірику поета як оригінальне і самотутнє явище в українській поезії ХХ століття, що вирізняється багатогранністю поетики; окреслено витoki поетичного таланту автора, його прагнення передати красу любові до Батьківщини, матері, коханої у поезіях, що в основному ввійшли до збірки «Таємниця твого обличчя». Простежено еволюцію ліричного героя, розкрито особливості творення митцем художніх образів, а також співпрацю поета з відомими українськими композиторами та виконавцями.

Ключові слова: поетична творчість, лірика Дмитра Павличка, пісенний жанр, інтимна лірика, ліричний герой, еволюція ліричного героя, поетична мова, художній образ, пісенна скарбниця.

The following article studies poetic work of Dmytro Pavlychko, in particular, the song genre in the work of the artist; an attempt was made to analyze the poet's intimate lyrics as an original and distinctive phenomenon in Ukrainian poetry of the twentieth century, characterized by the versatility of poetics; the article outlines the origins of the author's poetic talent, his desire to convey the beauty of love for the Motherland, the mother and beloved in his poetry, mainly included in the collection "The Secret of Your Face". The evolution of the lyrical hero is traced, the peculiarities of the artist's creation of artistic images are revealed, as well as the poet's cooperation with famous Ukrainian composers and performers.

Key words: poetry writing, lyrics of Dmytro Pavlychko, song genre, intimate lyrics, lyrical hero, evolution of lyrical hero, poetic language, artistic image, song treasury.

Постановка проблеми. Дмитро Павличко – класик новітньої української літератури, політик, дипломат, культуролог, майстер поетичного перекладу. Творчість митця – яскрава сторінка в історії української літератури другої половини XX століття – початку XXI століття. Він – поет великого таланту, майстер сонету, рубаїв, інтимної лірики. Його поезія багатогранна, художньо довершена, наповнена філософськими роздумами, в ній оспівана краса рідної землі, інтимних стосунків, велич трудових звершень. Митець чимало зробив для розвитку поетичної мови, розширення можливостей різних поетичних форм, відіграв вагомий роль в поповненні пісенної скарбниці нашого народу. Його ліричні вірші, сповнені ніжністю, пристрасстю, емоціями, ніби самі просяться стати піснею. Дмитро Павличко вважається сьогодні одним з наймузичніших сучасних поетів. Продовжуючи традиції вітчизняної і світової класики, народної пісні, поет виробив свою, притаманну тільки йому манеру письма, власний стиль. Поетичний доробок митця досліджували літературознавці: Ю. Барабаш, Н. Гришаєнко, В. Дончик, В. Іванисенко, М. Ільницький, Р. Лубківський, Ю. Мельничук, В. Моренець, Л. Новиченко, І. Равлів, Г. Радько, Т. Салига. Особливо актуальними є дослідження інтимної лірики Д. Павличка останніх десятиліть. То ж маємо на меті дослідити пісенну спадщину поета та її популярність.

Виклад основного матеріалу. Наш український народ дуже багатий своїми різнобарвними піснями, в яких його історія, духовне обличчя. «Українська пісня – це бездонна душа українського народу, це його слава», – писав Олександр Довженко. Саме на піснях, які співала над колискою сільська неписьменна жінка Параска Юріївна, вихований «поет щедрого таланту» Дмитро Павличко. Він змалку захоплювався красою народної пісні, тому й не випадково став поетом-піснярем. Чимало поезій Д. Павличка були покладені відомими українськими композиторами на музику. В них розкрита ніжна, чиста, світла душа ліричного героя, його морально-етична краса. «Поезія інтимних таємниць і пізнань з її гармонійним поєднанням людських радощів і смутків, ніжності й чутливості, пісенності й роздумливості – духовна потреба кожної людини, а поета й поетів» [8, с. 4]. Разом із тим, в

інтимних почуттях людей відгукуються й почуття суспільні, громадянські, вся повнота життя.

Розквіт пісенної творчості Д. Павличка припадає на 60-ті роки ХХ століття, коли в державі розпочався масований наступ на українську культуру. Тоді саме українська пісня стала на захист українства на всьому культурному просторі. Павличко теж відчув потребу чинити супротив існуючому режимові своїми піснями. А джерелом натхнення для поета була народна пісня: історична, лірична, жартівлива. І потекла ріка пісень на вірші Дмитра Павличка по всьому світу, де тільки живуть українці, завойовуючи любов і популярність. Як сказав сучасник Павличка Іван Драч:

А пісня – це душа. З усіх потреб потреба.

Лиш пісня в серці ширить межі неба.

На крилах сонце сяйво їй лиша.

Чим глибша пісня, тим ясніш душа.

Одними з перших стали піснями поезії «Впали роси на покоси» і «Чайкою в морі любов моя літає». Ці вірші були замовлені Павличку для кінофільму «Роман і Франческа» Київської кіностудії імені Олександра Довженка, знятого режисером Володимиром Денисенком у 1960 році, а музику до них написав композитор Олександр Білаш, співпраця з яким була досить плідною. Прекрасна мелодія, проникливі слова про справжнє кохання – велике, ніжне, правдиве і світле почуття, яке на відміну від захоплення – не зникає, як на сонці роса, а залишиться в серці назавжди. Ця пісня стала часто звучати в ефірі радіо, багато колективів взяли її до свого репертуару. Це свідчило про справжнє визнання. У пісні «Чайкою в морі любов моя літає» звучить не тільки любов, але й громадянська позиція героїні. Провідним мотивом твору є біль і туга за втраченим щастям, безмежним коханням, яке розтоптала війна. У ліричній героїні болить душа від того, що ворог відібрав у неї все: рідну землю, волю, коханого, море, човен... Героїня знає, що вже не засяє для неї зіронька, як раніше, але ворогу не вбити, не вирвати із тяжко скривдженої душі безмежної любові до сміливого юнака з України. «Човен, і море, і волю /В мене чужинці взяли, / Тільки біленької чайки / Вбити вони не змогли!» Ця любов буде навіки жива і полетить біленькою чаєнькою по світу шукати милого.

Поезія «Я стужився, мила, за тобою...» – одна із циклу «Таємниця твого обличчя» – перлина української лірики. Покладена на музику Олександром Білашем, вона отримала другу назву – «Явір і яворина». Це – своєрідна містерія. Закоханий юнак через нерозділене кохання стає явором, але й тепер, перетворившись на дерево, складає ніжні пісні своїй коханій. І в тих піснях – прагнення взаємної любові, потяг до гармонії в стосунках з людьми, природою. Але в основі поезії-пісні – безнадійне кохання. Явір стає символом печалі, нещастя, смутку, неподоланого любовного почуття. Автор зобразив силу почуттів, солодкі муки і сподівання. Ліричний герой не знає про те, що скоро прийдуть люди, зрубають його, а з грудей зроблять скрипку. І явір не помре. Він буде жити у красивих мелодіях. Сумує явір серед темного букового лісу, що не може бути з коханою. Всі думки і сни про яворину. Вона – сенс життя явора. І навесні він росте і співає тільки яворині. Не судилося їм бути разом. А чому? Це залишається загадкою.

«Дзвенить у зорях небо чисте» – поезія зрілої пори, в якій митець розкриває образ пізньої любові, мінливість почуттів ліричного героя. Дзвенить безнадія й холодна печаль, що скоро прийде зима, а ліричний герой ще не до кінця спізнав кохання в усіх його проявах, не досягнув повністю сутність жінки, бо «коротка весна». Черешня цвіте понад снігами, тополя зеленіє на снігу, яблуня в плодах серед морозів – такий життєвий досвід має ліричний герой. Його внутрішній стан залежить від змін в природі: «Як надійшла і засіяла / Та дружба, що живе в літах, / Моя душа над снігом стала, / Неначе яблуня в плодах.». У цій мелодійній поезії автор розкрив образ пізнього кохання, возвеличив сили природи, а людина – це лише маленька часточка природи, піщинка Всесвіту, яка прагне до любові, дружби. Поезії Дмитра Павличка притаманна глибока образність, філософічність і вишуканість форми.

«Любов – то дарунок Божий людині. А може, це і особливий дар, талант душі? Бо не кожному дається однаковою мірою. Лише чиста, світла душа здатна до великої, справжньої любові. Тож який треба мати талант, щоб висловити це незбагненне, найпотаємніше з почуттів!» Почуття, оспівані митцем у збірці «Таємниця твого обличчя», змушують задуматися над швидкоплинністю

людського життя, роблять чистими помисли і вчинки. В поезії «Моя любове, ти – як Бог?» – яскравий приклад зображення кохання, яке осяває душу людини, робить її добрішою, благороднішою, готовою творити чудеса. Любові не можна побачити і почути так само, як Бога, її дано лише відчувати. Поет звеличує почуття любові як найбільшу цінність у житті. Ліричний герой поезії береже кожну мить зустрічі, кожний порух душі, цінує дароване Богом почуття: «Жорстоко в правоті свій / Невірство не суди моє. / З'явись, благослови, зігрій, Якщо ти є, якщо ти є!» [7, с. 292]. У поезії «Розплелись, розсипались, розпались...» автор з вершини життєвого досвіду показує скороминучість людського життя, жаль за молодістю, яка пролетіла безповоротно, за ілюзіями про те, що любов триватиме вічно. В ній і радість надії, і гіркота розлуки, вірність, плин часу, а «закохані ще не накупались в морі кохання». Ліричний герой жалкує за тим, що не зможе полетіти разом з коханою у вирій вслід за молодими роками, а обіцяє їй заплести в її сивіючу косу «зимові дні сріблясті»: «Може б, нам полинати у вирій — / За літами молодості вслід. / Чом же крила в позолоті щирій / Важко піднімати на політ? [7, с. 288]. Поет не вигадує якоїсь нереальної любові. Він оспівує животворну силу кохання, яке спонукає до нових звершень, робить людину благороднішою і чистішою, підносить її в помислах і ділах. Усе життя – від юнацького першого захоплення до сивочолого замилювання жінкою ліричний герой поезії Д. Павличка намагається розгадати таємницю кохання. Саме воно мучить його, але разом із тим робить по-справжньому щасливим, стає рушієм його життя. Усе втратило б сенс без цієї вічної загадки й насолоди, перетворилося б на пустирище, сірість.

Навряд чи знайдеться в Україні людина, яка б не чула й не знала пісні «Два кольори» (1964). Захопившись красою червоних квітів на чорному тлі хустки, Павличко написав перші рядки вірша. «Першу строфу я написав просто на коліні. Я відчув, що це початок пісні», – згадує автор. Двоє талановитих митців – Дмитро Павличко і Олександр Білаш написали «Два кольори» буквально за півгодини. І стала ця пісня народною. Д. Павличко написав вірш «Два кольори» у вигляді монологу ліричного героя, в якому він розповідає: «Як я малим збирався навесні / Піти у світ незнаними

шляхами, / Сорочку мати вишила мені/ Червоними і чорними нитками.» /. Вишита сорочка завжди була символом українського народу, найціннішим подарунком, оберегом від усякого зла. Вона передавалась від одного покоління до іншого як дорогоцінний скарб, як пам'ять, як часточка душі тієї людини, яка вишила цей оберіг. А орнамент на сорочці, вишитий червоними і чорними нитками, – це символ людського життя, в якому переплітаються добро і зло, радість і печаль, зустрічі й розлуки, здобутки і гіркі втрати. Збираючись у далеку життєву дорогу, син отримав від мами вишиту сорочку як благословення, як побажання щасливої життєвої долі. Ліричного героя «водило в безвісти життя» та, пройшовши всілякі життєві випробування, він зберіг «згорточок старого полотна» як найдорогоцінніший скарб, як часточку маминої душі, як духовний зв'язок з Батьківщиною. Поезія наповнена простими і довершеними художніми засобами, народними символами, в ній підібрані такі задушевні слова, які зворушили серця багатьох людей. А ніжна лірична мелодія, створена О. Білашем, зробила її мегапопулярною. «Два кольори – дві протилежності й дві невід'ємні тривоги, дві чутливі ниті душі, що переплітаються в одному візерунку пам'яті про батьків і турботи за дітей. За сучасне й майбутнє. Як живі джерела, вони провідники тепла від сердець до сердець, від поколінь до поколінь. Із тих джерел і тих скарбів пам'яті й любові, як з доброго зерна на доброму ґрунті, початкується вічність наших духовних зв'язків з рідною землею і людьми, невичерпність почуттів дружби й синовньої вірності, патріотизму й інтернаціоналізму, готовності стати під прапором любові на захист життя» [1, с. 83].

Пісня «Лелеченьки» теж була написана Д. Павличком у співавторстві з О. Білашем. В ній йдеться про те, як бідні українці змушені були шукати кращої долі далеко за океаном. Вони залишали свої сім'ї, домівки, рідну землю, маючи намір заробити грошей і повернутися на Батьківщину. Але важка й далека дорога, виснажлива праця підривали здоров'я заробітчан. «З далекого краю» вони часто поверталися хворими і виснаженими, бо «висушила силу чужина проклята», забрала здоров'я: «З далекого краю / лелеки летіли, / та в одного лелеченьки /Крилонька зомліли». І повернення до рідного краю, до

своїї домівки для багатьох залишалось мрією. Вони прагнули бодай в домовині повернутися в рідну землю: «Ніч накрила очі / Мені молодому, / Несить мене, лелеченьки, / Мертвого додому». Алегоричний образ лелеки, в якого «висушила сили чужина проклята» являється символом важкої долі, вираженням туги емігрантів за рідним краєм. Ця пісня була написана для кінофільму «Сон» Володимира Денисенка. За задумом режисера вона прозвучала в одній зі сцен кінофільму, де заробітчани з далекої України сидять у «людській» і сумують. Велика кількість пестливих слів, звертань роблять пісню подібною до народної. Вона стає популярною не тільки в Україні, але й за її межами.

«Україно, моя Україно, я для тебе на світі живу!» («Пісня про Україну») була написана поетом в 1964 році. З великою синівською любов'ю автор змальовує красу і велич рідної землі. Взагалі тема України, рідного Прикарпаття, Батьківщини посідає особливе місце в творчості Д. Павличка. Для нього Україна – не тільки місце, де з'явився на світ, це земля Шевченка і Франка, яка надихнула всі його помисли і справи «вічно молодого жагою правди й доброти». Поет із великою синівською любов'ю відноситься до неньки-України і бажає, щоб його «стражденна, ласкава» мати була вільною і вічною «в мові і в серці щасливих людей». Для нього найбільше щастя — незалежна квітуча держава і щасливий український народ. Поет від рідної землі набирається сили, очі вмиває у водах Дніпра, «щоб у темряві дух... не згас». Для Павличка Україна – це зірка, яка освітлює дорогу в непроглядній темряві, щоб не загинути, не заблукати в пільмі. Вона надихає поета на творчість: «До Дніпра я приходжу вмивати свій зір, / Щоб у темряві дух мій не згас. / І вдивляється в очі мені з-понад зір, / Наче батько, суворий Тарас». Ліричний герой сповнений ніжності до жінки-матері, до коханої, любові до рідної землі, до праці для свого народу. На думку поета, «все не те, коли нема любові», або набуває лише тоді, коли «пісня й хліб волають: «Я люблю!» У вірші «Пахне хлібом трава», мовби «веселка у краплі роси, відбилоса все життя людини, оповите духмяністю хліба – найзапахущим ароматом землі, настоящим, як диво-меди, на душевній теплоті людської праці, любові й турботи. Спершу дихає найпам'ятніша духмяність

дитинства... Вона основа і джерело: від неї всі начала доброти, чуйності й ніжності в душі ліричного героя, – їй віддано половину вірша, сповненого щемливо-теплих асоціацій» [1, с. 84]. І не випадково, що для змалювання хліба автор використовує найбільш емоційні метафоричні засоби: «Пахне хлібом трава, / Що купала мене з дитяти, / Пахнуть хлібом слова, / Що мене їх навчила мати» [4, с. 292]. Ліричний герой з пошаною ставиться до хліба, людської праці. Все, що дороге серцю поета, пахне хлібом: і раї, і земля, і маля, і долоні, і губи. Все, що є добре на землі народилося з великої любові і має особливий запах. Надзвичайна мелодійність, ліризм поезій Д. Павличка привернули увагу українських композиторів. Найбільш плідною була співпраця Дмитра Васильовича з композитором Олександром Білашем. Обоє митців поєднала любов до пісні, праці, рідного краю, батьків, природи. В їх творчому тандемі народилось більше п'ятнадцяти пісень. Істинно народною стала пісня «Два кольори», створена за лічені хвилини автором тексту та композитором. Але й «Впали роси на покоси», «Лелеченьки», «Долиною туман тече», «Явір і яворина», «Моя любове, ти – як Бог», «Розплелись, розсипались, розпались» і ще ряд романсів, славнів, меморіальних ораторій, якими захоплюються слухачі, глядачі та виконавці. За мотивами творів Д. Павличка Євген Станкович написав «Реквієм» («Бабин Яр», для солістів хору та симфонічного оркестру, а Олександр Костін створив оперу «Золоторогий олень». Перу Павличка належать більше п'ятдесяти пісень, створених у творчій співпраці з Олександром Білашем, Володимиром Губою, Євгеном Станковичем, диригентом Павлом Івановичем Муравським, Віктором Сушком, Ігорем Шамо, Володимиром Івасюком. На слова поета написали чимало пісень і автори – Юлій Мейтус, Богдан Янівський, Богдана Фільц, Олександр Іль'їн, Микола Литвин, Галина Менкуш, Галина Ільєва. Твори на слова Дмитра Павличка звучать у виконанні відомих співаків: Дмитра Гнатюка, Анатолія Мокренка, Квітки Цісик, Раїси Кириченко, Оксани Білозір, квартету «Явір», Василя Зінкевича, Анатолія Сердюка та ін. і мають своїх шанувальників. Пісні, створені на слова Дмитра Павличка, звеселяють душі шанувальників, бо в них звучить і світла радість, і тиха печаль, і безмежна

любов до рідного краю, України, матері, коханої – усе, що робить людське життя більш змістовним. Дзвінкоголосим струмком вливаються Павличкові пісні в широку ріку української пісні, розтікаються по всій Україні і світу – скрізь, де живуть наші співвітчизники.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Безумовно, пісенна лірика Дмитра Павличка не вичерпується вище проаналізованими поезіями, які ввійшли до збірок «Пахощі хвої», «Таємниця твого обличчя», «Золоте ябко». Але вже з дослідженого можна запевнити, що Дмитро Павличко цілком справедливо вважається сьогодні одним з наймузичніших сучасних поетів. Музика для нього – важливе світоглядне, філософське поняття. Тому пісенна лірика розглядається як утвердження гуманістичних цінностей. Визначено особливості осягнення любові поетом у різні періоди життя. В статті зазначено плідне співавторство Д. Павличка з відомими композиторами. Краса і нев'януча свіжість, мелодійність і неповторність поезій митця привертала увагу композиторів. Розглянуто відбиту в слові та мелодії красу та щирість почуттів, динаміку переживань закоханих ліричних героїв.

Література

1. Ільницький М. Дмитро Павличко. Нарис творчості. Київ : Дніпро, 1985. (Літературний портрет). 189 с.
2. Маковей Г. Еротична лірика Дмитра Павличка (збірка «Золоте ябко»). *Слово і час*. 2002. № 11. С. 50-57.
3. Павличко Д. Гранослов. Лірика. Київ : Радянський письменник, 1968. 190 с.
4. Павличко Д. В. Любов і ненависть: Вірші та поеми. Київ : Молодь, 1983. 272 с.
5. Павличко. Д. В. Таємниця твого обличчя: лірика. Київ : Молодь, 1979. 112 с.
6. Павличко Д. Твори в трьох томах. Київ : Дніпро, 1989. Т. 1. 501с.
7. Павличко Д. Твори в трьох томах. Київ : Дніпро, 1989. Т. 2. 542 с.
8. Шиловська Т. Динаміка інтимного мотиву в поезії Дмитра Павличка. *Літературознавство*, 2009. С.148.

УДК 82.161.2

Кричковська Н. В.,
магістрантка

ОБРАЗ УКРАЇНИ В ТВОРЧОСТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

У статті на основі творчості Т.Г. Шевченка розглянуто найважливіші значення поняття «батьківщина», особливості її інтерпретації у поезії митця. Простежено художнє представлення триєдиного жіночого образу: матері, України і Матері Божої.

Ключові слова: батьківщина, поетична творчість, образ, символіка.

The article on the basis of the heritage by Taras Shevchenko it is discussed the most important meanings of the concept "motherland", the peculiarities of its interpretation in the poetry of the artist. A three-woman image: the image of the mother, Ukraine and the Mother of God has been analysed.

Keywords: homeland, poetic creativity, image, symbolism.

Постановка проблеми. Образ України знаходить своє відображення в найрізноманітніших творах Тараса Шевченка. У поезії на історичну тему письменник зображає синів своєї Рідної Землі: мужніми, хоробрими людьми, готовими віддати життя за Батьківщину, тільки б зробити її вільною, незалежною і щасливою. Тарас Григорович Шевченко зображує у своїх творах романтику запорізького життя, неписаний кодекс честі наполегливих козацьких лицарів.

Метою написання статті є дослідження різних творчих підходів до конструювання узагальненого образу України у віршах автора.

Виклад основного матеріалу. Історичні твори поета є яскравими штрихами до загального автопортрета України. Також Т. Шевченко описує красу Батьківщини. Пейзаж, змальований в поезіях, має не тільки велике літературне значення, а й художню цінність – його роботи наче картини. Відзначимо також, що пейзаж в віршах поета сприймається

не тільки як частина композиції, але і як окрема поетична робота. Це є помітним у поезіях «Садок вишневий коло хати..», «Реве та стогне Дніпр широкий...». У цих пейзажах ми можемо побачити глибоку любов до України, і його захопленням красою найріднішої землі [1, с.18].

Мальовнича природа України, її добрий, працьовитий і сміливий народ Тарас Шевченко любив з дитинства. Адже він сам був частиною цього світу, в якому він народився і жив. В нього співає байрак, стогне Дніпро, завиває вітер, верби купають в ставку свої гілки. У творах поета є вся Україна: її народ, високі могили в степу, величний Дніпро. Доповнює образ щасливої України куш калини, «який фігурує як символ краси, радості» та спів соловейка в саду[2, с.8].

Пізніше сильна поетична уява вписує у цей світ тополю, яку вітер пригинає до землі. Вона – ніби Катерина, яка з дитиною на руках, йде через засніжене поле, щоб шукати солдата, який її покинув.

Поет не може спокійно дивитися на те, як поміщики закинули людей в яму. Він страждає і турбується з ними. Тарас Шевченко бачить, що його квітуча батьківщина, цей «тихий рай на землі», потрохи перетворюється в пекло. Він хоче її захистити. Поет ставиться до неї, як до живої людини, використовуючи порівняння:

А ти, моя Україно,
Безталанна вдово.

У поемі «Сон» поет бачить, що Україна розп'ята на хресті, оплакує свою долю і визнає свою нескінченну любов:

Я так її, я так люблю,
Мою убогу Україну[3, с. 96].

У поемі «І мертвим, І живим, і ненародженим землякам моїм...» Тарас Шевченко звертається до України як пророк і переконує людей пам'ятати, чиї вони діти. Поет пробує розбудити свій народ, який може працювати, співати і оборонятися. Голос затоптаної людської гідності, сила невдоволення – все це об'єдналося в художню цілісність поетичної сповіді, від початку до самого кінця пронизаної вогнем сильного почуття. Автор бурхливо наставляє любити Україну всім, хто народився на цій землі.

У багатьох творах Кобзаря зображення України передано символічно: часто Батьківщину в поезії

уособлюють конкретні образи. Найчастіше це ніби триєдиний жіночий образ: образ матері, України і Матері Божої одночасно. Такі символічні жіночі образи створює не тільки Т. Шевченко, а й інші українські письменники (відзначимо, що така побудова художньої картини вірша була популярна в кінці XIX ст.).

Більшу частину свого життя Тарас Григорович перебував за межами своєї рідної землі, але всі його помисли звертаються до України. Це вплинуло і на його творчість. Навіть «Заповіт» – це унікальний поетичний твір, який пронизаний любов'ю до Батьківщини.

Любов до України, переживання за її долю яскраво висловлені і в автобіографічних творах Шевченка. Найяскравіше нескореність і непохитність поета, його любов до України виражена у вірші «Мені однаково...». Письменника хвилює не особиста доля, а доля рідного народу. Поет сумує з приводу того, що виростав у неволі й у неволі ж помре, що мало зробив для України, хоч його й закатували за неї. Письменник виступає як патріот, для якого доля відчизни стає основою сенсу життя:

Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені.

Найяскравішими були переживання, біль, страждання за рідну Україну в творах Шевченка періоду заслання, коли поет був найбільш відірваний від рідної землі. У цей період Шевченко пише багато автобіографічних творів, які не залишають каменя на камені від трактування України як якогось раю.

У поезії «І виріс я на чужині» поет пригадує рідне село і проводить аналогію між чарівною природою України і тяжким життям поневоленого народу. Такі контрастні зарисовки ми можемо бачити у більшості творів письменника. Як і раніше, Шевченко із захопленням розповідає про найрідніший край, його мальовничі пейзажі які приваблюють поета, але він не міг не бачити Україну з іншого боку.

Образ України у творчій спадщині Кобзаря своєрідний і багатогранний. І. Пільчук відзначає: «Для Шевченка, в його поезії, було ніби дві України: Україна як неминуща основа і

Україна як історичний момент. Україна-мати і Україна блудна. Україна непорочна і Україна розбещена. Україна лицарів і Україна рабів. Цю другу, історично спотворену й історично минушу Україну він бичував і проклинав заради першої – України матірньої, України неминущої.

Образ України-неньки – це найсвітліший і водночас найдраматичніший образ у творчості поета. Тарас Шевченко одним із перших вводить в українську поезію образ України, як об'єкт глибокого ліричного переживання» [4, с.12].

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Отже, невмирущий творчий спадок Кобзаря органічно увійшов у духовне життя українського суспільства, яке ставить собі за мету виховати людину, якій притаманні загальнолюдські цінності, людину чесну, хоробру, трудолюбиву, мужню, вільну, справедливу, із високими моральними якостями. Т. Г. Шевченко близький нам своїм висвітленням ідеалу вільної людини, своєю всепоглинаючою любов'ю до рідної землі, своєю непримиренністю до всього, що людину принижує, сковує, нівечить; близьке нам поетове захоплення мужністю людською, лицарством подвигу і схилення його перед вічною пречистою красою материнства, – вона, ця краса, оспівана письменником у таких гармонійних тонах і з такою пронизливою ніжністю, що може рівнятись, мабуть, лише із світовими шедеврами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кирилюк Є. А. Войовничий характер Шевченківського реалізму: 3б. Праць XV наук. Шевченківської конференції. Одеса, 1998. 5-12 с.
2. Мушкетик Ю. М. Вічно з нами: Голос України, №39, 1993. 12 с.
3. Носань С. Л. Геній правди (до 175-річчя від дня народження): К.: Література і мистецтво, 1989. 96 с.
4. Пільчук І. І. Народнопоетична основа образу України в ліриці Шевченка: 3б. праць ювілейної десятої наукової Шевченківської конференції. - Канів, 1961. 18 с.
5. Шиделко А. В. Загальнолюдські та національні цінності у творчій спадщині Тараса Григоровича Шевченка. URL: <http://lib.iitta.gov.ua> (дата звернення: 10.03.2020).

УДК 811.161

Волянчук І. О., к. філол. н., доцент,
Пітич Ю. М., магістрантка

ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА МОРФЕМНА СТРУКТУРА ВІДДІЄСЛІВНИХ ІМЕННИКІВ

У статті проаналізовано функційно-стилістичні особливості віддієслівних іменників. З'ясовано, що девербативи є досить поширеними у текстах різних функціональних стилів сучасної української літературної мови та виконують важливу роль у їхній мовній організації. Авторами також визначено, що морфемна структура віддієслівних іменників може бути різноманітною: найчастіше – це суфіксальні утворення, що мають значення опредметнених дій, рідше – безафіксні девербативи.

Ключові слова: девербатив, морфемна структура, словотвір, суфікс, функції.

The article analyzes the functional and stylistic features of verb nouns. It was found that deverbatives are quite common in the texts of various functional styles of modern Ukrainian literary language and play an important role in their language organization. The authors also determined that the morpheme structure of verb nouns can be diverse: most often they are suffixal formations that have the meaning of objectified actions, less often - affixless deverbatives.

Key words: deverbative, morpheme structure, word formation, suffix, functions.

Постановка проблеми. Словниковий склад мови найбільш чутливий до життя народу – її носія і творця. Він тісно зв'язаний із різноманітною діяльністю людини в суспільстві й тому майже постійно змінюється.

На розвиток лексики впливає постійне й інтенсивне збагачення її шляхом уведення нових, раніше невідомих у мові слів. Цей процес появи нових лексичних одиниць

здійснюється двома шляхами – запозичення та словотворення. Значення та питома вага запозичення і словотворення у цьому процесі далеко не однакова. Запозичення з інших мов завжди так чи інакше обмежене й охоплює окремі, цілком повні категорії лексичних одиниць. Тому воно відігравало та відіграє підпорядковану, хоча в окремі періоди розвитку мови і досить помітну, роль.

Словниковий склад мови збагачувався раніше і збагачується в наш час переважно за допомогою деривації. Це поняття вперше було введено в науковий обіг польським мовознавцем Є. Куриловичем у 30-х роках ХХ ст. Нині терміни «деривація», «дериватологія» вживаються як синоніми до термінів «словотворення», «словотвір». «У мовознавстві деривацією називають процес або результат утворення у мові будь-якого вторинного знака, який можна пояснити за допомогою вихідної одиниці, або знак, виведений із неї шляхом застосування певних правил» [6, с. 9].

Проте варто зауважити, що поняття «деривація» значно ширше, ніж словотворення. На сучасному етапі розвитку науки про мову словотвірну деривацію поділяють на синтаксичну та лексичну. «Синтаксична деривація – це таке відношення між твірним і похідним, при якому лексичне значення твірного і похідного слова залишається незмінним (воно в них спільне), а змінюється лише частиномовна належність похідного слова, тобто його синтаксична функція... Лексична деривація – це таке відношення між твірним і похідним, при якому лексичне значення похідного обов'язково змінюється стосовно лексичного значення відповідного твірного слова, а частиномовна належність (синтаксична функція) його може змінюватися або не змінюватися...» [7].

Мета нашої розвідки полягає у дослідженні функційних і дериваційних особливостей девербативів у сучасній українській літературній мові. Її реалізацію вбачаємо у виконанні таких *завдань*:

- простежити функційне навантаження віддієслівних іменників у текстах різних стилів мовлення;
- проаналізувати стан вітчизняних досліджень лінгвальної природи девербативів;
- охарактеризувати морфемну структуру віддієслівних іменників у сучасній українській літературній мові.

Виклад основного матеріалу. Віддієслівний іменник (девербатив) – це дериват, утворений від дієслівної основи за допомогою різноманітних способів словотвору – суфіксального, префіксального, безафіксного тощо; до того ж, від багатьох дієслівних основ похідні іменники можуть узагалі не утворюватися.

Питання лінгвальної природи українських віддієслівних іменників, а в їхніх межах – девербативів зі значенням опредметненої дії, процесу, стану, завжди привертало увагу вчених. Дериваційний аспект вивчення згаданих похідних частково розкриває монографія «Морфеміка української мови» О. Безпояско та К. Городенської, у якій словотворчі афікси української мови на спільній семантичній основі вперше згруповано у функційно-семантичні поля. У дисертації О. Максимець уперше в українській лінгвістиці системно досліджено будову та розвиток словотвірної категорії віддієслівних іменників з предметним значенням дії, процесу і стану в новоукраїнській мові кінця XVII – XXI ст., виявлено основні лексико-словотвірні типи й моделі згаданих дериватів. Дослідження Л. Колібаби «Асиметрія словотвірних співвідношень багатозначних дієслів та іменникових девербативів» пов'язане з вивченням дериваційної природи названих похідних. Аналізу словотвірних особливостей девербативів і валентної структури субстантивних синтаксем присвячена наукова розвідка В. Барчука.

Структурно-морфологічний аспект іменників опредметненої дії висвітлено у публікації О. Петрик. Автор зазначає: «Механізми творення похідного слова та складні словотвірні взаємозв'язки між частинами мови й синтаксичними одиницями (словосполученням і реченням) найповніше відображаються в найчисленнішому семантико-граматичному класі слів – іменникові. Значну частину похідних складають девербативи, що належать до словотвірної категорії опредметненої дії. Вона принципово відрізняється від інших: суб'єкта дії, суб'єкта стану, знаряддя дії, локатива, які базуються на семантико-синтаксичному значенні іменникового непередикатного компонента» [5, с. 144].

У різних жанрах офіційно-ділового стилю, з точки зору загальнолітературних естетичних і експресивних норм, ці іменники збільшують обсяг речення, бо «ведуть» за собою

цілі ряди означень і додатків у родовому відмінку; через їх вживання збільшується кількість пасивних зворотів; виникає тенденція до вживання слів без достатнього змістового наповнення (*справа здійснення, з метою створення, шляхом відмовлення*). Тож, віддієслівні номінанти є необхідним і виправданим мовним засобом офіційно-ділового стилю – заміна всіх віддієслівних іменників дієслівними формами неможлива [1].

У текстах наукового стилю, зокрема лінгводидактичного спрямування, «віддієслівні іменники, посідаючи проміжне місце між дієсловом та іменником, відіграють важливу роль. Вони мають особливу ономасіологічну структуру, в основі якої лежить ономасіологічна категорія, що не входить до предметної сфери власне іменника – процесуальна ознака як дієслівна ономасіологічна сутність. З огляду на це вживання девербативів у мовленні засвідчує явище ономасіологічної транспозиції...» [4, с. 45]. Як відомо, ознаками наукового стилю є точність, логічність, поняттєвість, абстрактно-узагальнений характер. Вживання віддієслівних іменників у різних жанрах наукового стилю є частотним, оскільки вони не передають категорій, специфічних для вираження характеристик дії (час, вид, особа, спосіб, стан) і надають дії понятійного змісту, тільки називаючи її, при цьому позначення дії як поняття відповідає абстрактно-узагальненому характеру наукового викладу.

Продовжують зростати зацікавлення науковців до мовного матеріалу, що репрезентує авторську індивідуальність у художньому дискурсі. Так, особливості структури й семантики okazіональних іменників із абстрактним значенням у мовотворчості Т. Мельничука та С. Сапеляка описано К. Дюкар; актуалізацію семантики лінгвальних засобів традиційного словника поезії П. Гірника з'ясовано у праці Н. Ладиняк; словотвірну структуру і функції абстрактних іменників в оповіданнях О. Забужко розглядає Л. Приблуда; специфіку девербативів у словотвірно-морфологічному аспекті в канві творів В. Винниченка висвітлила І. Демешко; роль нульсуфіксатів у формуванні ідіостилів окремих письменників розкривають праці Т. Біленко, Г. Вокальчук. Питання функціонування віддієслівних іменників у творах І. Франка досліджено у праці Коновалової О. «Віддієслівні іменники із суфіксом -

СТВО на позначення дії/процесу і стану в художніх текстах І. Франка». Авторка зазначає, що «поеднання дієслівної семантики з категоріальним значенням предметності, особливості словотвірної структури зумовлюють своєрідність девербативних іменників зі значенням опредметнених дій, процесів, станів. Ці похідні становлять досить велику та різноманітну в семантичному плані групу лексики творів І. Франка. Віддієслівні абстракти, утворені за допомогою суфікса -ств(о), мають значення тривалої, незавершеної, розгорнутої в часі дії (перебування в певному стані), інколи з відтінком результативності» [2, с. 93].

У процесі творення похідних слів беруть участь різні мовні одиниці – морфеми (кореневі і афіксальні), лексеми (прості і складні) та їх словоформи, словосполучення тощо. Усі значущі величини, багатогранні за смисловою структурою і морфемною будовою, являють собою так звані словотвірні ресурси, тобто весь той мовний будівельний матеріал, з якого утворюються нові слова за всіма структурними способами словотворення. «Будь-яке похідне слово має свою внутрішню будову, яку називають словотвірною структурою слова... Похідне слово можна розглядати як бінарну структуру, яка містить лише два компоненти – твірну основу (основи) і словотвірний формант» [8, с. 148].

Основною вихідною словотворчою частиною слова варто вважати його кореневу морфему, або так званий корінь слова. «Коренева морфема, як необхідний складовий елемент слова, є його основою і обов'язковою словотворчою частиною, тоді як афіксальні морфеми (префіксальні, суфіксальні, конфіксальні) не обов'язкові. Ні префікси, ні суфікси не являють собою, звичайно, самостійних лексичних одиниць, вони перебувають в органічному словотвірному зв'язку з кореневою частиною слова; корінь, навпаки, інколи цілком «лексикалізується» в так зване кореневе слово і при цьому одночасно набуває відповідних лексико-граматичних ознак самостійного слова, самостійної словоформи» [6, с. 15].

Поряд із кореневими морфемами до системи словотворчих ресурсів належать ще так звані службові морфеми – суфікси, префікси, що об'єднуються загальною назвою афікси. «Основною функцією афіксальних елементів є словотворча. Але кожний афікс може

виконувати ще функцію класифікаційну, тобто вказувати на певну частину мови, транспонуючу, тобто вказувати на переведення однієї частини мови в іншу, поняттєву або семантичну, тобто словотвірно-розрядну функцію відношення деривата до певного лексичного розряду, уточнюючу, тобто функцію підсилення чи послаблення значення твірної основи, та оціночно-стилістичну» [6, с. 20].

Одним із важливих питань віддієслівного словотворення є проблема вибору мотивуючого дієслова із співвідносних за видом. На думку таких учених, як В. Лопатін, С. Карцевський, П. Кузнецова, потрібно виходити з тої точки зору, що «всі співвідносні за видом однокореневі дієслова, в тому числі і ті, які розрізняються тільки видовими значеннями, являють собою різні слова» [3, с. 58].

Вирішальну роль у встановленні мотивуючого слова із корелятивних за видом, відіграє формальний чинник: «мотивуючим признається те дієслово, яке ближче до даного віддієслівного іменника за своїм морфемним складом, з урахуванням системних формальних закономірностей, притаманних конкретним словотворчим суфіксам і дієсловам певних класів» [3, с. 57].

У ролі словотворчих елементів при віддієслівному словотворенні можуть виступати різноманітні суфікси: -ін'н'(а), -ен'н'(а), -к(а), -т'т'(а), -н'(а),

-ин(а), -неч(а), -б(а), -в(а), -ун, -тель, -ар та інші. За допомогою цих морфем у сучасній українській літературній мові твориться велика кількість віддієслівних іменників. Наприклад: *горіти* → *горіння*; *розорити* → *розорення*; *колотити* → *колотнеча*; *ворожити* → *ворожба*; *учити* → *учитель* тощо.

Значно рідше, за нашими спостереженнями, іменники-девербативи творяться безафіксим способом, або – нульсуфіксацією. Наприклад: *бігати* → *біг*; *ходити* → *хода*; *зрубати* → *зруб* і т.п.

Отже, віддієслівні іменники становлять значну кількість похідних лексем у сучасній українській літературній мові. Смисловою основою їхнього творення досить часто виступають метонімії перенесення. Між твірними дієсловами та похідними іменниками можуть простежуватися відношення: *дія* – *її результат*, *дія* – *її виконавець* тощо. Девербативи уточнюють, увиразнюють, збагачують семантичне поле твірних дієслів.

Морфемна структура віддієслівних іменників може бути різноманітною: найчастіше – це суфіксальні утворення, що мають значення опредметнених дій, рідше – безафіксні девербативи. Семантична близькість віддієслівних іменників опредметненої дії до дієслів і їх протиставленість решті віддієслівним іменникам, що належать до інших словотвірних категорій (означають конкретні назви речей та істот), зумовила і їхні граматичні особливості, а саме: обмежене творення форм множини.

Здійснений нами огляд функційно-стилістичних особливостей віддієслівних іменників переконує у тому, що девербативи є досить поширеними у текстах різних функціональних стилів сучасної української літературної мови та виконують важливу роль у їхній мовній організації. Так, у різних жанрах офіційно-ділового стилю вони є необхідним і виправданим мовним засобом; девербативи збільшують обсяг речення, є компонентами пасивних конструкцій – обов'язкової ознаки офіційного-ділового мовлення. Вживання девербативів у текстах наукового стилю засвідчує явище ономасіологічної транспозиції. Вони не передають категорій, специфічних для вираження характеристик дії (час, вид, особа, спосіб, стан) і надають їй понятійного змісту, тільки називаючи її, при цьому позначення дії як поняття відповідає абстрактно-узагальненому характеру наукового викладу.

У літературно-художніх текстах ці лексичні одиниці, насамперед, виконують стилістичні функції, проте дослідження названої групи похідних номінантів у творах художньої літератури досі залишається актуальним і перебуває у полі зору лінгвістів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у здійсненні структурної характеристики віддієслівних іменників, які функціонують у творах художньої літератури, зокрема на сторінках роману П. Загребельного «Диво».

ЛІТЕРАТУРА

1. Віддієслівні іменники. URL : <https://lektsii.com/1-84572.html> (дата звернення: 23.08.2020).
2. Коновалова О. Віддієслівні іменники із суфіксом -ство на позначення дії/процесу і стану в художніх текстах І. Франка. URL : http://dspu.edu.ua/native_word/wp-

content/uploads/2016/04/2016-12.pdf(дата звернення: 23.08.2020).

3. Лопатин В. В. О критериях выбора мотивированного глагола из корелятивных по виду. *Русский язык в школе*. 1975. №3. С. 58.

4. Омельчук С. Девербативи в сучасній лінгводидактичній терміносистемі: лексико-семантичний, граматичний і стилістичний аспекти. *Українська мова*. 2015. №3. С. 45-58.

5. Петрик О. М. Віддієсловні іменники опредметненої дії: структурно-морфологічний аспект. *Література та культура Полісся*. 2008. Вип. 43. С. 144-151.

6. Словотвір сучасної української літературної мови. Київ, Наукова думка, 1979.

7. Словотвір як учення про творення слів. URL : https://studopedia.su/7_11496_slovotvir-yak-uchennya-pro-tvorennya-sliv.html (дата звернення: 26.08.2020).

8. Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / за ред. А. К. Мойсієнка. Київ: Знання, 2013. 524 с.

**LITTERIS ET ARTIBUS:
НОВІ ГОРИЗОНТИ**

УДК 630*1

Гурська О. В., к. біол. н.,
Плетюк І. А., студентка

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЛІСОВИХ НАСАДЖЕНЬ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Важливим компонентом навколишнього природного середовища виступають лісові біоценози, що характеризуються значною видовою різноманітністю, складними біотичними взаємодіями, чисельністю екологічних ніш та трофічних ланцюгів. Ліси відіграють вагомую роль як у формуванні вуглецевого балансу атмосфери, так і у збереженні біорізноманіття. На жаль, сьогодні спостерігаються негативні тенденції деградації лісових екосистем, що носять глобальний характер. Озвучена проблема є надзвичайно актуальною і на теренах Тернопільщини. Основні проблеми лісів регіону – це зростання рівня забруднення навколишнього природного середовища, зміна кліматичних умов, що негативно впливають як на життєдіяльність фітоценозів, так і на стійкість деревних рослин до шкідників та хвороб, а також чинники прямого антропогенного впливу – пожежі, вирубка, забруднення побутовими відходами тощо.

Ключові слова: ліси Тернопільщини, пожежі, незаконні рубки, хвороби лісу, шкідники лісу.

An important component of the natural environment are forest biocenoses, which are characterized by significant species diversity, complex biotic interactions, the number of ecological niches and trophic chains. Forests play an important role both in shaping the carbon balance of the atmosphere and in preserving biodiversity. Unfortunately, today there are negative trends in the degradation of forest ecosystems, which is global in nature. The voiced problem is extremely relevant in

Ternopil region. The main problems of the region's forests are the growing level of environmental pollution, changing climatic conditions, which negatively affects both the life of phytocenoses and the resistance of woody plants to pests and diseases, as well as factors of direct anthropogenic impact – fires, felling, pollution by household waste etc.

Key words: *forests of Ternopil region, fires, illegal logging, forest diseases, forest pests.*

Одними із неоцінених ресурсів, якими багата наша країна, виступають ліси. Відомий письменник М. Пришвін писав «У лісі я знайшов для себе джерело безкінечних відкриттів...» [4]. Справді, в лісі ми зустрічаємося із своєрідною сукупністю рослин, різноманітним тваринним світом.

Лісові фітоценози унікальні, вони створюють домівку для існування багатьох видів тварин, зокрема комах, птахів, ссавців, трав'янистих рослин, чагарників, асоціацій корисних грибів та мікроорганізмів. Це важливі рекреаційні ландшафти, що можуть використовуватися для оздоровлення та відпочинку населення. Це різноманітні та вражаюче красиві краєвиди, які надихають і естетично збагачують людину.

Постановка проблеми. Ліс – один з основних типів рослинного покриву Землі, джерело найдавнішого на землі матеріалу – деревини, а також різноманітних корисних рослинних продуктів, середовище перебування тварин. Ми повинні його берегти, тому що без лісу й рослин на Землі не буде життя, адже ліс – це джерело необхідного нам кисню.

У процесі своєї життєдіяльності, росту, розвитку ліси продукують органічну масу, виконуючи при цьому низку функцій: нагромаджують сонячну енергію, виробляють кисень, сприяють затриманню вологи на полях, регулюють рівень води у річках, фільтрують воду, попереджують повені [4].

Ліси створюють особливий мікроклімат як у самому деревостані, так і на прилеглих до нього територіях.

Сьогодні ні для кого не є секретом те, що людство варварськи використовує багатства планети, при цьому, не тільки забираючи все, що можна, але і знищуючи залишене. Незважаючи на прийняття низки міжнародних

природоохоронних документів [8], стан навколишнього природного середовища невпинно погіршується. Тому збереження стабільності кліматичної системи є однією з найважливіших глобальних проблем. І факт важливості лісів та ефективного лісового господарства на сьогодні є загально визнаним, і не викликає жодних сумнівів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Площа лісових угідь Тернопільської області становить 199,3 тис. га, з них 75,3 % належать Держлісагентству України; 16,9 % – Міністерству аграрної політики та продовольства України; 7,8 % – іншим користувачам [1]. Обласне управління лісового господарства нараховує шість структурних підрозділів: одне підприємство лісомисливського господарства (Бережанське), чотири лісогосподарських підприємств (Бучацьке, Кременецьке, Тернопільське та Чортківське), природний заповідник «Медобори» [6].

За статистичними матеріалами лісового кадастру Тернопільщини [5], загальний запас деревини області становить 28,6 млн м³. У породному складі лісів переважають насадження твердолистяної групи (дуб, бук, ясен, клен, граб). Група хвойних порід (сосна, ялина, модрина), зазвичай, зосереджена на півночі області. Частка м'яколистяних порід значно менша (осика, тополя, липа, вільха, береза).

Лісове багатство регіону потребує систематичного моніторингу, з метою виявлення основних проблем, що чинять шкідливий вплив на стан лісових масивів, та розробки системи управлінських заходів з метою попередження та усунення негативних явищ в системі лісового господарства.

Одним із тривожних процесів останніх років є усихання лісів. Початок захворювання лісу, як правило, пов'язують із пригнічуючими діями промислового забруднення навколишнього середовища: кислотні дощі, токсичні речовини, що втримуються у повітрі, а також вплив кліматичних факторів або навіть мікрохвиль, електричних струмів високої напруги й радіоактивність. На ослаблених деревах значно збільшується кількість комах-паразитів, хвороба підсилюється, хворих дерев стає більше [7].

Зростає небезпека лісових пожеж, частішають вітропавали у лісі, погіршується якість деревини.

Екосистема починає деградувати й зрештою гине. Більші масштаби й високі темпи порушення лісів, розмаїтість причин, що спричиняють його, утруднює проведення конкретних лісоохоронних заходів

Одним із важливих напрямків лісогосподарської діяльності є захист лісів від шкідників та хвороб. Важливим напрямком діяльності лісозахисної служби є розробка та впровадження біологічних засобів і методів боротьби із шкідливими комахами та хворобами лісу. Дані заходи не є шкідливими для довкілля та застосовуються в лісах, де використання хімічних методів боротьби обмежено. Головну роль в захисті лісів відіграють працівники державної лісової охорони, інженерно-технічні працівники лісового господарства, природоохоронні організації із залученням преси, телебачення та місцевого радіо [1; 7].

Зміна клімату вже не перший рік ставить виклики лісовому господарству. Попередні роки (2016, 2017, 2018) були загрозливими з приводу зниження рівня води, що ставало перешкодою нормальному живленню лісової рослинності, це спричинило всихання лісових насаджень і, враховуючи їх загальне ослаблення, вони уже не мали змоги боротися зі звичними для них хворобами. Водночас активізувалися й шкідники. Значної шкоди нанесено лісовому господарству верхівковим короїдом і короїдом-типографом, які масово уражають соснові насадження, в результаті чого насадження цієї породи всихають з геометричною прогресією [5]. Загрозливою ситуація склалася для сосни звичайної в масштабах всієї країни.

У держлісфонді Тернопільщини потребують втручання 898,5 гектарів соснових насаджень, що становить 16,7% від загальної кількості хвороб лісу (5366,1 га), станом на 1 січня поточного року [6]. Разом із тим, у тернопільських лісівників є й інша нагальна проблема – халаровий рак ясена (*Hymenoscyphus fraxineus*), якою охоплено 1271,5 гектарів або ж 23,7 % усіх площ, на яких зростає даний вид [9]. Ясен звичайний надзвичайно вразливий до *H. fraxineus*, дослідження показали дуже низький рівень природної резистентності – менше ніж 5% дерев виявили ознаки стійкості до дії цього патогену. На даний час перспективи лісостанів з перевагою та участю ясена звичайного є досить невтішними – всихання продовжується в насадженнях різного складу, віку, походження.

Найнебезпечніший ворог лісу – вогонь, у 95% випадків ліс горить з вини людини [7]. Ліси Тернопільщини характеризуються високою протипожежною стійкістю і мають середній (III клас) пожежної безпеки (див. табл. 1), тільки на території Кременецького, Шумського та частково Зборівського районів, де зосереджені в основному хвойні насадження, характеризуються вищим класом пожежної безпеки.[7]

Таблиця 1

Розподіл типів лісу і лісових ділянок за класами природної пожежної небезпеки

Пожежна небезпека	Клас пожежної небезпеки	Тип лісу та лісові ділянки	Умови можливого розповсюдження пожеж
Висока	I	Хвойні молодняки, розладнані насадження, ділянки вітровалу, бурелому, захаращені згарища, сосняки типів A0, A1, B0, B1	Протягом всього пожежонебезпечного сезону можливі низові пожежі, а на ділянках з деревостаном верхові
Вище середньої	II	Сосняки типу A3	Низові пожежі можливі протягом всього пожежонебезпечного сезону, верхові – у період весняного і осіннього максимумів
Середня	III	Сосняки типів A4, B2, C2. Листяні насадження типів A2, B2, C2. Ялиники	Низові пожежі можливі протягом всього пожежонебезпечного сезону, особливо в період

		типів В2, В3, С2	весняного та осіннього максимумів
Нижче середньої	IV	Сосняки типів В3, В4, С3. Листяні насадження типів А4, В4, С3, С4, Д2, Д3, Д4. Ялинники типів С3, С4	Пожежі можливі тільки в пожежний максимум
Низька	V	Насадження типів А5, В5, С5	Виникнення пожеж можливе тільки при тривалій посусі

При великій лісовій пожежі вогонь – страшна стихія, що безжалюно знищує все живе на своєму шляху. Після пожежі на десятки років залишається мертва зона: голі, почорнілі стовбури, чорна земля. Не залишається ні птахів, ні звірів, ні навіть мурах [6-7].

Незаконні рубки лісу становлять значну загрозу виконанню лісами екологічних, соціальних та економічних функцій [3].

За 2020 рік факти незаконної рубки задокументували в Збараському, Чортківському, Кременецькому, Заліщицькому, Підгаєцькому та Борщівському районах [6]. Зокрема у Кременецькому районі виявлено незаконну рубку невстановленою особою 22 дерев сосни звичайної. Об'єм незаконно зрубаної деревини становить 34,52 куб м, її вартість, за попередньою оцінкою, – понад 261 тис грн. У Підгаєцькому районі під час патрулювання співробітники поліції виявили двох чоловіків, які рубали дерева на території природно-заповідного фонду. Чоловіки встигли зрізати 17 дерев. Незаконною порубкою на території національного природного парку «Дністровський каньйон» займався 31-річний житель Заліщицького району. Чоловік зрізав 27 дерев різних порід.

Ліси потрібно вирубувати вкрай обережно, адже це не просто втрата зеленого масиву, а й серйозний вплив на навколишнє середовище. На позбавлених лісів територіях виникають глибокі яри, руйнівні обвали і селі, знищується фотосинтезуюча фітомаса, що виконує важливі екологічні функції, погіршується газовий склад атмосфери, змінюється гідрологічний режим водних об'єктів, зникає багато рослинних і тваринних видів, а також активізуються ерозійних процесів [3, 7].

Неправильна експлуатація лісів призводить не тільки до їх знищення, а й до заміни хвойних та інших цінних порід на м'яколистяні (березові, осикові та ін.), в яких деревина низької якості.

Вирубування лісів та недосконале управління лісогосподарською діяльністю призводять до катастрофічного зменшення площі лісів.

Забруднення лісів – проблема, з якою лісівникам боротися стає дедалі важче [2]. Незважаючи на неодноразові звернення працівників державної лісової охорони про недопустимість засмічення лісових масивів побутовими відходами, мешканці прилеглих населених пунктів продовжують вивозити сміття та всілякий непотріб у лісові масиви, полежахисні лісові смуги.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Екологічні проблеми лісів призводять до зниження їх життєдіяльності та загибелі. Виявлення факторів, що спричиняють розвиток екологічного дисбалансу та зумовлюють реградацію лісових ценозів, необхідне для розробки реальних заходів допомоги природнім екосистемах з метою їх збереження та відтворення.

Берегти ліс, не смітити в лісі, не завдавати йому шкоди – істини відомі кожному. Але надто часто люди про них забувають. Адже не лише в місцях масового відпочинку, а й навіть у віддалених куточках, скрізь видно сліди варварства і неохайності: папір, пляшки, поліетилен, пластик, консервні банки, побутове сміття.

Завдавання шкоди навколишньому середовищу карається законом. Але ефективнішою була б зміна ставлення людей до природи. Потрібно, щоб кожна людина розуміла свою відповідальність і знала, якої непоправної шкоди природі може завдати забруднення навколишнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Держлісфонд Тернопільщини. URL : <https://cutt.ly/fgCfD1a> (дата звернення: 12.10.2020).
- 2.Забруднення лісів. URL : <https://cutt.ly/tgCfMaV> (дата звернення: 13.10.2020).
- 3.Негативний вплив вирубки лісів на навколишнє середовище. URL : <http://ecology.zt.gov.ua/povyny%2025.02.2020.htm> (дата звернення: 12.10.2020).
- 4.Ліси від «А» до «Я». URL : <https://ternopillis.gov.ua/pres-sluzhba/novina/article/lis-vid-a-do-ja.html> (дата звернення: 14.10.2020).
- 5.Ліси Тернопільщини. URL : <https://cutt.ly/kgCfLsP> (дата звернення: 12.10.2020).
- 6.Лісове господарство Тернопільщини. Тернопіль : ТОВ «Новий колір», 2010, 120 с.
- 7.Охорона і захист лісу. URL : <http://blmg.com.ua/43-0> (дата звернення: 12.10.2020).
- 8.Публічний звіт Державного агентства лісових ресурсів України за 2019 рік. URL : <https://cutt.ly/kgAA1KL> (дата звернення: 13.10.2020).
- 9.Рослинний світ Тернопільської області. URL : <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/geograf/26161/> (дата звернення: 12.10.2020).

УДК 37.091.31

Павлик О. М.,
Бойко П. Р., магістранти

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

У статті представлено характеристики творчих здібностей та їх взаємозв'язок із трудовою підготовкою учнів. Зокрема висвітлюється вплив творчих здібностей на всебічний розвиток учнів. Розкрито питання дитячої творчості з різних позицій, зокрема на уроках трудового навчання.

Ключові слова: дитяча творчість, творчий розвиток, творчі здібності, виховання.

The article presents the characteristics of creative abilities and their relationship with the training of students. In particular, the influence of creative abilities on the comprehensive development of students is highlighted. The issue of children's creativity from different positions, in particular in the lessons of labor training, is revealed.

Key words: children's creativity, creative development, creative abilities, education.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми визначається тим, що розвиток і вдосконалення творчого мислення, особливо в період серйозних соціальних змін у нашій країні, дозволить школяру виробити навички знаходити ефективні рішення для розв'язання складних проблем. Усвідомлене цілеспрямоване використання творчого мислення дасть можливість особистості самореалізуватися і досягти бажаного результату.

Дитяча творчість – це матерія з постійно оновлюваним контекстом. Дитина, учень, не вчиться творчості, він вже народжується здатним творити (бо створений Творцем),

жити креативно (за К.Д. Ушинським). То як потрібно учити творчості? Наше завдання, лише розвивати уже створене, даючи можливість самому учневі обирати шлях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Новий етап нашого життя ставить перед загальноосвітньою школою нові завдання. Випускник школи має бути людиною творчою, всебічно розвинутою особистістю, готовою влитися у вируjące життя. Для цього треба бути людиною мислячою, з добре розвиненим умінням приймати нестандартні рішення, знаходити вихід із різноманітних, інколи досить скрутних ситуацій. Але коли в складений уже навчальний процес вноситься щось нове, завжди є боязнь «переборщити» – витіснити з існуючих старих структур, перевірених елементів. Але не завжди таке «новаторство» виправдане. Колектив класу надзвичайно складний. Щоб забезпечити його нормальне функціонування, засоби, форми і методи навчання повинні бути не менш складними і відповідати змісту освіти. Тому жодна з нових форм і методів організації навчального процесу не повинна витіснити традиційних. Шлях до успіху лежить через розумне поєднання нового зі старим. Все повинно бути на своєму місці та в свій час в організації пізнавальної діяльності школярів.

«Вірте в талант і творчі сили кожного вихованця!» – ці слова одного з видатних педагогічних діячів сучасності – Василя Олександровича Сухомлинського – могли слугувати епіграфом до усього, що було уже написане. Досвід власної багаторічної вчительської практики, узагальнення величезної педагогічної спадщини минулого переконують його в тому, що «сила і можливості виховання невичерпні». «Виховання точно відбиває життя, і воно повинно бути повним життя і від повноти життя, що йде, тоді воно має силу». Дослідження проблеми творчого розвитку школярів зумовлене такими чинниками: по-перше – потреба у зростанні творчих можливостей дитини в умовах глобалізації суспільства; по друге – необхідність активізації творчої активності у всіх сферах конструктивної діяльності у зв'язку з прискоренням розвитку всіх сфер духовного і матеріального виробництва в суспільстві; по-третє – провідна роль творчості як суб'єктивного й об'єктивного факторів розвитку загальної і, зокрема, художньої культури особистості учня [1].

Ідея розвитку творчих здібностей індивідуума відповідає як його інтересам, так і загальнодержавним інтересам та інтересам людського суспільства взагалі.

Такі підходи знайшли відображення в Національній доктрині розвитку освіти України: «Держава повинна забезпечувати підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння і впровадження інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці; створення умов для розвитку обдарованих дітей і молоді».

Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті визначила, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості.

Закон України «Про освіту» визначає, що метою освіти є всебічний розвиток дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів.

Закон України «Про загальну середню освіту» на сучасному етапі відродження самостійності України потребує створення нової системи освіти, спрямованої на формування творчої особистості, а також, забезпечення умов для найповнішого розкриття її здібностей, задоволення освітніх потреб.

Цитуючи нормативні документи, констатуємо, що сучасне суспільство потребує особистостей, здатних практично вирішувати різноманітні життєві проблеми, спроможних до самореалізації у різноманітних сферах власної життєдіяльності.

Проблема творчого розвитку особистості школяра не є новою. Значний внесок у теоретико-методологічне та психолого-педагогічне забезпечення навчально-виховного процесу зробили великі педагоги: Я. Коменський, Й. Песталоцці, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші. Вони охарактеризували сензитивність шкільного віку до творчості, зокрема, художньо-образної. А також довели, що шкільний вік є періодом найінтенсивнішого креативного становлення: Б. Ананьєв, Р. Арнхейм, Н. Брюсова, Т. Шпікалова дійшли висновку, що трудове навчання – унікальний навчальний предмет, який надає учням багато можливостей для творчого самовтілення, розвитку образно-асоціативного мислення, уяви, фантазії, художнього сприйняття тощо.

Велике значення в організації роботи з розвитку творчих здібностей учнів у школі мають праці В. Сухомлинського, де розглядаються питання теорії і практики навчання, виховання й розвитку дітей, та інших видатних педагогів: О. М. Савченко, І. Я. Лернера, Т. А. Ільїної, М. А. Данилова, Ю. К. Бабанського, які вивчали методи, умови формування творчості та принципи творчої активності учнів; видатних психологів: Л. С. Виготського, С. Л. Рубінштейна, А. Н. Леонтьєва та інших, у дослідженнях яких найбільш ґрунтовно описані психологічні аспекти творчості [4].

Рівень творчого розвитку школярів зростатиме, якщо максимально враховувати їхні індивідуальні особливості, стимулювати емоційно-почуттєву сферу, сприяти дієвості уяви та фантазії, урізноманітнювати способи реалізації художнього образу на основі засвоєння засобів трудового навчання в конструктивній діяльності учнів школи, використовувати міжпредметні зв'язки різних навчальних дисциплін із трудовим навчанням. Отже, виникає необхідність у глибшому вивченні сучасної вітчизняної та зарубіжної практики креативної педагогіки, теорії творчого розвитку школярів, педагогічного досвіду навчання, виховання і розвитку особистості школяра засобами трудового навчання і виховання [5].

Із цього випливає, що проблема розвитку творчої особистості школяра має комплексний характер і недостатньо ґрунтовно вивчена, а тому не знайшла повного відображення у психолого-педагогічній теорії і практиці. А такий її аспект, як функціональний вплив засобів трудового навчання і виховання на творчий розвиток учнів школи практично не був різнопланово розглянутий і залишається поза увагою вчених.

Що є творчість у нашому житті?

Творчість є різноплановим явищем і тільки дослідження з різних позицій: філософської, соціальної, психологічної, можуть розкрити її повний зміст.

Творчість, з філософської точки зору, є насамперед працею завзятою, клопіткою і в той же час натхненною, що потребує оптимальної напруги усіх фізичних і духовних сил людини. Справжня творчість завжди дає суспільно корисний і значимий результат.

Із соціальної точки зору метою творчості є виховати з учня благородну творчу особистість. Усі начебто знають,

що таке творчість. Проте ніхто не розглядав це явище повністю, в глобальному плані, більшість має на увазі лише певний аспект [2].

Психологічна грань творчості має за мету виявити психофізіологічні якості людини, від яких залежить динаміка набуття знань, умінь та навичок і успішність виконання означеної діяльності [7].

Дослідження сучасного стану школи (на тлі ринкових реформ та їхнього впливу на освітню галузь) дали змогу виявити основну організаційну суперечність системи освіти. Це «протиріччя між необхідністю забезпечення надзвичайно широкого спектру засобів навчання і виховання, які б сприяли творчому розвитку учнів, і відсутністю стрункої системи змісту, форм і методів цієї роботи на рівні кожної школи» [6]. Частково розв'язати цю суперечність можливо, «забезпечивши педагогічні умови творчого розвитку молодшого школяра, науково обґрунтованою системою педагогічного впливу на особистість учня засобами трудового навчання і виховання».

Використання предметів художньо-естетичного циклу як чинника розвитку творчої особистості було предметом ряду досліджень: у галузі філософії (Є. Басін, І. Зязюн, Л. Коган, Г. Шевченко та ін.), в мистецтвознавстві (В. Аронов, М. Волков, Є. Маймін, Ф. Шміт та ін.), у психології (О. Бакушинський, Л. Виготський, В. Кузін, та ін.), в педагогіці (В. Вільчинський, В. Кузь, М. Лещенко, Л. Асол, Б. Неменський, О. Рудницька, О. Савченко, Г. Тарасенко, А. Щербаков, А. Щербо та ін.). Більшість авторів цих досліджень мають «спільну позицію щодо необхідності збагачення особистості дитини цінними духовно-художніми враженнями, емоційністю сприйняття навколишнього світу, розвитком її здібностей, творчою самореалізацією» [7].

Оскільки, як зазначають провідні вітчизняні вчені (Г. Костюк, О. Леонтьєв, В. Моляко, Я. Пономарьов та ін.), «особистість найінтенсивніше формується у період шкільного віку, то саме школа покликана відіграти провідну роль у творчому розвитку молодших школярів. Проте, в сучасній педагогіці початкової ланки загальної освіти існують певні прогалини щодо творчого розвитку учнів. Вони зумовлені репродуктивно-виконавчими видами робіт, практикою залучення до творчої діяльності здебільшого

обдарованих дітей» [8]. Внаслідок цього переважна більшість школярів перебуває поза цією своєрідною і важливою сферою виховного впливу.

Наведене розуміння категорії «творчий розвиток» стало підґрунтям для генерування ідеї щодо виключної ролі трудового навчання у творчому розвитку особистості школяра. Внаслідок цього вченими запропоновано структурно-функціональну модель творчого розвитку школярів. Стрижнем її виступають засоби трудового навчання, які мають творчо-розвивальне значення. На цій основі в учнів формується емоційність: відчуття форми, прекрасного, гармонії, естетичні почуття насолоди, задоволення, радощі та муки творчості тощо; пізнання: розуміння і знання явищ та процесів природи, дійсності та праці, активізація логічного, абстрактного й художнього мислення, збагачення уяви, фантазії, підсилення інтуїції і т. ін. [2]; мотивація: збудження інтересу до знань і набуття навичок творчої діяльності, активізація будь-якого виду конструктивної діяльності, результати якої обов'язково мають характеристики новизни й оригінальності.

У своїй останній настанові випускникам Павлівської середньої школи, уже смертельно хворий, В.О. Сухомлинський так говорив юнакам і дівчатам, що вступають у життя: «Людській силі духу немає межі. Немає труднощів і незгод, яких би не могла здолати людина.»

Проблема розвитку творчих здібностей учнів на уроках трудового навчання є досить актуальною проблемою в період необхідності відновлення економіки нашої держави, відродження національної культури та самосвідомості народу.

Трудове навчання – предмет державного компонента змісту освіти, який включає відомості з основ техніки, технології, економіки та організації сучасного виробництва. Воно має відповідати вимогам життя, запитань.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Із погляду теорії діяльності особливістю трудового навчання є тісне поєднання навчальної діяльності з продуктивною працею. Усі знання, які здобувають учні, відразу ж знаходять застосування, а вся практична діяльність є суспільно корисною. Навчання, під час якого теорія пов'язується з продуктивною працею, має якісно іншу загальноосвітню і виховну цінність. При значній економії

часу і зусиль, крім самого оволодіння знаннями і вміннями, такий зв'язок забезпечує розширення і закріплення значення для потреб людини.

Іншою особливістю практичної діяльності школярів у трудовому навчанні є продуктивний, а не тренувальний характер. Це позитивно впливає на мотиваційну основу навчання, дає змогу залучити до активної діяльності всіх без винятку учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веремійчик І. М. Майстрик і Майстринка. Київ : Педагогічна думка, 2002. 128 с.
2. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
3. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка: теорія та історія. Київ : Вища школа, 1995. 237 с.
4. Гальперин П. Я., Котик К. Р. Психологія творчого мислення. *Питання психології*. Київ. 1992. №5. С. 80-84.
5. Глобчак В. Особистісно-орієнтоване навчання і виховання молодших школярів на уроках праці у початковій ланці. *Рідна школа*. 2004. №4. С.19-20.
6. Горлач М. І. Трудова освіта і виховання учнів. Київ : Радянська школа, 1989. 124 с.
7. Грединарова Е. М. Розвиток конструктивного мислення як умова успішного навчання. *Практична психологія та соціальна робота*. 1999. №1. С. 13-14.
8. Тхоржевський Д. О. Методика трудового навчання та викладання загальнотехнічних дисциплін. Київ : Вища школа, 1985. 175с.

УДК 37.091.31

Шабига С. Б., к. пед.н., доцент,
Топольницький І. В., магістрант,
Дацюк О. М., студент

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ТА ЇХ СУТНІСТЬ

У статті здійснено аналіз інтерактивних технологій навчання та проаналізовано можливості реалізації інтегрованого підходу до організації навчальної діяльності учнів. Встановлено, що використання зазначеного наукового підходу до навчання сприяє систематизації знань учнів із трудового навчання, активізує пізнавальну діяльність учнів на заняттях, що, в свою чергу, підвищує мотивацію до подальшого вивчення навчального матеріалу. Виявлено, що використання інтерактивних технологій навчання призводить до полегшення і прискорення навчального процесу.

Ключові слова: інтерактивні технології, навчання, методи, дослідження, принципи навчання, технології.

The article analyzes the interactive learning technologies and analyzes the possibilities of implementing an integrated approach to the organization of students' learning activities. It is established that the use of this scientific approach to learning contributes to the systematization of students' knowledge of labor training, activates the cognitive activity of students in the classroom, which, in turn, increases the motivation to further study the material. It was found that the use of interactive learning technologies leads to the facilitation and acceleration of the learning process.

Key words: interactive technologies, training, methods, researches, principles of training, technologies.

Постановка проблеми. У педагогічній літературі описано чимало типів організації навчання (за рівнем активності учнів, рівнем залучення їх до продуктивної

діяльності, за дидактичною метою, за способами організації тощо). Е. Я. Голант (60-ті рр.) поділив типи та методи навчання на активні та пасивні залежно від участі учнів у навчальній діяльності. Звісно, термін «пасивне» є умовним, адже будь-яка організація навчального процесу неодмінно передбачає певний рівень пізнавальної активності суб'єкта – учня, інакше досягнення навіть мінімального результату неможливе. У своїй класифікації Е. Я. Голант використовує «пасивність» як визначення низького рівня активності учнів, переважно репродуктивної діяльності за майже цілковитої відсутності самостійності й творчості. До цієї класифікації ми додамо інтерактивне навчання як різновид активного, котрий, однак, має свої закономірності та особливості.

При пасивному типі навчання учень виступає у ролі «об'єкта» навчання, має засвоїти й відтворити матеріал, переданий йому вчителем, текстом підручника тощо – тобто джерелом правильних знань. До відповідних методів навчання належать методи, що вимагають від учнів лише слухати й дивитися (лекція-монолог, читання, пояснення, демонстрація й відтворювальне опитування учнів). Учні, як правило, не спілкуються один з одним і не виконують жодних творчих завдань.

Процес навчання – не автоматичне вкладання навчального матеріалу в учня. Адже куди важливіше навчити, ніж просто розповісти. Цей процес потребує напруженої розумової роботи підлітка та його власної активної участі в цьому процесі. Цю мету і переслідує застосування інтерактивних технологій.

Виклад основного матеріалу. Інтерактивні технології – це порівняно новий, творчий, цікавий підхід до організації навчальної діяльності учнів.

Слово «інтерактив» походить від англійського слова «interact». «Inter» – це взаємний, «act» – діяти. Інтерактивний – здатний взаємодіяти або перебувати в режимі бесіди, діалогу з будь-чим (наприклад, комп'ютером) або з будь-ким (людиною). Сутність інтерактивного навчання полягає в активному залученні всіх учнів до процесу пізнання.

При активному навчанні передбачається застосування методів, що стимулюють пізнавальну активність і самостійність учнів. Учень виступає «суб'єктом» навчання,

виконує творчі завдання, вступає у діалог з вчителем. Основними методами цього навчання є: самостійна робота, проблемні й творчі завдання, питання учня до вчителя і навпаки, що розвивають творче мислення [3, с. 28].

Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання в співпраці), де учень і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання. Педагог виступає в ролі організатора процесу навчання, лідера групи. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем. Воно ефективно сприяє формуванню цінностей, навичок і вмінь, створенню атмосфери співпраці, взаємодії, дає змогу педагогу стати справжнім лідером учнівського колективу [8].

Отже, інтерактивні технології – це організація засвоєння знань і формування певних вмінь та навичок через сукупність особливим способом організованих навчально-пізнавальних дій, що полягають у активній взаємодії учнів між собою та побудові міжособистісного спілкування з метою досягнення запланованого результату [8].

Дослідження проведені Національним тренінговим центром (США, штат Меріленд) у 1980-х роках, засвідчують, що інтерактивне навчання вможливорює різке збільшення відсотка засвоєння матеріалу, бо впливає не лише на свідомість учня, а й на його почуття, волю. Результати цих досліджень відображено у схемі, яка дістала назву «Піраміда навчання» що демонструє, що найменших результатів можна досягти за умов пасивного навчання (лекція – 5%, читання – 10%), а найбільших – інтерактивного (дискусійні групи – 50%, практика через дію – 75 %, навчання інших або негайне застосування знань – 90 %). Ці дані є середньостатистичними, тому у конкретних випадках результати можуть різнитися, але в середньому таку закономірність може простежити кожен педагог.

Науковці виділяють наступні принципи інтерактивного навчання:

1. *Принцип активності.* Означає, що для досягнення поставлених цілей кожен учень повинен брати активну участь у процесі спілкування та активно взаємодіяти з іншими.

2. *Принцип відкритого зворотнього зв'язку,* сутність якого полягає в обов'язковому висловленні членом чи всіма членами групи думок, ідей чи заперечень щодо поставлених завдань. Саме завдяки активному використанню зворотнього зв'язку учасники групи використовуються, як сприймаються іншими людьми їхня манера спілкування, стиль мислення, особливості поведінки. Завдяки цьому принципу відбувається корекція мовлення.

3. *Принцип експериментування* припускає активний пошук учнями нових ідей та шляхів вирішення поставлених завдань. Цей принцип дуже важливий і як зразок стратегії поведінки в реальному житті, і як поштовх до розвитку творчості й ініціативи особистості.

4. *Принцип довіри в спілкуванні.* Саме на це спрямовано спеціальну організацію групового простору в ході проведення занять: звичайно використовуваний у роботі прийом розташування учня і вчителя по колу обличчям один до одного, для того щоб змінити в учнів стереотипну установку і уявлення про те, як повинні проводитися й організовуватися заняття і яку роль у них повинен грати вчитель.

5. *Принцип рівності позицій.* Він означає, що вчитель не прагне нев'язати учням своєї думки, а діє разом з ними. В свою чергу, учень має змогу побувати у ролі організатора, лідера.

Нагромаджений вже сьогодні в Україні та за кордоном досвід переконливо засвідчує, що інтерактивні технології сприяють інтенсифікації та оптимізації навчального процесу. Вони дозволяють учням:

- аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу й тому зробити засвоєння знань більш доступним;

- навчитись формулювати власну думку, правильно її виражати, доводити власну точку зору, аргументувати й дискутувати;

- навчитись слухати іншу людину, поважати альтернативну думку;

- моделювати різні соціальні ситуації, збагачувати власний соціальний досвід через включення в різні життєві ситуації;

- вчитись будувати конструктивні відносини в групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси, прагнути діалогу;

- знаходити спільне розв'язання діалогу;

- розвивати навички проєктної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих робіт [4, с. 25-27].

Аналізуючи літературу, можна часто зустріти термін «інтерактивні технології навчання», а не інтерактивні методи навчання.

Розвиток науки та техніки пропонує учням та вчителям нові форми комунікації, нові типи розв'язання абстрактних і конкретних завдань, перетворюючи вчителя з авторитарного транслятора основних ідей на натхненника інтелектуального і творчого потенціалу учня. Майбутнє за системою навчання, що вкладалася б у схему учень – технологія – вчитель, за якої вчитель перетворюється на педагога-методолога, технолога, а учень стає активним учасником процесу навчання. На думку Андрощука І. методична майстерність сучасного вчителя має розвиватися не через забезпечення його великою кількістю готових рецептурних посібників і широке використання ним готових поурочних розробок. Йому потрібні передусім фундаментальні знання з базового предмета, висока загальна культура і ґрунтовна дидактична компетентність [1, с. 16-18].

Вже на початку 20-х років минулого століття у працях відомих педагогів (І. П. Павлова, А. А. Ухтомського, С. Т. Шацького, В. М. Бехтерева) з'являються терміни «педагогічна технологія» й «педагогічна техніка». Педагогічна техніка визначалась у педагогічній енциклопедії 1930-х років як сукупність прийомів і засобів, спрямованих на чітку й ефективну організацію навчальних занять. Відтоді минуло майже сто років, а в сучасній педагогічній літературі й досі не існує єдиних, вичерпних, уніфікованих визначень понять освітні, педагогічні, навчальні технології. Деякі дослідники налічують близько 300 дефініцій цих термінів, які різняться не лише за формою, а й за змістом, що в них вкладається.

Одні науковці розуміють під терміном «технологія» управління педагогічними процесами, інші – способи організації діяльності учнів, різноманітні методи та прийоми досягнення педагогом навчальної мети тощо[9].

На думку деяких дослідників, технологію від методики відрізняють два принципові моменти: гарантія остаточного результату й проектування майбутнього навчального процесу. Педагогічна технологія – набір процедур, які поновлюють професійну діяльність вчителя, і гарантують запланований остаточний результат. Технологія, на відміну від методики, не припускає варіативності, з неї не можна викинути жодного елемента. Для технологічного навчання обов'язковим є постійний зворотній зв'язок, коригування та зміни у подальшій діяльності.

Таким чином, невирішеність проблеми вдосконалення навчання в професійній підготовці вчителів, її недостатня теоретична розробка і потреба практики зумовили актуальність вибору теми нашого дослідження. Сучасний урок трудового навчання є підготовкою учнів до життя і цінностей особистості, які допоможуть їй здійснити успішний вибір на життєвому шляху. Проектна діяльність у зв'язку з цим дає змогу учителю прилучити учнів до самостійного вибору того або іншого вирішення завдання, причому з декількома правильними рішеннями, проводити пошук інформації, реалізувати набуті знання з основ наук на практиці тощо. Відзначимо, що найбільш швидко проектну діяльність опановують учні, які проявляють більше ініціативи, швидко орієнтуються при зміні умов завдання відповідно до проведеного пошуку тощо. Із точки зору методики навчання проектної діяльності, головною за цих умов є активізація навчальних можливостей учнів на заняттях з трудового навчання. Аналіз останніх досягнень і публікацій, в яких започатковано вирішення вказаної проблеми, зокрема В. Сидоренка, Р. Гуревича, О. Коберника, Г. Терещука та інших, свідчить про: визначення змісту Державного стандарту освіти вчителя трудового навчання; застосування методу проектів; підвищенням ролі методики трудового навчання з метою забезпечувати ознайомлення учнів з основами сучасного виробництва, технологічних процесів, технічної творчості, сільськогосподарського дослідництва, дизайну, декоративно-ужиткового мистецтва; набуття навичок

роботи знаряддями праці різних рівнів досконалості (від ручних до автоматизованих, у т. ч. комп'ютерною технікою); формування технолого-конструкторських, економічних, екологічних знань і вмінь. Це сприяє професійному самовизначенню школярів, формуванню в них якостей, необхідних для трудової діяльності в різних сферах виробництва, обслуговування і побуту, подальшому їх навчанню та професійному вдосконаленню, активізації професійної орієнтації особистості [1; 3; 4; 6].

Працюючи в школі та спостерігаючи за школярами, можна дійти висновку, що є учні, які на уроці перестають слухати або, навпаки, тільки роблять вигляд, що слухають, але не чують, якщо новий матеріал їх не зацікавив з самого початку. Запобігаючи байдужості на уроці, появу нового матеріалу потрібно підпорядковувати природній допитливості школяра: новий факт не виникає з «нічого»; разом з дітьми з'ясувати можливості і його застосування, а форму організації навчання обирати оптимальною. Отже, завдання, яке постало перед учителем, – збудити здібності своїх учнів, виховати в них сміливість думки і впевненість у тому, що вони розв'яжуть кожне завдання, – без особистого захоплення справою, без наявності педагогічного такту і таланту, без умілого вибору форм навчання, методів, прийомів та засобів втілити в життя неможливо.

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Уроки трудового навчання є специфічними. Їх не можна проводити, якщо немає робочих інструментів, тканини, ниток, швейних машин і т. д. Індивідуальна робота проводиться на кожному уроці і кожен учень хоче почути, як він виконує свою роботу, як виготовляється виріб. Дуже багато проводиться індивідуальних бесід. Загалом уроки трудового навчання — це уроки життя, адже набуті на них вміння і знання будуть використовуватися завжди. Дидактичні основи розробленої нами методики використання ділових ігор у процесі трудового навчання у загальноосвітній школі значно підвищує якість навчальної та професійної підготовки учнів. Вона не вимагає особливих матеріальних витрат і спеціальної підготовки вчителів. Методика може бути використана вчителями трудового навчання в процесі профільного навчання в старших класах. Ми усвідомлюємо, що поставлені і вирішені нами завдання не торкаються всіх аспектів проблеми

застосування інтерактивних методик навчання на уроках праці. Надалі потрібно детально дослідити застосування інтерактивних педагогічних технологій у процесі профільного навчання. Потребує також детального опрацювання зміст самостійної роботи в позаурочний час і спеціальної підготовки учнів до проведення занять з допрофесійного навчання

ЛІТЕРАТУРА

1.Андрощук І. Лекційно-семінарська (практична) система навчання у трудовій підготовці старшокласників. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2004. №4. С.16-20.

2.Гулінська О. Інтерактивне навчання. *Сільська школа України*. № 27, вересень. 2004.

3.Коберник О. М. Модернізація підготовки майбутніх учителів трудового навчання. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2004. № 4. С. 28.

4.Кравченко Т., Коберник О. Використання інтерактивних методик на уроках трудового навчання. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2003. №2 С.28- 31., 2003. № 3. С.9-12.

5.Організація проектно-технологічної діяльності учнів на уроках трудового навчання.(у трьох частинах) / упорядник Чемшит В. Г. Полтава : ПОІППО. 2006. 127 с. (Частина I); 2007.160 с. (Частина II); 2007. 100 с. (Частина III).

6.Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ : Слово, 2004. 616 с.

7.Пометун О. Пироженко Л. Інтерактивне навчання як сукупність технологій. Інтерактивні технології навчання. Спецвипуск. *Сільська школа України*. 2004. №16-17. С. 24-32.

8.Терещук Г. Теоретичні засади методичної системи індивідуалізованого навчання. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2005. № 1. С. 3.

9.Удосконалення педагогічної майстерності в умовах особистісно зорієнтованої освіти: Модульний посібник / Автори-упорядники: П.І.Матвієнко, Н.І.Білик, О.О.Новак. Полтава ПОІППО 2006. 292 с.

УДК 37.091.31

Степанець О. Р.,
магістрант

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ УЧНІВ

У статті розглянуто існуючі напрацювання з проблематики застосування інформаційних технологій у професійній підготовці учнів. Визначені переваги та недоліки інформаційних технологій у сучасній школі.

Ключові слова: *Нова українська школа, інформаційно-комунікативна компетентність, професійна підготовка, інформаційні технології, онлайн-тести.*

The article deals with the existing developments on the problems of using information technologies in vocational training of students. Advantages and disadvantages of some information technologies in modern school are identified.

Key words: *New Ukrainian school, information and communication competence, professional training, information technologies, online tests.*

Постановка проблеми. Щоб бути сучасною і інноваційною країною потрібно впроваджувати сучасні інформаційні технології у шкільні предмети та максимально реорганізовувати застарілі методи навчання на сучасний лад. Саме тому, на мою думку, результативність навчання школярів зростає, адже вони будуть працювати вже у давно знайомій собі середовищі. Це підвищить їхню самостійність та ініціативність, проявить творчий потенціал та розвине чималу кількість інших рис, які притаманні сучасному відповідальному учневі.

В умовах становлення Нової української школи перед науковим товариством постає завдання постійно досліджувати та впроваджувати все нові та нові

інформаційні технології. Щоб ефективно навчати і отримувати високу результативність унів необхідно швидко реагувати на зміни у системі освіти України та орієнтуватись на світовий педагогічний досвід у цьому питанні. Отже, постає необхідність дослідження особливостей реалізації інформаційних технологій у професійній підготовці учнів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До числа вітчизняних науковців, які розглядали теоретичні та практичні аспекти реалізації інформаційних технологій у професійну підготовку учнів, слід віднести О.В. Ващук, С.Д. Цвілик, В.В. Гаркушевський, І.В. Шимкова, Н.В. Дунаєвська, Н.А. Алік, П.М. Бісіпкін. Вони розглянули питання, що стосувались активізація пізнавальної діяльності у процесі самостійної роботи засобами нових інформаційних технологій та використання комп'ютерних технологій в процесі практичних занять з трудового навчання учнів основної школи.

Метою написання статті є визначення вагомості застосування інформаційних технологій під час вивчення трудового навчання на сучасному етапі розвитку системи середньої освіти та становлення Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Інформаційні технології – давно звичні для всіх слова, які дуже точно характеризують життя і потреби сучасного суспільства. Однак питання про те, що таке інформаційні технології багатьох може поставити в глухий кут. Давайте позбавимо себе від такої неприємної ситуації [4].

Інформаційно-комунікативні технології – це широкий спектр цифрових технологій, які використовуються для створення, передачі та поширення інформації і надання послуг (комп'ютерне устаткування, програмне забезпечення, телефонні лінії, стільниковий зв'язок, електронна пошта, стільникові й супутникові технології, мережі безпроводного й кабельного зв'язку, мультимедійні засоби, а також Інтернет) [3].

Загалом, інформаційні технології – це всі технології, що використовують спеціальні технічні засоби (комп'ютер, аудіо, кіно, відео), сукупність рівних засобів навчання, таких як онлайн-тестів, графічних зображень, аудіо та відео файлів, які спрямованні на удосконалення наявних умінь та навичок і здобуття нових.

На даний момент комп'ютерні технології та інтернет стали не від'ємною частиною нашого життя, ми користуємося цими засобами комунікації, коли нам потрібно дізнатись відповідну інформацію для власних потреб. Відносно недавно, інтернет-павутина почала розвиватись титанічними кроками і стала не просто пошуковою системою, а чимось більшим. Стала фундаментом для створення різноманітних інноваційних платформ для розваг і в тому числі навчання. До таких відносяться: онлайн-енциклопедії, спеціалізоване програмне забезпечення, електронні підручники, мультимедійні програмні засоби та інші навчальні онлайн-ресурси.

1.Електронні або онлайн-енциклопедії – енциклопедії, які існують у мережі Інтернет. Стали популярними довідковими ресурсами в умовах швидкого збільшення обсягу інформації. Віртуальна форма подання енциклопедичної інформації відкрила нові перспективи в розвитку видань даного жанру, дозволила зміну формату (пошук по запиту без гортати сторінки, пошук за зображеннями, більший обсяг тексту, посилання) та збільшила доступність для широкого загалу, як в частині вільного доступу до інформації, так і в частині участі загалу у формуванні контенту [6].

2.Спеціалізовані програмні продукти – текстові та графічні редактори, програми підготовки презентацій, електронні таблиці тощо (тобто те, що входить до пакету програм комп'ютера),для підготовки навчально-методичного матеріалу (шаблонів, діаграм, таблиць, презентацій) та для подання учнями результатів виконання завдань у електронній формі.

3.Електронні підручники та посібники, є корисними для організації професійної підготовки та електронної методичної підтримки навчання. Закон України «Про освіту» визначає: "електронний підручник (посібник) – електронне навчальне видання із систематизованим викладом навчального матеріалу, що відповідає освітній програмі, містить цифрові об'єкти різних форматів та забезпечує інтерактивну взаємодію" [1].

4.Мультимедійні програмні засоби дозволяють учителю поєднувати текстову, графічну, анімаційну, відео- і звукову інформацію. Одночасне використання кількох каналів

сприйняття навчальної інформації дозволяє підвищити рівень засвоєння навчального матеріалу. Мультимедійні програмні засоби доцільно використовувати для імітації складних реальних процесів, ситуацій, візуалізації абстрактної інформації за рахунок динамічного зображення процесів, демонстрації фрагментів передач, фільмів, віртуальних екскурсій тощо.

5. Освітні онлайн-ресурси – загальна назва для усіх освітніх засобів, до яких є повністю відкритий доступ завдяки безкоштовній ліцензії або переведення їх у суспільне надбання та створення доступу до таких ресурсів за допомогою інформаційних та комунікаційних технологій [2]. Прикладом українських освітніх ресурсів є Проект Prometheus, Електронна бібліотека України, Національна бібліотека України для дітей, освітній проект «На урок» та багато інших. Саме за допомогою таких форм реалізації навчального процесу можна досягнути найвищого результату та впровадити інформаційно-комунікативну компетентність у шкільне життя учнів.

У психологічних дослідженнях зазначається, що інформаційно-комунікаційні технології впливають на формування теоретичного, творчого та модульно-рефлексивного мислення учнів, що комп'ютерна візуалізація навчальної інформації має суттєвий вплив на формування уявлень, які займають центральне місце в образному мисленні, а образність уявлень тих чи інших явищ і процесів у пам'яті збагачує сприйняття навчального матеріалу, сприяє його науковому розумінню [5].

Сучасні комп'ютерні технології сприяють розвитку спостережливості, здібностей визначати спільні та відмінні риси, аналізувати, виявляти приховані закономірності, тобто саме тих якостей, що необхідні учневі для майбутньої професійної діяльності.

Технологічна освіта учнів, а особливо їх професійна підготовка, висуває особливі вимоги до їхнього мислення, яке формує їх психологічну готовність до праці в умовах сучасного виробництва. Засвоєння учнями змісту навчання має здійснюватися не стільки шляхом передачі готових висновків, скільки шляхом самостійної роботи кожного учня. Концепцією середньої загальноосвітньої школи України визначається, що в організації навчального

процесу доцільно надавати пріоритет засобам активного навчання й сучасним технологіям.

Професійна підготовка дає можливість здійснювати перетворювальну, в тому числі творчу, інтелектуально-насичену проектно-технологічну діяльність, максимально наближену за своїм характером до реальних трудових процесів на виробництві чи у сфері обслуговування.

Професійне навчання, зокрема виробниче, може проводитися на реальному робочому місці. Використання ІКТ у професійній підготовці дає можливість проводити підготовку на спеціальних навчальних установках-тренажерах. Тренажер — це навчальний засіб, який дозволяє формувати навички і вміння, необхідні в реальних умовах праці. Як інструктивні і наочні посібники можуть застосовуватися тренувальні кінофільми, які сприяють засвоєнню відповідних професійних знань і навичок [7].

Впровадження інформаційних технологій у професійне навчання учнів на пряму пов'язане із наочною візуалізацією технологічних процесів та можна використовувати для:

- здійснення самоконтролю і самокорекції;
- здійснення контролю зі зворотним зв'язком, з діагностикою помилок і оцінкою результатів навчальної діяльності;
- тренування в процесі засвоєння навчального матеріалу і самопідготовки;
- індивідуалізації процесу навчання за рахунок можливості вивчення з індивідуальною швидкістю;
- проведення практичних робіт в умовах імітації трудових процесів у комп'ютерній програмі;
- підготовки учасників освітнього процесу до життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства та майбутньої професійної діяльності.

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Отже, комп'ютеру належить чільне місце серед сучасних інформаційних засобів навчання. Перелік професій, пов'язаних із використанням комп'ютерів, дедалі ширшає. Тому вміти працювати з ними повинен кожний і школа не може стояти осторонь цієї справи.

На сьогоднішній день, використання інноваційних технологій має велике значення для вдосконалення навчального процесу і системи освіти в цілому.

Застосування інформаційно-комунікативних технологій у процесі професійного навчання створює можливість для більш конкретного ознайомлення учнів із технікою (в тому числі з її інформаційною складовою) та використанням у сучасному виробництві. Це на пряму пов'язано із розширенням в учнів світогляду, обізнаності в різних сферах людського життя, бачення проблем сучасного виробництва. Творча людина не обмежується якимось одним видом діяльності, вона має бути компетентною в широкому колі питань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вембер В. П. Роль та місце електронного підручника в навчально-методичному комплекті з навчального предмета для загальноосвітньої школи. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. Київ, 2009. С. 43-51.

2. Відкриті освітні ресурси. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D1%96_%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96_%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%83%D1%80%D1%81%D0%B8 (дата звернення: 10.10.2020).

3. Гуревич Р. С. Інноваційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі: посібник для педагогічних працівників і студентів педагогічних вищих навчальних закладів. Вінниця: Вінниця, 2002. 116 с.

4. Драгун А. Що таке інформаційні технології? URL : <http://apeps.kpi.ua/shcho-take-informatsiini-technologii/en> (дата звернення: 10.10.2020).

5. Корольов В. Б. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках трудового навчання. URL : <http://mnvk2.at.ua> (дата звернення: 11.10.2020).

6. Онлайн-енциклопедії URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BD%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D1%96%D1%97> (дата звернення: 10.10.2020).

7. Тхоржевський Д. О. Загальні засади трудового навчання. *Методика трудового та професійного навчання*. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2000. С. 186.

УДК 796.011.3

*Бережанський О. О.,
к. наук з фіз. вих. та спорту, доцент,
Точинський С. О., Павлишин Т. М.,
магістранти*

МЕТОДОЛОГІЯ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО РОЗВИТКУ ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ

У науковій публікації проаналізовано проблему визначення фізичного розвитку у хлопців 11-15 років за показниками довжини, маси тіла, окружностей частин тіла та розрахункових індексів.

Ключові слова: довжина тіла, маса тіла, окружність грудної клітки.

The scientific publication analyzes the problem of determining the physical development of boys 11-15 years by indicators of length, body weight, circles of body parts and settlement indexes.

Key words: body length, body weight, chest circumference.

Постановка проблеми. Фізичний стан, за визначенням Міжнародного комітету по стандартизації тестів, характеризує особистість людини, стан її здоров'я, статури тіла, конституцію, функціональні можливості організму фізичну роботоздатність та підготовленість. Розвиток організму дитини відбувається гетерохронно і характеризується великою варіативністю індивідуальних значень різних показників фізичного стану школярів одного і того ж паспортного віку. Неоднакові темпи фізичного розвитку підлітків створюють своєрідний комплекс кількісних і якісних особливостей розвитку [3]. У зв'язку з пубертатними

процесами в організмі школярів відбуваються індивідуальні випередження або ж відставання від середніх величин, які за рівнем біологічного та функціонального розвитку можуть досягати 5 років [4].

Загальний аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. У сучасній науковій літературі немає однозначного підходу до характеристики фізичного стану людини. Окремі автори визначають фізичний стан як рівень розвитку аеробних можливостей, які є кількісною мірою оцінки здоров'я [1]. Інші – сукупність таких взаємопов'язаних факторів: фізична працездатність, функціональний стан органів і систем, вік, стать, фізичний розвиток, фізична підготовленість [2].

У зарубіжній літературі фізичний стан визначається як результат взаємодії різних аспектів рухової діяльності й, передусім, силових, швидкісних, координаційних та аеробних [5]; адаптаційні та функціональні можливості організму, які забезпечують успішну реалізацію рухових завдань [3]; рівень адаптації різних морфофункціональних систем організму [4]. Проте автори єдині в тому, що до фізичного стану входять три основні компоненти: антропометричні, рухові й фізіологічні. Тому, на нашу думку, фізичний стан визначається фізичним розвитком, фізичною підготовленістю, фізичною працездатністю, функціональними можливостями організму та станом здоров'я. Вивчення фізичного стану дає змогу оцінити результати педагогічних дій та своєчасно внести корективи. Дослідження фізичного стану дають змогу пізнати закономірності становлення організму, визначити оптимальні фізичні навантаження, скласти індивідуальні програми оздоровчого тренування, визначити ефективність занять та основні умови самоконтролю. Таким чином, тільки за умови широкого й комплексного дослідження фізичного стану підлітків можна науково обґрунтувати методику індивідуального підходу у процесі їхнього фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні фізичний розвиток визначався за показниками довжини, маси тіла, окружностей частин

тіла та розрахункових індексів. Статистичні результати вимірювання фізичного розвитку хлопців 11–15 років подані на рисунку 1.

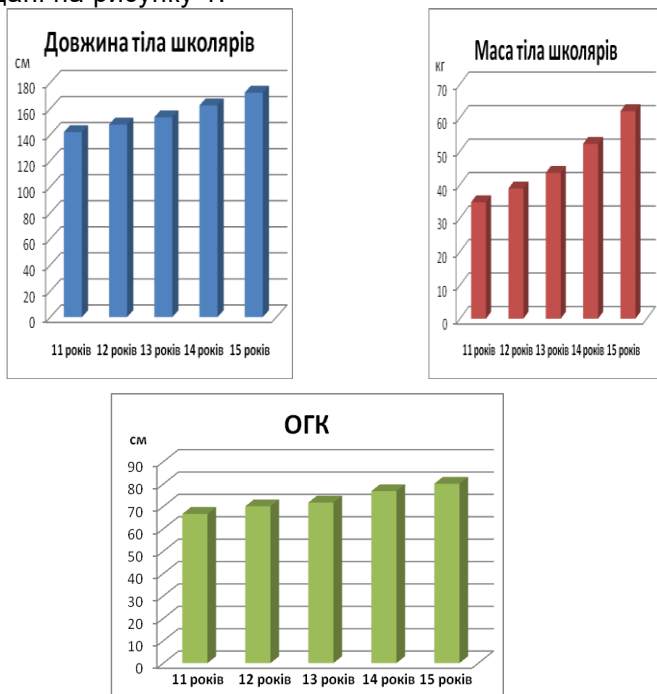

Рис. 1. Динаміка показників фізичного розвитку хлопчиків 11-15 років

Важливим показником фізичного розвитку є довжина тіла, яка належить до соматометричних ознак. Динаміка зросту змінюється залежно від вікового періоду й визначається на молекулярному та клітинному рівнях швидкістю синтезу білка та поділу клітин. Оскільки окремі частини тіла ростуть нерівномірно, то з віком пропорції тіла змінюються. Швидкість росту, а також розміри організму залежать від низки генетичних, ендокринних і середовищних факторів.

Результати досліджень показали, що у підлітків довжина тіла знаходиться в межах 142,07–172,3 см. Це

загалом відповідає віковим нормам. Водночас у кожному віковому періоді простежуються окремі відхилення. Наприклад, в 11-річних хлопців мінімальна довжина тіла становить 126 см, а максимальна – 156 см при середньому арифметичному 142,01 см. Необхідно зазначити, що з віком довжина тіла поступово, але нерівномірно зростає. Найінтенсивніше в середньому шкільному віці довжина тіла зростає з 13 до 15 років (рис. 1). У відсотках зростання довжини тіла виглядає таким чином: з 11 до 12 років – 4,11 %, з 12 до 13 – 3,75 %, з 13 до 14 – 5,95 %, з 14 до 15 – 6,01 %. Це пояснюється тим, що, за даними авторів [14, с. 26], швидкість росту довжини тіла збільшується і досягає максимуму через 2-3 роки після початку пубертатного періоду.

Маса тіла – також один із важливих антропометричних показників. Її визначають шляхом зважування і використовують для оцінювання фізичного розвитку та стану здоров'я. Різниця в масі тіла хлопців і дівчат особливо значна в підлітковому віці (13–16 років – у хлопців, 12–15 – у дівчат). Маса тіла у хлопців збільшується переважно за рахунок розвитку м'язів, а в дівчат – за рахунок жирової тканини). Результати показують, що маса тіла підлітків становить у середньому: в 11 років – 34,78 кг, у 12 років – 38,88 кг, у 13 років – 43,54 кг, у 14 років – 52,23 кг, у 15 років – 62 кг. У цьому віковому періоді маса тіла істотно змінюється. За період з 11 до 15 років маса тіла у хлопців зростає майже в два рази (78,26 %).

Окружність грудної клітки (ОГК) є важливим інформативним показником фізичного розвитку людини. Наше дослідження засвідчує, що середнє значення окружності грудної клітки у спокої в 11-річних школярів становить 66,3 см, у 12-річних – 70,05 см, у 13-річних – 71,7 см, у 14-річних – 76,81 см і у 15-річних – 80,14 см. Різниця між середнім показником 12-річних і 13-річних школярів незначна і становить 1,65 см. Більш інтенсивний зріст ОГК простежується з 13 до 14 років та з 14 до 15 років.

Розрахунки, проведені на основі ОГК та росто-вагових показників дали можливість визначити додаткові параметри будови тіла підлітків (рис. 2.). Один із розрахунків полягав у визначенні надлишкової маси тіла.

Потрібно зазначити, що хлопці всіх вікових груп мають дефіцит маси тіла.

У дослідженні було визначено індекс фізичного розвитку. Результати засвідчують, що у хлопців 11–13 років цей показник відповідає вище середньому рівню. У 14-річних він знаходиться на середньому рівні, а в п'ятнадцятирічних – нижче середнього.

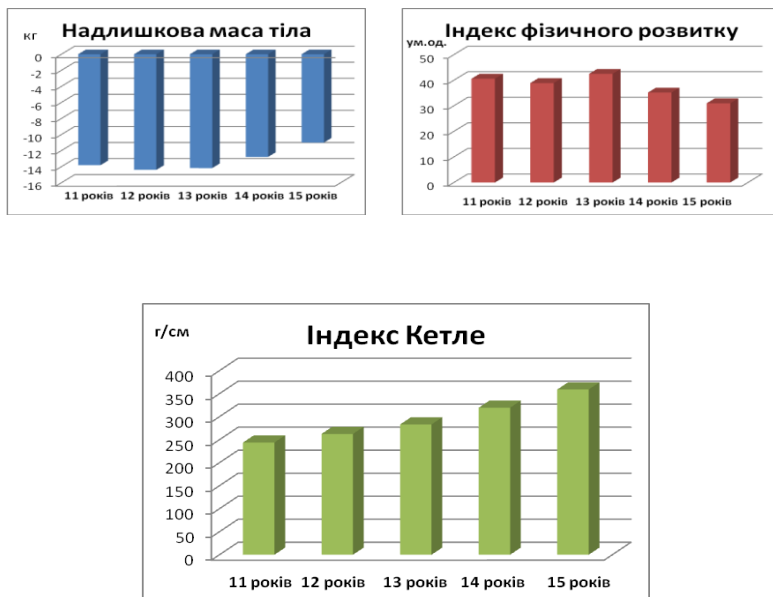

Рис. 2. Індеси фізичного розвитку хлопців 11–15 років

Аналіз індивідуальних результатів у хлопців 11 років показує, що 45 % результатів відповідають високому рівню, 27 % – вище середнього, 18 % – середньому, 11 % нижче середнього і 2 % – низькому. У дванадцятирічних підлітків розподіл індивідуальних показників такий: 37 % – високий рівень, 34 % – вище середнього, 9 % – середній, 14 % – нижче середнього і 6 % – низький. У тринадцятирічних школярів 30 % показників індексу фізичного розвитку відповідають високому рівню, 33 % – належать до вище середнього, 18 % – до середнього, 12 % – нижче середнього та 6 % – до низького рівня. 32 % підлітків чотирнадцятирічного віку належать до таких, які

відповідають високому рівню фізичного розвитку, 23 % – вище середнього, 14 % – середньому, 19 % – нижче середнього і 13 % – низькому рівню. Що стосується п'ятнадцятирічних хлопців, то визначено, що 15 % мають високий рівень фізичного розвитку, 19 % – вище середнього, 12 % – середній, 19 % – нижче середнього і 35 % – низький.

У роботі також визначений рівень фізичного розвитку за ваго-ростовим індексом Кетле. Середній результат даного індексу у хлопців 11-12 років відповідає нижче середньому рівню, 13 і 15 років – середньому, у 14-річних – вище середнього.

Рівень фізичного розвитку підлітків 11–15 років загалом відповідає належним параметрам, хоча за деякими показниками простежується тенденція відставання згідно з віковими нормами.

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Таким чином, результати дослідження фізичного розвитку підлітків 11-15 років засвідчують, що довжина й маса, окружності частин тіла знаходяться в межах вікових норм. Водночас за співвідношенням довжини й маси тіла спостерігається тенденція до дефіциту маси тіла. Показники фізичного розвитку підлітків постійно, але нерівномірно зростають, що обумовлюється фізіологічними механізмами пубертатного періоду.

У перспективі дане дослідження дасть нам можливість провести кореляційний аналіз та визначити взаємозв'язки показників фізичного стану підлітків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахрах И. И. Исследование и оценка биологического возраста детей и подростков. *Детская спортивная медицина: руководство для врачей*. Москва : Медицина, 1991. С. 165-171.
2. Круцевич Т. Ю. Управление физическим состоянием подростков в системе физического воспитания: Автореф.дисс.... докт. наук по физ. восп. и спорту. Киев, 2000. 44 с.
3. Сітовський А. М. Диференційований підхід у фізичному вихованні підлітків з різними темпами біологічного розвитку (на прикладі школярів 7-х класів): автореф. дис. на здобуття наукового ступеню канд. наук з

фізичного виховання і спорту: спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Львів, 2008. 20 с.

4. Чижик В. В. Становлення моторики та її вегетативного забезпечення у школярів на різних стадіях біологічного дозрівання. *Роль фізичної культури і спорту в здоровому способі життя: Збірник наукових праць IV Всеукраїнської наук.-практ. конф.* Львів, 1999. С. 130-131.

5. Ben-Shlomo Y. A life course approach to chronic disease epidemiology: conceptual models, empirical challenges and interdisciplinary perspectives / *Int. J. Epidemiol.* 2002. 31. P. 285-293.

УДК 378.134-057.875:378.4

Кучер Т. В., к. наук з фіз. вих.
і спорту, доцент,
Шостак В. Л., магістрант,
Герус Н. А., студент

ВИКОРИСТАННЯ ОЗДОРОВЧОЇ АЕРОБІКИ У СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті мова йдеться про використання на заняттях із фізичного виховання різноманітних видів фітнесу. Їх спрямування на зміцнення здоров'я населення, підвищення життєвого тону, зростання загальної і спеціальної працездатності, виховання фізичних якостей, формування статури та корекція вад, підвищення психічного і психологічного настрою, протидія можливим щоденним стресам.

Ключові слова: *фізичне виховання, фізична якість, здоров'я, учнівська молодь, фітнес, степ-аеробіка, силова аеробіка, степ-аеробіка, шейпінг-тренування.*

The article deals with the use of various types of fitness in physical education classes. They are aimed at strengthening the health of the population, improving vitality, increasing general and special ability to work, education of physical qualities, formation of physique and correction of defects, improving mental and psychological mood, counteracting possible daily stresses.

Key words: *physical education, physical quality, health, student youth, fitness, step aerobics, strength aerobics, step aerobics, shaping training.*

Постановка проблеми. Серед великої кількості запропонованих засобів розвитку фізичних якостей

найчастіше позитивний вплив на окремі фізичні якості спостерігається під час використання на заняттях із фізичного виховання різноманітних видів фітнесу (С.В.Синиця,Л.Є.Шестерова 2010, І.О. Середа 2016, 2017, 2018 та ін.). Так розвитку гнучкості сприяють комплекси вправ йоги (І.О. Середа, Г.З.Лаврін, Т.В. Кучер 2017), степ-аеробіка забезпечує розвиток швидко-силових можливостей, силової витривалості (І.О. Середа 2018). Оскільки вчені в більшості вивчають опосередкований вплив окремих засобів на конкретну фізичну якість, а фізичне виховання повинно забезпечувати всебічний розвиток і гармонійний стан фізичної підготовленості, варто проаналізувати засоби оздоровчої аеробіки, які будуть вирішувати зазначені завдання.

Основне завдання фітнесу є тотожним із завданнями фізичного виховання [6, с. 136-142]. Вони спрямовані на зміцнення здоров'я населення, підвищення життєвого тону, зростання загальної і спеціальної працездатності, виховання фізичних якостей, формування статури та корекція вад, підвищення психічного і психологічного настрою, протидія можливим щоденним стресам. За допомогою фітнесу удосконалюється гнучкість, зміцнюються різні групи м'язів, корегується вага тіла [4, с.12; 7, с. 4-5;].

На сьогоднішній день відома велика кількість напрямів оздоровлення. З'являються все нові й нові форми та системи фітнесу. Одним із найпопулярніших напрямків серед учнівської молоді є оздоровча аеробіка. Вона займає одне з важливих місць у системі оздоровчої фізичної культури. Різноманіття її видів дозволяє вибрати для кожного індивідуальний вид навантаження та фізичної роботи організму. Постійне оновлення та наповнення логічно побудованих, науково обґрунтованих програм, високий емоційний фон занять, завдяки музичному супроводу та специфічному коментареві тренера-викладача, дає можливість таким оздоровчим тренуванням протягом десятиліть утримувати свій високий рейтинг. Саме тому аеробіка пропонується в системі підготовки людей різних діяльностей та різного віку (школярів, студентів, спортсменів та ін.) [1, с. 23].

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчаючи погляди різних вчених у сфері оздоровчої аеробіки,

зустрічаємо неоднозначні трактування поняття аеробіки. Так, В. М. Смолевський узагальнює у цьому понятті окремий напрямок оздоровчої фізичної культури. Ж. А. Белокопитова, Є. С. Крючек стверджують, що аеробіка – один із напрямків масової фізичної культури з регульованим навантаженням. О. П. Горбаньова, Л. І. Погасій визначили аеробіку як комплекс вправ, у яких дихальні рухи поєднані з рухами тіла. І. О. Середа, С. В. Синиця, Л. Є. Шестерова вважають аеробіку системою спеціально підібраних фізичних вправ, які виконують поточним методом із музичним супроводом, і які спрямовані на зміцнення здоров'я та гармонійний розвиток фізичних якостей людини [7, с. 3-4.]. Ми погоджуємося з даним визначенням і у своїй роботі керуємося саме даним визначенням оздоровчої аеробіки.

Заняття із аеробіки мають розгалужену та ступеневу систему. Кожний із самостійних напрямків аеробіки поділяється на певні різновиди. Виділяють спортивну, прикладну, оздоровчу та фітнес-аеробіку.

У системі занять із фізичного виховання з учнями рекомендується використання різновидів оздоровчої аеробіки. Завдання, які вирішують за допомогою занять оздоровчою аеробікою, характеризують цей вид фізичної культури як найбільш привабливий засіб рухової активності людини. Популярність оздоровчої аеробіки пояснюємо доступністю її засобів, різноманітністю видів занять, дотриманням техніки безпеки та регулюванням навантаження під час занять, можливістю займатися протягом усього року, незначними матеріальними затратами для її проведення [10, с. 44.]

В оздоровчій аеробіці можна виділити велику кількість напрямків, які відрізняються змістом та характером застосування. Завдяки такому різноманіттю напрямків аеробіки на сьогодні не існує єдиної класифікації [10, с. 44-48].

Н. В. Казакевичта, Л. І. Погасій у своїх працях пропонують велику кількість різновидів оздоровчої аеробіки об'єднати в чотири основні напрямки:

1. Гімнастично-атлетичний (класична аеробіка, степ-аеробіка тощо).
2. Танцювальної спрямованості (джаз-аеробіка, сальса-аеробіка тощо).
3. Циклічного характеру (сайкл).

4. Напрямок «схід-захід», що поєднує європейську і східну культури в галузі фітнесу. Кожний із цих напрямків оздоровчої аеробіки має широку розгалужену систему, яка постійно доповнюється та розвивається.

У своїй роботі ми опираємося на класифікацію оздоровчої аеробіки за С. В. Синицею, Л. Є. Шестеровою та І. О. Середою [7; 11].

Вчені класифікацію видів оздоровчої аеробіки здійснюють так, щоб під час змін й доповнення новими технологіями зберігалася стійкість моделі та структури цієї класифікації. Тобто, коли апробуються новітні види аеробіки, їх потрібно визначати за раніше встановленими спрямуваннями (блоками). Наприклад: афро-джаз – танцювальна аеробіка; боді памп – силова аеробіка тощо.

До основних напрямків та видів оздоровчої аеробіки автори відносять:

1. Класичну аеробіку (базову): Superlowimpact, nonimpact («безударна»), Lowimpact («низько ударна»), Highimpact («високо ударна»), High/lowimpact (комбінована).

2. Танцювальну аеробіку (Фанк, Хіп-хоп, Латина, Сальса, Сіті-джем, Стріт джем, Бейлі денс, Орієнтал, Джаз, Модерн, Афро-джаз, Боді балет, Танго, Рок-н-рол).

3. Силова аеробіка (Скульптура тіла, Шейпінг, Каллонетик(а), Терра-аеробіка, Боді памп (боді бар, флексі бар), Бодіблейд, Шейпінг-тренінг, Інтервальне тренування, Бодіконтрол, Слім-джим (бодістайлінг, бодіформінг), Бодіденс, Ловербоді, Аппербоді, Фіт прес, Хелсі бек).

4. Аеробіка з психічно-регулюючою спрямованістю (специфічний напрямок) Він включає такі види як Стретчинг, Пілатес, Йога, Тайчі.

5. Аеробіка з елементами бойових мистецтв (А-бокс, Тай-бо, Кі-бо, Аеробоксінг, Каратробіка, Бодікомбат).

6. Аеробіка у водному середовищі (Аква-аеробіка, Гідро-аеробіка, Аква-гімнастика, Аква-стретчинг, Аква-боксінг, Аква-джогінг, Аква-білдинг).

7. Аеробіка з використанням різного знаряддя (Степ, Фітбол, Слайд, Собкор, Кенгуру-аеробіка (ХО-Lopers), Босу).

8. Циклічні види аеробіки (Сайкл (спінінг), Кросробіка, Аеробіка з скакалкою).

Використання вище перелічених засобів на заняттях із фізичного виховання дасть можливість не лише здійснювати комплексний вплив на фізичну підготовленість, а й удосконалювати «відстаючі» якості.

Класична (базова) аеробіка – основа усіх видів та напрямків аеробіки. Цей напрямок найбільш розроблений, з чітко регламентованою системою. В її змісті включено загально розвивальні, гімнастичні вправи, а також спеціальні елементи аеробіки та їх модифікації. Основне завдання базової аеробіки – розвиток витривалості, підвищення функціональних можливостей кардіо-респіраторної системи.

У процесі фізичного виховання радять використовувати типи занять класичної аеробіки, що розподіляються за різним ступенем навантаження. Серед них:

1. Superlowimpact, nonimpact («безударна») – характеризується постійним контактом стопи хоча б однієї ноги з опорою. Рухи виконуються тільки у вигляді кроку.

2. Lowimpact («низько ударна») – характеризується контактом коли хоча б однієї ноги з опорою й виконанням пружинних рухів в гомілкостопному суглобі.

3. Highimpact («високо ударна») – характеризується безопорною фазою та включає елементи бігу і стрибків.

4. High/lowimpact (комбінована) – це вид навантаження, що поєднує в собі low – безпеку та high – інтенсивність. Виконується поєднання у межах однієї вправи декількох кроків і стрибків, а також окремих серій low і highimpact [7, с. 9-10].

Танцювальна аеробіка – напрямок оздоровчої аеробіки, змістом якої є танцювальні рухи на основі базових кроків. Специфічною рисою танцювальної аеробіки є використання засобів, які відповідають певному жанру. Іншою особливістю танцювальної аеробіки є застосування в процесі занять великої кількості музичних інтерпретацій, у поєднанні з виконанням специфічних рухів, які відрізняються своєю технікою [7, с. 10-11].

Залежно від стилю танцю, який використовується, унціям варто пропонувати Фанк, Хіп-хоп, Кардіо-фанк, Стріт-денс, Модерн-денс. Це специфічні види танцювальної аеробіки, які включають складні рухи, що відображають стиль сучасних танців. Досить цікавим є Модерн. На сьогоднішній день це енергійний та стильний

клас танцювальної аеробіки. Він передбачає виконання амплітудних пластичних рухів, які повністю відображають характер сучасної музики. Для дівчат цікавим є також Боді балет, що характеризується поєднанням елементів базової аеробіки та класичного танцю [7, с. 10-11].

Дотримуючись принципів класичної аеробіки (свідомості і активності, наочності, доступності і індивідуалізації, повторюваності та систематичності, принцип «не нашкодь», програмно-цільовий принцип, принцип інтеграції, гармонізації всієї системи цінностей, краси та естетичної доцільності, статевих відмінностей, різноманітності), на заняттях потрібно поєднувати з аеробікою майже всі відомі студентам танці: українські та російські народні, американський кантрі тощо [2, 3].

Силову аеробіку – один із напрямків оздоровчої аеробіки, в основу якого покладено синтез використання засобів силового тренування, кондиційної гімнастики, атлетичної гімнастики та бодібілдингу. Така аеробіка спрямована на покращення форм і будови тіла, тобто корекцію фігури [10, с. 51].

Змістом силовій аеробіки на заняттях із фізичного виховання можуть бути такі види, як Скульптура тіла, Шейпінг, Боді-шейпінг. Шейпінг являє собою комплексну систему фізичних навантажень, яка складається з двох частин. У першій частині заняття застосовуються окремі методики. Їх завдання полягає в пристосуванні організму до фізичного навантаження, підвищення показників тренуваності, з обов'язковим контролем ваги. У другій частині застосовуються методи та засоби бодібілдингу, які сприяють гармонійній будові тіла та корекції фігури; Каллонетика (являє собою силовий клас, на якому спершу виконуються вправи статичного характеру, а далі вправи на розтягнення різних груп м'язів); Шейпінг-тренінг (це сполучення класичного шейпінга з елементами хореографії); Інтервальне тренування (силове тренування з чергуванням навантаження та відпочинку, в залежності від підготовки студентів); Бодіденс (новий вид аеробіки, який синтезує силову та танцювальну аеробіку) [10, с. 52].

І.О. Середа, С.В. Синиця, Л.Є. Шестерова на заняттях пропонують проводити окремі програми, які зазвичай вступують цілісними складниками шейпінг-тренування. Серед них Ловербоді, що спрямоване на розвиток сили

нижньої частини тіла, Аппербоді, для розвитку сили м'язів верхньої частини тіла, Аіт-прес – спрямований розвиток м'язів живота, Хелсі бек – це заняття для корекції постави, укріплення м'язів спини та профілактики захворювань хребта [7; 11].

Аеробіка психічно-регулювальної спрямованості – спрямована на розвиток окремих функцій організму й концентрації уваги. На таких заняттях використовуються вправи, що розвивають гнучкість та рухомість суглобів, координацію рухів. Велику увагу приділяють дихальним вправам, прийомам релаксації та медитації [10, с. 53].

В першу чергу, учням на заняттях варто пропонувати Стретчинг. Це система вправ, спрямована на вдосконалення гнучкості та розвитку рухомості в суглобах). Надалі можна використовувати складніші програми, а саме: Пілатес (клас оздоровчої аеробіки, спрямований підтримувати тонус м'язів, координацію, грацію та пластику рухів); Фітнес-йога (в основі таких занять лежать вдало поєднані статичні та динамічні пози йоги, дихальні вправи, вправи на розтягнення та розслаблення м'язів. Усі ці вправи спрямовані на пошук рівноваги різних енергетичних потоків у тілі студентів); Йога-аеробіка (комплексний вид, де асани поєднуються з елементами класичної аеробіки або кондиційної гімнастики) [10, с. 54].

Аеробіка з елементами бойових мистецтв. Під час проведення таких занять найефективнішими є комплексні програми. А саме, Тайбо (засіб тренування різних частин тіла, кардіо-респіраторної системи, що сприяє розвитку витривалості, сили, координації та швидкості рухів, на основі найефективніших технік багатьох протиборств).

Існують три причини, які дають підстави вважати ці заняття чудовим засобом оздоровчого тренування. По-перше, це досить новий стиль виконання аеробних вправ, а також виконання різних варіацій рухів та їх комбінацій. По-друге, це можливість для тих, хто займається, здобути, окрім оздоровлення організму, ще й навички самозахисту. По-третє, програма є цікавим засобом фізичної підготовки як для дівчат, так і для юнаків. Заняття з використанням бойових мистецтв будується за принципами оздоровчої аеробіки з застосуванням специфічної техніки виконання вправ: ударів ногами та руками, стрибків, кидків, підсічок,

падінь, загально-розвивальних вправ і, безперечно, базових рухів оздоровчої аеробіки [10, с. 55].

Аеробіка з використанням різного знаряддя використовується в силовому та циклічному напрямках аеробіки. Але відмінність цього напрямку полягає в тому, що людина взаємодіє безпосередньо з опорою на предмет і вправі виконує ациклічно. Спеціальне знаряддя урізноманітнює проведення занять.

Серед таких занять для підлітків найцікавішою є степ аеробіка (заняття з використанням спеціальної степ-платформи з регульованою висотою (10 - 15 - 20 - 25 см). Висота платформи залежить від вибору інтенсивності заняття, що, в свою чергу, дозволяє студентам із різною фізичною підготовкою одночасно займатися степ-аеробікою. Цей вид аеробіки відзначається збалансованим, помірно ударним, але високо інтенсивним навантаженням, що дозволяє досягти гарної фізичної форми без сильної ударної дії на опорно-руховий апарат. Степ-аеробіка відмінно розвиває рухові якості, координацію рухів, тренує кардіо-респіраторну систему [8, с. 517].

В основі степ-аеробіки лежить, переважно, хореографія класичної (базової) аеробіки, однак це не виключає можливості застосування деякої танцювальної стилізації рухів, елементів силових аеробіки та поєднання з іншими комбінованими видами [8, с. 517].

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Заняття оздоровчими видами аеробіки не лише покращують фізичну підготовленість та показники здоров'я учнівської та студентської молоді, що підтверджено експериментальними дослідженнями (Середа І.О. 2016, 2017, 2018) [9; 5; 6; 8; 9], а й створюють позитивну атмосферу на заняттях і стимулюють мотивацію до занять фізичними вправами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Давыдов В. Ю. Методика преподавания оздоровительной аэробики : учеб. пособ. / В. Ю. Давыдов, Т. Г. Коваленко, Г. О. Краснова. Волгоград : Изд-во олгогр. гос. ун-та, 2004. 124 с.
2. Лисицкая Т. С., Сиднева Л. В. Аэробика : в 2 т. Т.1. Теория и методика. Москва : Федерация аэробики России, 2002. 232 с.

3. Луцик И. В. Методика повышения эффективности занятий аэробикой на основе использования эластомерных покрытий : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04. Волгоград, 2000. 172 с.

4. Оздоровча аеробіка. Спортивно-педагогічне вдосконалення : навч. посіб. / С. В. Синиця, Л. Є. Шестерова ; Полт. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : ПНПУ, 2010. 120 с.

5. Середа І. О. Викладання дисципліни «Оздоровча аеробіка» для студентів ТНПУ ім. В. Гнатюка в умовах кредитно-трансферної системи організації навчального процесу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»* : Ужгород, 2017. Випуск 1 (40). С. 255-257.

6. Середа І. О. Використання різновидів оздоровчої аеробіки у фізичному вихованні студентів факультету іноземних мов ТНПУ ім. Володимира Гнатюка. *Інноваційні підходи до фізичного виховання і спорту студентської молоді: матеріали четвертого регіонального науково-методичного семінару* / за заг. ред. Огністого А.В., Огністої К.М. Тернопіль : Тайп, 2018. С. 136-142.

7. Середа І. О. Методичні рекомендації для організації та проведення самостійних занять із оздоровчої аеробіки. Тернопіль : Тайп, 2017. 72 с.

8. Середа І. О. Педагогічні умови використання степ-аеробіки в процесі фізичного виховання студентів факультету іноземних мов ТНПУ ім. В. Гнатюка. *Фізична культура і спорт: зб. наук. пр.* / за ред. О.В. Тимошенка. Київ : В-то НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. Випуск 3К (97) 18. С. 516-520.

9. Середа І. О. Вплив засобів йоги на показники біологічного віку студентів. Фізичне виховання студентів. Харків, 2017. Випуск 21. № 3. С. 141-146.

10. Синиця С. В., Шестерова Л. Є. Оздоровча аеробіка. Спортивно-педагогічне вдосконалення : навч. посіб. Полтава : ПНПУ, 2010. 244 с.

УДК 712.17:613.7

Антощук Т. Я.,
Харчук О. І., магістранти,
Матвійчук А. Л., студентка

ОБҐРУНТУВАННЯ МОДЕЛЬНО-ЦІЛЬОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК ФІЗИЧНОГО СТАНУ ПІДЛІТКІВ 13-14 РОКІВ

Нормативні рівні фізичного стану представлені у вигляді моделей, характеристиками яких є функціональні показники серцево-судинної, дихальної, нервової систем у спокої, показники фізичної працездатності, фізичної підготовленості тощо. Такі моделі можуть відповідати середньовіковим, належним або індивідуальним нормам.

У зв'язку з метою нашої роботи як основну концепцію, що характеризує підхід до досліджуваного питання, ми прийняли стан біоенергетики індивіда як критерій досконалості росту та розвитку.

Ключові слова: *фізичний стан, фізична підготовленість, модельно-цільові характеристики, програмування, зміст уроків фізичної культури, підлітки.*

Normative levels of physical condition are presented in the form of models, the characteristics of which are functional indicators of the cardiovascular, respiratory, nervous systems at rest, indicators of physical performance, physical fitness and more. Such models can meet medieval, proper or individual norms.

In connection with the purpose of our work as the main concept that characterizes the approach to the research question, we have adopted the state of bioenergy of the individual as a criterion for the perfection of growth and development.

Key words: *physical condition, physical fitness, model-target characteristics, programming, content of physical education lessons, teenagers.*

Постановка проблеми. Програмування є одним із варіантів нормативного прогнозування, оскільки як у якості норми виступає мета фізичного виховання – досягнення оптимального стану фізичного здоров'я, обумовленого відповідним рівнем функціонування систем організму [3].

У зв'язку з метою нашої роботи як основну концепцію, що характеризує підхід до досліджуваного питання, ми прийняли стан біоенергетики індивіда як критерій досконалості росту та розвитку.

Динаміка функціонального резерву біоенергетики в онтогенезі характеризується варіацією середньої величини енерговитрат у спокої й істотному підвищенні цього рівня при фізичному навантаженні в абсолютних показниках [5, 7]. У ранньому дитячому віці недостатня функціональна зрілість скелетно-м'язової, серцево-судинної та дихальної систем обмежує адаптивні можливості підвищення енергетичного обміну при фізичних навантаженнях. При цьому відзначається, що максимальний рівень енерговитрат, вироблених за рахунок аеробних метаболічних реакцій, залежить від довжини, маси і поверхні тіла індивіда, а також від ступеня його фізичної тренуваності. Цей показник збільшується з віком пропорційно довжині та масі тіла дитини, досягаючи максимуму до 18–20 років.

Мета дослідження – модифікація існуючих моделей комплексної оцінки фізичної підготовленості школярів 13–14 років відносно рівня фізичного стану для конкретизації завдань і визначення адекватних засобів фізичного виховання в урочних і позаурочних формах занять.

Методи та організація дослідження. У проведених дослідженнях були використані такі методи: теоретичний аналіз та узагальнення даних передової педагогічної практики; педагогічний експеримент; педагогічне тестування та педагогічне спостереження; методи математичної статистики. Респонденти — по 150 хлопчиків і дівчаток старших класів, загальноосвітніх навчальних закладів. Вибір контингенту досліджуваних здійснювали, використовуючи метод простої випадкової вибірки [5, с. 33].

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи результати розрахунків індексів за системою Г. Л. Апанасенко та Т. Ю. Круцевич, ми звернули увагу на те, що в підлітків із с. Дунаїв, м. Кременець та м. Тернопіль відсутній високий рівень соматичного здоров'я, а в хлопчиків і дівчаток із с. Дунаїв рівень вищий за середній. Це дає підстави вважати, що підлітки вище означених населених пунктів не в змозі виконувати нормативи тестів. Скориставшись формулою прогнозного рівняння, було встановлено рівень фізичного стану підлітків, які мешкають у різних населених пунктах (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Співвідношення рівнів фізичного стану хлопчиків
13-15 років у залежності від місця помешкання (у %)**

Населений пункт	Вік, років														
	13 років					14 років					15 років				
	Рівень фізичного стану														
	Низький	Нижчий за середній	Середній	Вищий за середній	Високий	Низький	Нижчий за середній	Середній	Вищий за середній	Високий	Низький	Нижчий за середній	Середній	Вищий за середній	Високий
с. Дунаїв	86	14	–	–	–	67	–	22	11	–	70	20	–	–	10
м. Кременець	26	31	29	14	–	56	15	20	4	5	65	4	31	–	-
м. Тернопіль	19	41	31	9	–	53	36	11	–	–	49	20	21	5	5
м. Київ*	21	43	32	4	–	38	26	21	14	1	34	20	30	13	3
м. Луцьк*	20	32	38	8	–	26	28	36	10	–	23	21	26	19	11

Примітка: * – за даними Т. Ю. Круцевич [5].

Порівнюючи рівень фізичного стану за нашими даними та результатами тестування підлітків з інших міст, ми спостерігали відставання дітей з с. Дунаїв, м. Кременець відносно дітей аналогічного віку та статі з м. Тернопіль, м. Києва та м. Луцька. Найгірший РФС мають підлітки з с. Дунаїв: серед хлопців найбільша кількість осіб з низьким рівнем фізичного стану і найнижча кількість із середнім і високим рівнями, хоча у віці 15 років 10 % хлопців із с. Дунаїв мають високий РФС. Разом з тим, у цьому ж віці 70 % підлітків мають низький РФС.

Найстабільнішими є результати підлітків, які мешкають у м. Луцьку. У даному населеному пункті розподіл за функціональними рівнями відбувається рівномірніше – найменша кількість підлітків з низьким РФС та найбільша – з середнім. Підлітки з м. Кременець та м. Тернопіль мають майже однаковий розподіл у групах, при цьому поступаються підліткам з м. Києва та м. Луцька.

Ці результати підтверджують дані, отримані при розрахунках індексів соматичного здоров'я за Т. Ю. Круцевич та Г. Л. Апанасенко [1; 5]. Спостерігається несприятлива тенденція в досліджуваних групах дітей, коли підлітки не в змозі виконати нормативи тестів за даною оціночною шкалою. З одного боку, тестові оцінки мають бути адаптовані до фізичних можливостей підлітків з цих регіонів, з іншого – необхідно з'ясувати належний рівень цих нормативів відносно високого рівня фізичного здоров'я. Тому для побудови моделі фізичної підготовленості нами було обрано 7 гомеостатичних індексів, які відображають функціональний стан організму в онтогенезі: життєвий, силовий, Руф'є, індекс Робінсона, швидкісний індекс, вибуховий індекс, індекс витривалості. Оцінка даних індексів виступає інтегральним показником для побудови прогностичних моделей фізичної підготовленості, яка за допомогою перцентильного аналізу поділяється за 12-бальною шкалою, про що буде сказано нижче.

Предикторами даної моделі є показники фізичної підготовленості, які в найбільшій мірі взаємопов'язані з соматичним здоров'ям дитини. Для визначення предикторів прогностичної формули ми скористались рівнем інформативності рухових тестів, визначеної на підставі сумарної абсолютних значень коефіцієнтів кореляції між результатами рухового тестування та антропометричними і функціональними показниками.

Цей метод дає можливість встановити силу зв'язку між здоров'ям людини та руховими вправами і таким чином здійснювати керування фізичним станом організму за допомогою режимів, які в найбільшій мірі пов'язані зі здоров'ям дитини.

Для визначення найбільш інформативних показників фізичної підготовленості нами було обрано по 5 тестів у кожній статевій групі, які в найбільшій мірі визначають фізичну підготовленість обстежуваного контингенту дітей. У хлопчиків – показники підтягування на перекладині,

кистьової динамометрії правої руки, час подолання дистанції 60 м, човниковий біг 20 м, човниковий біг 10 × 5 м; у дівчаток – кистьова динамометрія правої кисті, згинання-розгинання тулуба за 30 с, стрибок у довжину з місця, час подолання дистанції 60 м, човниковий біг 20 м.

На підставі встановлених найбільш інформативних рухових завдань і з урахуванням інтегрального показника, яким, як зазначалось раніше, було обрано оцінку індексу соматичного здоров'я, розраховувались коефіцієнти множинної регресії. При цьому, отримані дані приводились в узгодженість із 12-бальною системою оцінки.

Вибір саме індексу соматичного здоров'я в якості інтегрального показника був пов'язаний з тим, що він є гомеостатичним, – тобто в малих межах змінюється упродовж життя, а отже є досить інформативним для визначення зв'язку фізичного здоров'я із фізичною підготовленістю контингенту дітей, який вивчався.

Отримані результати виявили, що деякі показники мають низькі регресійні коефіцієнти (табл. 1.2, 1.3). Так коефіцієнт множинної регресії, отриманий для хлопчиків становив $R=0,5896$, для дівчат – $R=0,3788$, коефіцієнт детермінації – відповідно $R^2 = 0,3476$ і $R^2= 0,1435$ і вказували на те, що тільки на 35 % у хлопців і на 14 % у дівчат використані параметри описують відхилення значень предикторів та інтегрального показника Y , що, на нашу думку, недостатньо для отримання об'єктивної оцінки фізичного стану школярів (вірогідність $p < 0,05$ у хлопчиків і дівчат; F – відповідно 13,320 і 4,2440).

Таблиця 1.2

Підсумкова таблиця множинної регресії рівня рухової підготовленості хлопчиків 13–14 років

Показник	Коефіцієнт регресійного рівняння	Стандартна похибка вільного коефіцієнта регресійного рівняння	t	p
<i>Коефіцієнт регресійного рівняння</i>	17,35609	4,469	3,883	0,0001
Підтягування на перекладині, к-сть разів	0,094984	0,095	0,992	0,3223
Динамометрія правої руки, кг	0,118944	0,059	2,014	0,0457
Човниковий біг 10×5м, с	-0,36462	0,131	-2,769	0,0063

Час подолання дистанції 60м, с	-0,7226	0,269	- 2,682	0,0081
Човниковий біг 20м, к-сть відрізків	-0,0059	0,015	- 0,378	0,0052

Таблиця 1.3

Підсумкова таблиця множинної регресії рівня рухової підготовленості дівчаток 13–14 років

Показник	Коефіцієнт регресійного рівняння	Стандартна похибка вільного коефіцієнта регресійного рівняння	t	p
<i>Коефіцієнт регресійного рівняння</i>	-0,61444	5,653	-0,108	0,9135
Динамометрія правої руки, кг	-0,03891	0,087	-0,445	0,0062
Підйом у сід за 30 сек, к-сть разів	0,072221	0,096	0,752	0,4532
Стрибок у довжину з місця, см	0,055246	0,021	2,658	0,0086
Час подолання дистанції 60м, с	-0,362	0,334	-1,084	0,2800
Човниковий біг 20м, к-сть відрізків	0,053655	0,020	2,662	0,0085

Для підвищення значущості регресійної моделі з рівняння було виключено показники, що характеризувались низьким рівнем вірогідності, а саме: підтягування на перекладині у хлопчиків, підйом у сід за 30 с – дівчат. Це призвело до підвищення значущості регресійної моделі та, водночас, їх спростити. Таким чином було отримано відповідні регресійні значення для інтегрального показника Y (табл. 1.4, 1.5).

Отже, математичний аналіз довів, що доступними й інформативними руховими тестами для підлітків з досліджуваних регіонів можуть бути: для хлопчиків – динамометрія правої руки, човниковий біг 10 × 5 м, час подолання дистанції 60 м, човниковий біг 20 м; для дівчаток – динамометрія правої руки, стрибок у довжину з місця, час подолання дистанції 60 м, човниковий біг 20 м.

Таблиця 1.4

**Скореговані підсумкові дані множинної регресії в
хлопців 13–14 років**

Показник	Коефіцієнт регресійного рівняння	Стандартна похибка коефіцієнта регресійного рівняння	t	P
Коефіцієнт регресійного рівняння	18,62627	2,366	7,839	< 0,001
Динамометрія правої руки, кг	0,112312	0,034965	7,544	< 0,001
Човниковий біг 10×5м, с	-0,829598	0,042266	5,338	< 0,05
Час подолання дистанції 60м, с	0,006104	0,04133	6,726	< 0,01
Човниковий біг 20м, к- сть відрізків	-0,368394	0,042945	6,946	< 0,01

Примітка: R= 0,979; R² = 0,958; стандартна похибка оцінки 0,454; F=232,57; p < 0,001.

Таблиця 1.5

**Скореговані підсумкові дані множинної регресії у
дівчаток 13–14 років**

Показник	Коефіцієнт регресійного рівняння	Стандартна похибка коефіцієнта регресійного рівняння	t	P
Коефіцієнт регресійного рівняння	0,269985	0,036	6,579	< 0,001
Динамометрія правої руки, кг	-0,056381	0,0133	6,300	< 0,001
Стрибок у довжину з місця, см	0,050632	0,0133	7,149	< 0,001
Час подолання дистанції 60м, с	-0,413186	0,0151	5,839	< 0,005
Човниковий біг 20м, к- сть відрізків	0,056896	0,0131	6,711	< 0,001

Примітка. $R = 0,968$; $R^2 = 0,937$; стандартна похибка оцінки $0,056$; $F = 468,57$; $p < 0,001$

Аналіз коефіцієнта детермінації R^2 вказує на те, що моделі пояснюють 95,8 % дисперсії у хлопчиків та 93,7 % – дівчаток. Стандартна похибка оцінки дорівнює 0,45 бала у хлопчиків та 0,06 у дівчаток. Оскільки вищенаведений аналіз дає підставу стверджувати, що між соматичним здоров'ям та фізичною підготовленістю існують значні кореляційні взаємозв'язки.

Таким чином можна отримати рівняння для узагальненої оцінки фізичної підготовленості підлітків та визначення не тільки кількісного, але й якісного рівня такої оцінки.

Висновки і перспективи подальшого дослідження:

1. Встановлено, що загальною особливістю 13–14-річних школярів обох статевих груп є суттєве зниження швидкісної сили в стрибках, рухливості у попереку, координації в човниковому бігу та рівновазі, швидкісних можливостей у бігу ($p < 0,05 \div 0,001$). Разом з тим підлітки, які мешкають у сільській місцевості та в умовах малого міста відзначаються меншими порівняно з однолітками великих міст, величинами прояву швидкісної сили та гнучкості, хоча рівень рухової активності в усіх віково-статевих групах учнів знаходиться практично на однаковому рівні.

2. Результати факторного аналізу свідчать про певні спільні ознаки та віково-статеві й територіально обумовлені особливості структури фізичного стану підлітків і дозволяють виокремити головні з них: антропометричні та фізіометричні показники в усіх віково-статевих групах розташовуються поряд з руховими тестами, що може вказувати на взаємний вплив їх фізичної підготовленості та соматичного здоров'я; певні відмінності у факторній структурі підлітків, які мешкають в різних територіально-адміністративних умовах вказує на необхідність її урахування і, зокрема, шляхом реалізації диференційованого підходу до змісту процесу фізичного виховання.

3. На підставі отриманих даних запропоновано найбільш оптимальну спрямованість і співвідношення засобів педагогічного впливу в процесі фізичного виховання підлітків, мешканців різних територіальних утворень.

Подальші дослідження необхідно спрямувати на формування змісту уроків фізичного виховання, що враховує отримані дані при вивченні підлітками програмного матеріалу та передбачає диференційований підхід до них під час розвитку фізичних якостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апанасенко Г. Л. Эволюция биоэнергетики и здоровье человека. Санкт-Петербург: МГП «Петрополис», 1992. 124 с.
2. Вишневский В. А. Здоровьесбережение в школе (педагогические стратегии и технологии). Вишневский В. А. Москва : Теория и практика физической культуры, 2002. 270 с.
3. Волков Л. В. Биологические и педагогические основы современных технологий спортивной подготовки детей и молодёжи : метод. реком. Волков В. Л. Варшава : Академия физической культуры, 2001. 44 с.
4. Денисова Л. В. Измерения и методы математической статистики в физическом воспитании и спорте : учеб. пособие для вузов. Киев : Олимп. л-ра, 2008. 127 с.
5. Круцевич Т. Ю. Методы исследования индивидуального здоровья детей и подростков в процессе физического воспитания. Киев : Олимпийская литература, 1999. 230 с.
6. Лазарева В.С. Системное развитие школы : монографія. Валентина Сергеевна Лазарева. Москва : Теория и практика физической культуры, 2002. 300 с.
7. Москаленко Н. В. Фізичне виховання школярів : монографія. Наталія Василівна Москаленко. Дніпропетровськ : Інновація, 2007. 252 с.
8. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Фізична культура. 5–12 класи. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 272 с.

УДК.373.3.016:796

Мисюк Д. В., Західний Н. І.,
Магістранти,
Демидюк Н. П., студент

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ 6-7-РІЧНОГО ВІКУ

Виховання здорового покоління з гармонійним розвитком фізичних і духовних якостей – одне з основних завдань сучасного суспільства. У будь-якому суспільстві, побудованому на гуманістичних і демократичних принципах, здоров'я людини є вищою цінністю, найважливішим надбанням держави, воно – безперечний пріоритет, застава життєстійкості і прогресу суспільства.

Фізичне виховання сьогодні розглядають як один з основних засобів покращення фізичного стану – комплексної характеристики, що відображає стан здоров'я, статуру і конституцію, функціональні можливості, фізичні працездатність і підготовленість учнів.

Ключові слова: *фізична підготовленість, педагогічний аспект, фізкультурно-оздоровча робота, зміст уроків фізичної культури, школярі.*

Educating a healthy generation with the harmonious development of physical and spiritual qualities is one of the main tasks of modern society. In any society built on humanistic and democratic principles, human health is the highest value, the most important asset of the state, it is an indisputable priority, a guarantee of viability and progress of society.

Physical education today is considered as one of the main means of improving physical condition – a comprehensive characteristic that reflects the state of health, physique and constitution, functionality, physical performance and fitness of schoolchildren.

Key words: *physical fitness, pedagogical aspect, physical culture and health work, content of physical education lessons, schoolchildren.*

Постановка проблеми. За сучасними науковими уявленнями, основними чинниками, що детермінують здоров'я, є: спадковість, середовище проживання і спосіб життя людини. Без забезпечення дітей оптимальними для життєдіяльності організму умовами розвитку, навчання і виховання не може бути мови про збереження і, тим більше, про зміцнення здоров'я.

Результати поглиблених медичних оглядів показують, що значна частина дітей, які відвідують шкільні установи, мають різні відхилення здоров'я, відстають у фізичному розвитку. Це свідчить про те, що проблеми виховання здорової дитини були і залишаються актуальними в практиці суспільного і сімейного шкільного виховання і диктують необхідність пошуків ефективних засобів їх реалізації [3; 5].

Пошук ефективних шляхів зміцнення здоров'я переконує в тому, що ми ще не повністю реалізуємо оздоровчий вплив умов середовища на дитячий організм. Практика також підказує, що педагогам часто не вистачає знань і умінь по використанню умов навколишнього середовища при навчанні дітей рухам і руховим діям з метою формування у них фізичних якостей, ознайомлення з правилами виконання фізичних вправ і залученні до них за допомогою ігрових ситуацій.

Педагогічний аспект валеології, а саме питання формування здорового способу життя, розглядали: М. Н. Аршавський, Ш. О. Амонашвілі та інші. мовної функції і мислення, сприяють зміцненню здоров'я.

На даний час існує немало оздоровчих методик, але найбільш ефективним, на нашу думку, є системний підхід до оздоровлення дітей, що включає: комплексні дії масажу біологічно активних точок (БАТ), гартування, розвиток загальної і тонкої моторики [4].

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю вдосконалення організаційно-методичних аспектів фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми молодшого шкільного віку на основі використання засобів фізичної культури.

Мета дослідження – визначення і реалізація шляхів підвищення ефективності процесу фізичного розвитку і оздоровлення молодших школярів.

Методи та організація дослідження. У проведених дослідженнях були використані такі методи: теоретичний аналіз та узагальнення даних передової педагогічної практики; педагогічний експеримент; педагогічне тестування та педагогічне спостереження; методи математичної статистики. Згідно з результатами даного комплексу обстеження ми даємо порівняльну характеристику рівня фізичного здоров'я дітей експериментальних і контрольних груп. Всього в обстеженні вибірка складала 60 дітей першого класу.

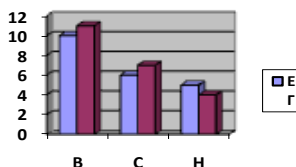
Виклад основного матеріалу. Обстеження проводилося на початку і в кінці педагогічного експерименту.

Для експериментальної групи використовували розроблений нами комплекс фізкультурно-оздоровчих заходів для дітей молодшого шкільного віку, що включає: методику самомасажу біологічно активних точок; вправ, направлених на розвиток дрібної моторики рук; систему комплексів вправ з варіативним повторенням, засновану на рівнях розвитку рухової сенсорики та систему гартування з використанням природних чинників. Заняття з фізичної культури контрольної групи проходили традиційно, згідно навчальної програми.

Отримані дані дозволяють прослідкувати динаміку показників усередині кожної групи і мають велике значення для організації індивідуально-диференційованого підходу до оздоровлення і корекції фізичного розвитку дітей.

Порівняльний аналіз результатів рівня фізичного здоров'я експериментальної і контрольної груп до експерименту виявив, що відмінності по t-критерію Стюдента не достовірні, що свідчить про ідентичність обох груп по рівню фізичного здоров'я ($P < 0,05$). Обчислення проводилися для експериментальної і контрольної групи окремо.

До експерименту

Після експерименту

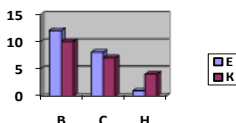

Рис. 1.1 Результати середніх показників рівня фізичного здоров'я: (достовірність відмінностей між групами): КГ – контрольна група, ЕГ – експериментальна група; В – високий рівень, С – середній рівень, Н – низький рівень.

Провівши аналіз результатів рівня соматичного здоров'я після педагогічного експерименту, звертає на себе увагу різна динаміка змін співвідношення рівнів здоров'я в кожній з груп. Так, експериментальну групу відрізняє поліпшення співвідношення різних рівнів здоров'я, а саме: у експериментальній групі у вісім разів підвищився відсоток дітей з високим рівнем здоров'я (з 4 % до 32 %), трохи знизився відсоток дітей з середнім рівнем здоров'я (з 76 % до 68 %), дітей з низьким рівнем здоров'я в групі немає. У контрольній групі після експерименту кількість дітей з високим рівнем не змінилася, відсоток дітей з середнім рівнем виріс на 10 %, кількість дітей з низьким рівнем зменшилася теж на 10 %.

У визначенні фізичного розвитку дітей нами використовувалися чотири тести.

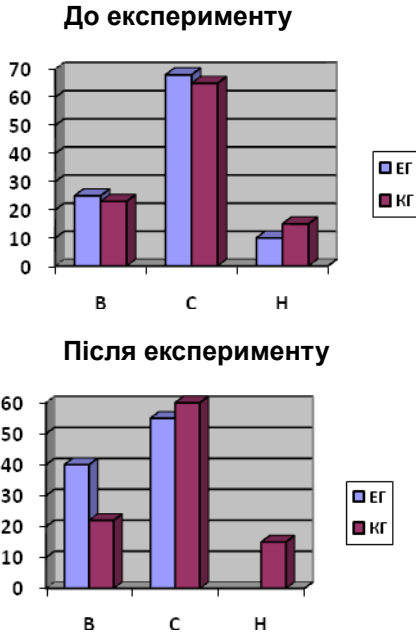

Рис. 1.2 Результати 1-го тесту рівня фізичного розвитку: КГ – контрольні групи, ЕГ – експериментальні групи; В – високий рівень, С – середній рівень, Н – низький рівень.

Результати даного тестування виявили зростання показників затримки дихання на вдиху в експериментальній і контрольній групах (рис.1.2). Відсоток приросту контрольної групи склав 25 %, в експериментальній групі 32 %.

Другий тест в комплексній оцінці фізичного здоров'я дітей – присідання за 10 сек (рис.1.3).

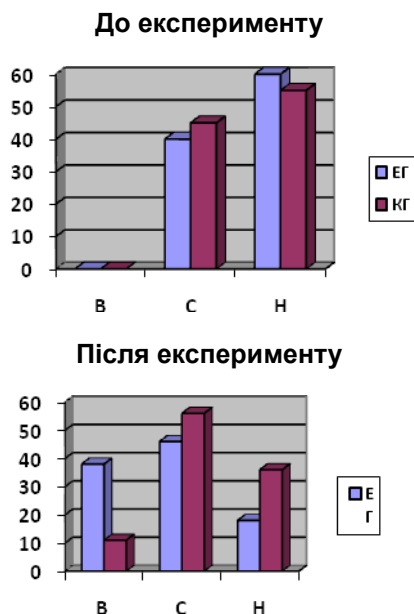

Рис. 1.3 Результати 2-го тесту рівня фізичного розвитку: КГ – контрольні групи, ЕГ – експериментальні групи; В – високий рівень, С – середній рівень, Н – низький рівень.

Третій тест, використовуваний в комплексній оцінці фізичного розвитку (рис.1.4), – біг на місці з високим підняттям стегна за 10 сек. – він є одним з показників швидкості. До проведення педагогічного експерименту отримані наступні дані: ЕГ – середній показник 19,31 (хлопчики) і 18,01 (дівчатка), дітей з високим – рівнем – 12 %; середнім – 46 %; низьким – 42 %; КГ – середній показник 20,21 (хлопчики) і 18,23 (дівчатка), з високим рівнем – 12 %; середнім – 44 %; низьким – 44 %. Дослідження, проведене після експерименту виявило наступні показники: ЕГ середній показник 21,53 (хлопчики) і 21,04, з високим рівнем – 39 %; з середнім – 51 %; низьких показників немає; КГ середній показник 20,14 (хлопчики) і 18,32 (дівчатка) – відповідно – 15 %; – 53 %; – 32 %.

Відсоток приросту по середній сумі показників складає в експериментальній групі 40 %, а в контрольній групі – 20 %.

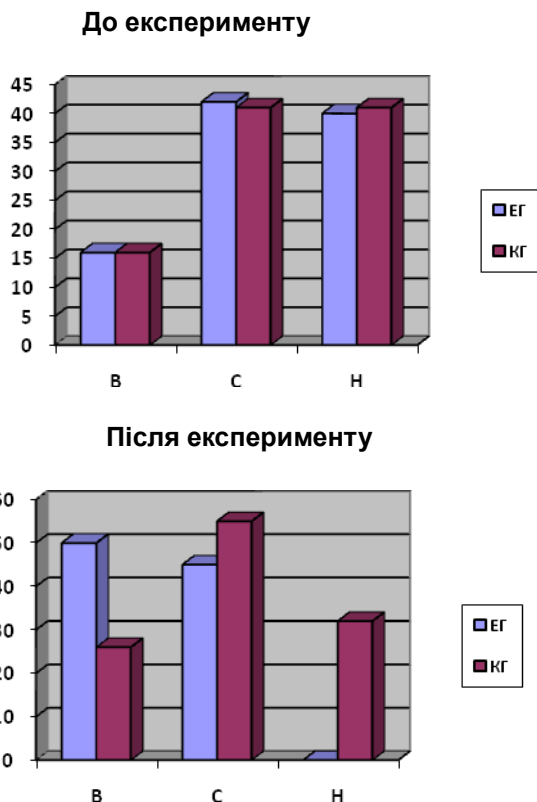

Рис. 1.4 Результати 3-го тесту рівня фізичного розвитку: КГ – контрольна група, ЕГ – експериментальна група; В – високий рівень, С – середній рівень, Н – низький рівень.

Порівняльний аналіз експериментальної і контрольної груп після педагогічного експерименту виявив перевагу дітей експериментальної групи в присіданні за 10 сек.

Четвертим тестом, що входить в комплексну оцінку фізичного здоров'я (рис.1.5) був тест статична рівновага на одній нозі (докладний опис в другому розділі). Аналіз тимчасових показників вестибулярно-соматичної стійкості до проведення педагогічного експерименту виявив, що

достовірних відмінності по t-критерію Стьюдента не достовірні, що свідчить про ідентичність груп ($P < 0,05$)

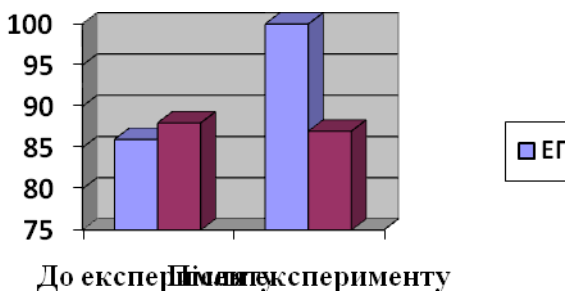

Рис 4.5. Результати середніх показників 4-го тесту фізичного розвитку: КГ – контрольна група, ЕГ – експериментальна група.

Підвищення результатів статичної рівноваги в експериментальній групі обумовлене тим, що в комплексах вправ з варіативним ускладненням передбачена велика кількість вправ на обмеженій площі опори. Все вищесказане підтверджує той факт, що в результаті постійного тренування можна збільшити статичну рівновагу.

Приріст рівня фізичного розвитку по тестах представлений на . ЕГ і КГ – відповідно – високий показник 56 % і 20 %; середній – 44 % і 47 %; низький – немає і 33 %.

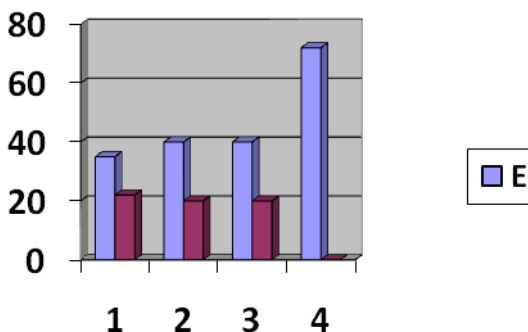

Рис. 4.6. Приріст рівня фізичного розвитку по тестах: КГ – контрольна група, ЕГ – експериментальна група; 1, 2, 3, 4 – порядкові номери тестів.

Порівняльний аналіз результатів експериментальної і контрольної груп після педагогічного експерименту виявив перевагу дітей експериментальної групи в статокінетичних показниках. Відсоток приросту в експериментальній групі склав 50 % і в контрольній групі – 5 %.

У результаті аналізу даних після проведення експерименту ми відзначаємо зниження в експериментальних групах в 1,7 разів, причому 9 дітей в перебігу навчального року не хворіли жодного разу. Знизилася тривалість захворювання тобто хвороба протікає швидше, легше і без ускладнень.

Висновки і перспективи подальшого дослідження:

1. Проблеми виховання здорової дитини були і залишаються актуальними у практиці фізичного виховання, диктують пошук ефективних шляхів і засобів її реалізації. Одним із таких шляхів є організація фізкультурно-оздоровчої роботи.

2. Аналіз наукового фонду та педагогічного досвіду з означеної проблеми дав підстави нам стверджувати, що фізкультурно-оздоровча робота – один із напрямків упровадження фізичної культури в навчально-виховній сфері, яка спрямована на підтримання і зміцнення здоров'я та здійснюється в поєднанні з фізичним вихованням дітей та молоді з урахуванням стану їх здоров'я, рівня фізичного та психічного розвитку.

3. Комплекс фізкультурно-оздоровчих заходів для дітей молодшого шкільного віку, що включає методику самомасажу біологічно активних точок; вправ, направлених на розвиток дрібної моторики рук; системи комплексів вправ з варіативним повторенням, засновану на рівнях рухової сенсорики, є ефективним засобом підвищення здоров'я дітей.

Подальші дослідження необхідно спрямувати на дослідження та вдосконалення організаційно-методичних аспектів фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми молодшого шкільного віку на основі використання засобів фізичної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апанасенко Г. Л. Эволюция биоэнергетики и здоровье человека. Санкт-Петербург : МГП «Петрополис», 1992. 124 с.
2. Вишневский В. А. Здоровьесбережение в школе (педагогические стратегии и технологии). Вишневский В. А. Москва : : Теория и практика физической культуры, 2002. 270 с.
3. Волков Л. В. Биологические и педагогические основы современных технологий спортивной подготовки детей и молодёжи : метод. реком. Волков В. Л. Варшава : Академия физической культуры, 2001. 44 с.
4. Денисова Л. В. Измерения и методы математической статистики в физическом воспитании и спорте : учеб. пособие для вузов. Л. В. Денисова, И. В. Хмельницкая, Л. А. Харченко. Київ : Олимп. л-ра, 2008. 127 с.
5. Круцевич Т. Ю. Методы исследования индивидуального здоровья детей и подростков в процессе физического воспитания. Київ : Олимпийская литература, 1999. 230 с.
6. Лазарева В.С. Системное развитие школы : монографія. Валентина Сергеевна Лазарева. Москва : Теория и практика физической культуры, 2002. 300 с.
7. Москаленко Н. В. Фізичне виховання школярів: монографія. Наталія Василівна Москаленко. Дніпропетровськ : Інновація, 2007. 252 с.
8. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Фізична культура. 5–12 класи. Ірпінь : Перун, 2005. 272 с.

УДК 796.015

Банах В. І., канд. наук з фіз. вих., доцент,
Ковпак О. О., студентка

ШВИДКІСНІ ЯКОСТІ У СТУДЕНТІВ І КУРСІВ

У статті представлено результати фізичної підготовленості студентів першого курсу. Встановлено, що рівень розвитку швидкісних якостей знаходиться на задовільному рівні і потребує внесення коректив у процес фізичного виховання з метою поліпшення фізичної підготовленості та здоров'я здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: студент, фізична підготовленість, швидкісні якості.

The article presents the results of first-year students' physical preparedness. It is established that the level of speed qualities development is at a satisfactory level and needs to be adjusted in the process of physical education in order to improve students' physical preparedness and health.

Key words: student, physical preparedness, speed qualities.

Постановка проблеми. Стан здоров'я та фізична підготовленість сучасної молоді є одним із найважливіших завдань діяльності закладів освіти України.

Фізична підготовленість підростаючого покоління усвідомлюється сьогодні як важливий компонент здоров'я, фізичного розвитку, підґрунтя високої працездатності, підготовки до суспільно-корисної праці. Від рівня фізичної досконалості підростаючого покоління в значній мірі залежить перебудова та розвиток нашого суспільства. Сьогодення змінює вимоги до фізичної підготовленості студентів, спонукає до визначення та усвідомлення ролі фізичної культури, як складової частини загальної культури,

та необхідності вирішення проблем, пов'язаних із здоров'ям [5]. На сьогодні ефективність фізичного виховання молоді залишається незадовільною.

Організація навчального процесу у закладах вищої освіти, у відповідності до ЄКТС передбачає інтенсифікацію навчального процесу. На вивчення освітніх компонентів із загального обсягу годин передбачених на вивчення окремої дисципліни відводиться від 1/3 до 2/3 часу на самостійну роботу, що призводить до зменшення вільного часу здобувачів вищої освіти. Це призводить до стійкої тенденції до зниження обсягу рухової активності студентів. У свою чергу, це призводить до зниження фізичної підготовленості та рівня здоров'я, що підтверджують дані фахівців галузі [3; 8].

Нервово-емоційна напруженість розумової діяльності здобувачів вищої освіти, що часто супроводжується недотриманням режиму навчання та відпочинку, нерациональним харчуванням, погіршенням екологічної обстановки, шкідливими звичками й іншими факторами, підсилюється недостатнім рівнем рухової активності. Усе це негативно відображається на стані здоров'я студентів, їхньому фізичному розвитку, рівні фізичної підготовленості та функціональному стані молоді, що обумовлює особливу соціальну значущість збереження і зміцнення здоров'я студентської молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі навчання поза увагою часто залишалися ціннісні орієнтири особистості, формування її духовної культури, а не тільки духовного здоров'я. У дослідженнях простежується недостатня сформованість ціннісного ставлення студентів до фізичної культури, а також наявність негативних переживань під час занять із фізичного виховання та відсутність основних чинників активності студентів до занять фізичними вправами.

Досягнення позитивного результату із формування ціннісного ставлення до власного здоров'я та вдосконалення культури зміцнення фізичного й психічного здоров'я студентської молоді відбувається за умов, що у ЗВО працює вибудована схема орієнтування студента на здоровий спосіб життя (стратегія орієнтування). Стратегія орієнтування студента на здоровий спосіб життя передбачає реалізацію педагогічних умов. Педагогічна

стратегія орієнтування студента на здоровий спосіб життя включає в себе дії викладача ознайомчого, рекомендуючого, підтримуючого характеру, направлені переважно на інформування студента про здоровий спосіб життя, адекватне оцінювання ним свого способу життя, активізацію здоров'язберігаючої діяльності, збагачення досвіду здорового способу життя [8]. Таким чином, важливого значення в процесі фізичного виховання набуває педагогічний контроль.

Ефективність методичної системи фізичного виховання у навчально-виховному процесі може бути визначена як ступінь відповідності досягнутих результатів прогнозованим. Загальний критерій ефективності функціонування методичної системи фізичного виховання визначається як сукупність часткових показників, які підвищують якість її впливу на процес формування у студентів фізкультурно-оздоровчих компетентностей [2].

Організація процесу фізичного виховання у закладах вищої освіти не сприяє зменшенню дефіциту рухової активності студентів, що є однією з причин незадовільного рівня фізичної підготовленості та різного виду відхилень у їхньому здоров'ї [1].

Швидкість в значній мірі визначається природженими здібностями. Найбільш швидкі від природи люди мають перевагу перед іншими у видах діяльності, де швидкість являється домінуючою якістю, де необхідно швидко реагувати на будь-які сигнали, непередбачену зміну ситуації. Вміння швидко аналізувати події та приймати правильні рішення потрібно багатьом фахівцям в різних сферах виробництва. Тому, маючи таке велике прикладне значення, швидкість є однією із важливих рухових якостей під час освоєння професійно-прикладної фізичної підготовки студентів [6].

Фахівці вказують, що у студентів спостерігається недостатній рівень розвитку сили та швидкісних якостей. Причиною цього стала ситуація коли у практику фізичного виховання студентства впроваджено технологію педагогічного впливу, які розроблені для дітей шкільного віку та спортсменів різної кваліфікації. При цьому у викладача спостерігається відсутність науково обґрунтованих параметрів відповідних фізичних навантажень. Поряд з цим, система фізичного виховання

студентів володіє стійким теоретичним фундаментом, побудованим на основі ряду принципових положень, а також значним арсеналом засобів і методичних підходів, спрямованих на вирішення даної проблеми. Однак у більшості, відповідний арсенал є мало ефективним в зв'язку з невідповідністю віковим особливостям студентського контингенту [6].

Недоліки в розвитку силових та швидкісних якостей у студента є також причиною недостатнього його розвитку на попередніх етапах розвитку у шкільному віці.

Весь хід, зміст і результати навчально-виховної роботи у вищому навчальному закладі багато в чому залежать від того, наскільки систематично, глибоко і цілеспрямовано здійснюється контроль навчального процесу як один з обов'язкових аспектів управління навчальною роботою.

Матеріали контролю дають можливість систематично накопичувати, аналізувати та узагальнювати досвід навчально-виховної роботи. Контроль за успішністю студентів забезпечує зворотний зв'язок, інформуючи про рівень підготовки, дає конкретний матеріал для прийняття належних заходів з метою поліпшення процесу навчання. Контроль здійснює стимулюючу дію на студентів, сприяє вихованню сумлінного ставлення до праці, розвиває самокритичність, самостійність, гнучку реакцію на труднощі і недоліки, спонукає до пошуку нових досконалих прийомів і методів роботи, до поглиблення і розширення знань [4].

Проблема становлення системи оцінювання, діагностики та контролю у фізичному вихованні

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою визначення рівня розвитку швидкісних якостей студентів нами здійснювався педагогічний контроль з використання тестів для визначення рівня фізичної підготовленості. Оцінка рівня фізичної підготовленості проводилось на основі затверджених Міністерством молоді та спорту України тестів і нормативів для проведення щорічного оцінювання фізичної підготовленості населення України та тестів запропонованих В. М.Сергієнком (2015), Круцевич (2011) [5, 7]. У тестуванні взяли участь 16 хлопців, студенти 1 курсів гуманітарно-технологічного факультету Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка м. Кременець, віком 17-18 років, що за станом здоров'я віднесені до

основної медичної групи. В процесі обчислення результатів дослідження використовувались методи математичної статистики: середнє арифметичне - M та стандартне квадратичне відхилення – SD . Дослідження виконувалось в межах наукової теми: «Оптимізація фізичного виховання і спорту в системі освіти» затвердженої вченою радою Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка.

Результати тестування фізичної підготовленості
студентів ($n=16$)

№ з/ п	Вид тестування		
		$M \pm SD$	бали
1	Біг на 100м, с	14,99±2,66	3
2	Стрибки зі скакалкою, раз/15 с	33,65±8,55	3
3	Біг на місці, з підніманням коліна до кута 90 градусів раз/5 с.	19,22±5,65	3
4	Човниковий біг 4х9 м, с	9,64±1,35	4
5	Хват падаючої палиці, см	16,01±2,75	2

За даними показників бігу на 100 м., що характеризує комплексний прояв швидкості (стартової, дистанційної), спостерігалися досить посередні результати. Цей тест дозволяє визначити здатність людини підтримувати високу швидкість виконання частоти рухів та здатність якомога за короткий час набирати цю швидкість. У хлопців час проходження дистанції 100 м становив 14,99±2,66 с, що відповідає оцінці «задовільно».

За даними показників тестування спритності швидкості пробігання відрізків дистанції – човникового бігу 4х9 м у чоловіків час проходження відповідав оцінці добре, тривалість виконання вправи студентами становила 9,64±1,35 с. Цей показник є комплексним та включає елементарні та комплексні прояви швидкості, прояв координаційних якостей. Він характеризує здатність людини максимально набирати швидкість руху, змінювати його напрямок та точно диференціювати віддаль до заданих об'єктів під час швидкого переміщення по дистанції.

Швидкість частоти роботи рухів ніг під час бігу, найбільш чітко характеризує тест біг на місці, з підніманням коліна до положення 90 градусів за 5 с. За результатами цього тесту у юнаків частота кроків становила $19,22 \pm 5,65$ за 5 с, що відповідає оцінці «задовільно».

Швидкість частоти роботи рухів ніг, стрибків з синхронною координацією роботи рук, найбільш чітко характеризує тест стрибки через скакалку за 15 с. За результатами цього тесту у студентів частота стрибків становила $33,65 \pm 8,55$ за 15 с, що відповідає оцінці «задовільно».

Відповідно до тесту «хват падаючої палиці», що характеризує швидкість простої зорової рухової реакції – здатності до швидкого реагування на об'єкт, було встановлено, що середні показники параметру становив $16,01 \pm 2,75$ см, що відповідало оцінці «незадовільно». Причиною незадовільної оцінки могла стати відсутність досвіду у виконанні цієї вправи. Дані таблиці показників свідчать, що рівень розвитку швидкості є посереднім, а оцінки в середньому є задовільні.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. У процесі педагогічного тестування рівня розвитку фізичних якостей студентів перших курсів було встановлено посередній рівень розвитку швидкісних якостей за тестами «біг на 100 м», «стрибки з скакалкою за 15 с», «біг на місці, з підніманням коліна до кута 90 градусів», хорошими результатами у човниковому бігу «біг 4х9 м», незадовільними результатами за тестом, що характеризує швидкість рухової реакції. Таким чином, розвиток фізичного виховання у здобувачів вищої освіти та побудова навчального процесу у закладі вищої освіти потребують внесення коректив, що призведуть до позитивних змін.

Перспективами подальших досліджень є створення диференційованої системи оцінювання рівня розвитку швидкісних якостей та розроблення спеціальної методики для їх поліпшення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волков В.Л., Мішаровський Р.М. Методика розвитку сили та швидкісно-силових здібностей у студентів основної медичної групи. *Педагогіка, психологія та медикобіологічні*

проблеми фізичного виховання і спорту. 2012. № 5. С. 27-31. URL : <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2012-05/12vvlbmg.pdf> (дата звернення: 13.10.2020).

2.Грибан Г.П. Критерії та рівні фізкультурно-оздоровчих компетентностей випускників вищих навчальних закладів. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2013. №5 (38). С. 78-81.

3.Дух Т., Лесько О., Рачук Н. Фізична підготовленість як один із критеріїв ефективності фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів. *Молода спортивна наука України*. 2015. Т.2. С. 81-85.

4.Зінченко В.Б., Білецька В.В., Тимошкін В.М. Контроль навчального процесу з фізичного виховання у вищих навчальних закладах *Вісник Запорізького національного університету. Фізичне виховання та спорт*. 2012. № 4 (10). С. 30-36.

5.Круцевич Т. Ю. Воробйов М. І., Безверхня Г. В. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді : навчальний посібник. Київ : Олімпійська література, 2011. 224 с.

6.Опанасюк Ф.Г. Грибан Г.П. Розвитку швидкості в процесі самостійних занять студентів. Житомир: 2004. 27 с. URL : [http://eprints .zu.edu.ua/23950/1/ПЕРЕДМОВА.PDF](http://eprints.zu.edu.ua/23950/1/ПЕРЕДМОВА.PDF) (дата звернення: 13.10.2020).

7.Сергієнко В. М. Система контролю рухових здібностей студентської молоді: теорія і методологія фізичного виховання : монографія. Суми: Сумський державний університет, 2015. 392 с.

8.Сотник О. До проблеми викладання фізичного виховання у вищих навчальних закладах Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : збірник наукових праць. 2013. № 1 (21). С. 251-256.

9.Шиян Б.М., Папуша В.Г. Теорія фізичного виховання. Тернопіль : Збруч, 2000. 183 с.

УДК 373.5:796

Лебідь М. А.,
Панчук Д. В.,
Леснікова Н. В., студенти

РОЗВИТОК СИЛИ В УЧНІВ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ

У статті представлено результати фізичної підготовленості учнів середніх класів віком 11-13 років. Внаслідок використання авторської методики, найбільший приріст розвитку силових якостей відбувся за показником прояву швидкісно-силових якостей – ніг у параметрі стрибок в довжину з місця, та силової витривалості - нахил тулуба вперед з положення лежачи. Менші зміни спостерігалися у середніх величинах параметрів підтягування на поперечині, згинання розгинання рук в упорі лежачи, підйом тулуба із положення лежачи.

Ключові слова: учні, сила, фізичні якості.

The article presents the results of physical preparedness of 11-13 year old pupils. Due to the use of author's methods, the largest increase in the development of strength qualities occurred in terms of the manifestation of speed and strength qualities – legs in the long jump from a place, and strength endurance – the tilt of the torso forward from a supine position. Minor changes were observed in the average values of the parameters of pull-ups on the crossbar, flexion and extension of the arms in the supine position, the rise of the torso from the supine position.

Keywords: pupils, strength, physical qualities.

Постановка проблеми. Національна система фізичного

виховання забезпечує розв'язання найблагороднішого завдання — збереження та покращення здоров'я підростаючого покоління всіма, хто знаходиться в освіті [47-51]. Фізична підготовленість людини характеризує стан функціональних систем організму і рівень її здоров'я загалом та значною мірою визначається рівнем її морфофункціонального та психофізіологічного розвитку. Високий рівень фізичної підготовленості людини в більшості відповідає високому рівню здоров'я [5].

Сьогодні спостерігається постійне зниження рівня фізичного розвитку, підготовленості і здоров'я випускників шкіл. В Україні воно набуває критичного характеру. Цілком реальною стає перспектива зниження рівня фізичного розвитку за її межі, за якою неминучі явища її фізичної, духовної та етичної деградації. Серед причини зниження здоров'я, автори називають причини, викликані недостатньою увагою до питань фізичного виховання в сім'ях, у середніх загально-освітніх, професійних навчально-виховних і вищих навчальних закладах [2], зростання та поширення гіподинамії, різке погіршення екології, збільшення стресових ситуацій, що викликають захворювання, зростання відсотка хвороб серцево-судинної, нервової, дихальної та імунної систем, а також онкологічні ускладнення та порушення функції опорно-рухового апарату що в свою чергу власне призводять до зниження рухової активності [1].

Фахівці з фізичного виховання [1] вказують, що першочергова роль в оздоровчому тренуванні належить силовим вправам, що формують необхідну м'язову масу, яка функціонально забезпечує не лише рухи тіла, але й продукуванню енергії. .

Аналіз останніх досліджень і публікацій. М'язова система забезпечує корсетну функцію всіх органів і систем організму. Недостатня кількість м'язових тканин призводить до розвитку хвороб обміну речовин: діабету, ожиріння, атеросклерозу, гіпертрофічної хвороби. Недостатня корсетна функція може проявитися через хвороби хребта – порушенням постави, плоскостопістю, порушенням функцій органів черевної порожнини [3]. Підключається гліколітичний механізм, внаслідок чого в організмі розвиваються процеси гіпоксії і гіперкапнії, настає стомлення [2].

Під силою автори розуміють здатність переборювати опір або протидіяти йому за рахунок м'язових зусиль. [1]. Сила може проявлятися в різних її проявах при ізометричному (статичному) режимі роботи м'язів, коли при напрузі вони не змінюють своєї довжини, і при ізотонічному (динамічному) режимі, коли напруга пов'язана зі зміною довжини м'язів.

Ще один прояв сили котрий називають фахівці це - амортизаційна сила. Під цим визначенням необхідно розуміти величину силу, що проявляється при поступальних рухах, у фізичних проявах, її також називають силою інерції. Це сила, яка застосовується під час виконання вправ на гімнастичних приладах: з маху вихід у стійку на руках на брусах, сила відштовхування в стрибках у висоту з розбігу. Амортизаційна сила, головним чином, залежить від швидкості руху: чим більша швидкість, тим більший прояв сили і навпаки. Наприклад, чим швидший розгін у стрибках у висоту, тим більша сила відштовхування.

Під час розвитку сили у підлітків (середній шкільний вік) в методиці розвитку сили потрібно використовувати вправи з подоланням власної ваги, вправи в парах з елементами боротьби, лазіння по канату тощо. Основою методичного підходу до силової підготовки школярів цього віку є комплексне виховання фізичних якостей. Використання такого підходу у цьому віці пов'язано у вираженому позитивному впливу розвитку однієї якості на розвиток інших фізичних якостей. У фізичному вихованні дітей шкільного віку при виборі методів силової підготовки перевагу необхідно надавати методу повторних зусиль, що супроводжується збільшенням м'язової маси.

Метою дослідження було визначення ефективності методики розвитку сили у учнів середніх класів.

Виклад основного матеріалу. У процесі педагогічного експерименту здійснювалася перевірка програми фізичної підготовки у учнів середніх класів, що характеризується застосуванням спеціальних вибірково-спрямованих засобів на розвиток сили та використанні різних за потужністю і обсягу спеціальних вправ. Під час вибору силових вправ для вирішення певного педагогічного завдання враховували їхню переважну дію на розвиток певної силової якості, можливість забезпечення локального,

регіонального і загального впливу на опорно-м'язовий апарат і можливість точного дозування навантаження [4]. В навчально-тренувальному процесі в якості самостійної форми роботи учням давалися домашні завдання із використанням вправ силової спрямованості. В підготовці учнів середніх класів, використання навантаження передбачало використання вправ на зміцнення якомога більшої кількості м'язових груп. Особливої уваги заслуговують ті групи, що формують поставу під час виконання самостійних занять, особливо при виконанні домашніх завдань, що розробляються вчителями. У дослідженні взяли участь 36 учнів віком 11-14 років Чугалівської загальноосвітньої школи I-II ступенів (20 учнів) та Почаївської загальноосвітньої школи I-III ступенів (20 учнів). Контроль розвитку силових якостей учнів здійснювався за допомогою спеціальних вправ. Відмінності містили індивідуальний характер і не впливали на середньо-групові показники. Результати досліджень піддавалися статистичній обробці та були занесені до протоколів. За результатами відбору було сформовано експериментальну та контрольну групи. Навчально-виховний процес, спрямований на розвиток силових якостей учнів, здійснювався в експериментальній групі за авторською методикою розвитку сили, в контрольній за традиційним комплексом. Заняття в групах проводилися тричі на тиждень. На початку експерименту та після завершення дослідження проводилося контрольне визначення силових показників учнів за допомогою тестових вправ.

Результати дослідження. Для визначення рівня розвитку сили у учнів середнього шкільного віку використовували тести, що дозволяють встановити рівень фізичної підготовленості. Зокрема для визначення рівня розвитку вибухової сили, нами було застосовано «стрибок у дожину з місця». Він дозволяє визначати рівень вибухової сили ніг. На початку дослідження учнів віком 11 років в експериментальній групі за цим показником середня величина параметра становила $145,4 \pm 15,1$ см, контрольній групі $144,6 \pm 16,2$ см. Міжгрупова різниця становила - 0,8 см. В результаті впровадженої авторської методики вкінці дослідження результати поліпшились як в контрольній так і в експериментальній групі. Проте в експериментальній

групі приріст був значно більший у порівнянні з контрольною групою. В експериментальній групі вона становила $157,2 \pm 17,1$ см і контрольній $150,6 \pm 18,2$ см.

На початку дослідження учнів віком 12 років в експериментальній групі за цим показником середня величина параметра становила $155,4 \pm 16,2$ см, контрольній групі $154,3 \pm 18,6$ см. Міжгрупова різниця становила - 1 см. В результаті впровадженої авторської методики вкінці дослідження результати поліпшились як в контрольній так і в експериментальній групі. В експериментальній групі приріст був більший у порівнянні з контрольною групою. В експериментальній групі вона становила $166,7 \pm 12,2$ см і контрольній $157,3 \pm 14,6$ см. Міжгрупова різниця становила 9,4 см.

На початку дослідження учнів віком 13 років в експериментальній групі за цим показником середня величина параметра становила $161,0 \pm 18,3$ см, контрольній групі $162,0 \pm 19,5$ см. Міжгрупова різниця становила 1 см. Вкінці дослідження результати поліпшились як в контрольній так і в експериментальній групі. В експериментальній групі приріст був більший у порівнянні з контрольною групою. В експериментальній групі вона становила $175,8 \pm 14,7$ см і контрольній $166,8 \pm 14,5$ см. Міжгрупова різниця становила 9,0 см.

Для визначення динамічної сили рук використовувався тест «згинання та розгинання рук в упорі лежачи». Даний тест дозволяє визначати в більшій мірі розвиток силової витривалості.

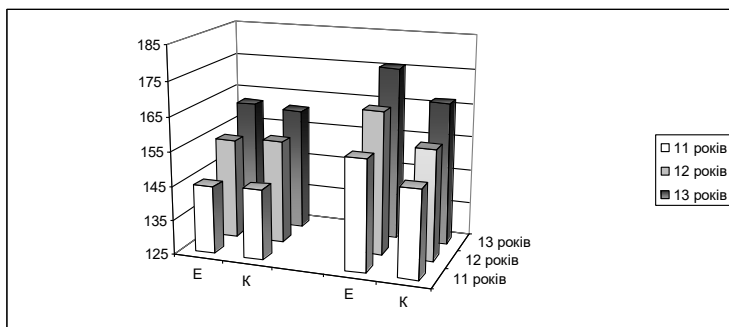

Рис. 1. Результат тесту стрибків у довжину з місця :
К – контрольна група;

Е - експериментальна група

Таблиця 1

Згинання та розгинання рук в упорі лежачи (рази)

№	Показники	Вік					
		11 років		12 років		13 років	
		<u>Mx</u>	<u>Sx</u>	<u>Mx</u>	<u>Sx</u>	<u>Mx</u>	<u>Sx</u>
На початку експерименту	Експериментальна група	18,0	6,9	23,6	8,1	24,6	8,8
	Контрольна група	18,4	7,1	21,0	8,7	23,8	8,3
	Різниця	-0,4		2,6		0,8	
В кінці експерименту	Експериментальна група	23,1	6,8	27,6	8,0	28,6	8,2
	Контрольна група	20,4	6,1	23,0	7,3	24,8	7,3
	Різниця	2,7		4,6		3,8	

Для визначення динамічної сили рук використовувався тест «згинання та розгинання рук в упорі лежачи». Даний тест дозволяє визначати в більшій мірі розвиток силової витривалості.

На початку дослідження у учнів віком 11 років в експериментальній групі за цим показником середня величина параметра становила $18,0 \pm 6,9$ рази, контрольній групі $18,4 \pm 7,1$ рази. Міжгрупова різниця становила - 0,4 рази. В кінці дослідження результати поліпшились як в контрольній так і в експериментальній групі. В експериментальній групі вона становила $23,1 \pm 6,8$ рази і контрольній $20,4 \pm 6,1$ рази.

У учнів віком 12 років в експериментальній групі за цим показником на початку дослідження середня величина параметра становила $23,6 \pm 8,1$ рази, контрольній групі $21,0 \pm 8,7$ рази. Міжгрупова різниця становила 2,6 рази. В результаті впровадженої авторської методики в кінці дослідження результати поліпшились. В експериментальній групі середнє значення становило $27,6 \pm 8,0$ рази і контрольній $23,0 \pm 7,3$ рази. Міжгрупова різниця становила 4,6 рази.

В групі учнів 13 років теж спостерігалось покращення результатів в у підтягуванні на поперечині в експериментальній групі із $24,6 \pm 8,8$ до $23,8 \pm 8,2$ рази і в контрольній з $28,6 \pm 8,2$ до $24,8 \pm 7,3$ рази. Між групова різниця становила 3,8 рази.

Для визначення динамічної сили рівня розвитку тулуба

зокрема м'язів черевного пресу ми використовували тест «підйом тулуба із положення лежачи». Цей тест характеризує розвиток силової витривалості.

Таблиця 2

Підйом тулуба із положення лежачи (разів)

№	Показники	Вік					
		11 років		12 років		13 років	
		<i>Mx</i>	<i>Sx</i>	<i>Mx</i>	<i>Sx</i>	<i>Mx</i>	<i>Sx</i>
На початку експерименту	Експериментальна група	29,1	6,6	31,2	8,2	32,8	7,8
	Контрольна група	28,6	7,5	32,4	7,7	36,6	8,4
	Різниця	0,5		-1,2		-3,8	
В кінці експерименту	Експериментальна група	32,2	6,8	36,6	8,0	41,6	8,2
	Контрольна група	32,4	6,1	34,0	7,3	37,6	7,3
	Різниця	-0,2		2,6		4	

На початку дослідження у учнів віком 11 років в експериментальній групі за цим показником середня величина параметра становила $29,1 \pm 6,6$ рази і в кінці дослідження вона становила $32,2 \pm 6,8$ рази. В контрольній групі вона на початку дослідження середнє значення становило $28,6 \pm 7,5$ рази і в кінці дослідження $32,4 \pm 6,1$ рази. Відмінності у показниках між групами як в кінці так і на початку дослідження є незначними. Між групова різниця становила відповідно 0,5 і -0,5 рази

У учнів віком 12 років в експериментальній групі за цим показником на початку дослідження середня величина параметра становила $31,2 \pm 8,2$ рази, контрольній групі $32,4 \pm 7,7$ рази. Міжгрупова різниця становила -1,2 рази. В результаті впровадженої авторської методики в кінці дослідження результати поліпшились. В експериментальній групі середнє значення становило $36,6 \pm 8,0$ рази і контрольній $32,5 \pm 7,7$ рази. Міжгрупова різниця становила 2,6 рази.

У групі учнів 13 років теж спостерігалось покращення результаті в у підтягуванні на поперечині в експериментальній групі із $32,8 \pm 7,8$ до $41,6 \pm 8,2$ рази і в контрольній з $36,6 \pm 8,4$ до $37,6 \pm 7,3$ рази. Між групова різниця становила 4,0 рази

Для визначення динамічної сили ніг нами використовувався тест «присідання на одній нозі з опорою на іншу»

На початку дослідження за даним показником у учнів віком 11 років в експериментальній групі величина

параметра становила $8,0 \pm 1,3$ рази і вкінці дослідження вона становила $13,1 \pm 1,1$ рази. В контрольній групі на початку дослідження середнє значення становило $8,1 \pm 1,1$ рази і вкінці дослідження $10,0 \pm 1,3$ рази. Відмінності у показниках між групами як вкінці так і на початку дослідження є незначними. Між групова різниця становила відповідно $-0,1$ і $2,6$ рази.

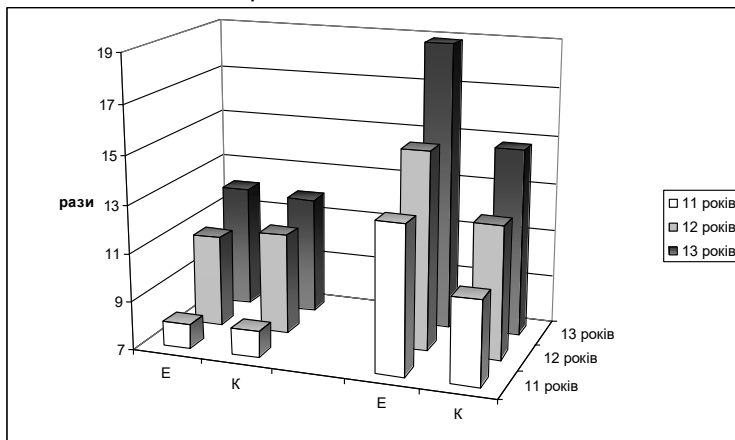

Рис. 2. Присідання на одній нозі з опорою на іншу:

К – контрольна група;

Е - експериментальна група

У учнів віком 12 років в експериментальній групі за цим показником на початку дослідження середня величина параметра становила $12,1 \pm 2,6$ рази, контрольній групі $11,9 \pm 2,1$ рази. Міжгрупова різниця становила $0,2$ рази. В результаті впровадженої авторської методики вкінці дослідження результати поліпшились. В експериментальній групі середнє значення становило $18,9 \pm 2,1$ рази і контрольній $14,8 \pm 2,6$ рази. Міжгрупова різниця становила $4,1$ рази.

В групі учнів 13 років теж спостерігалось покращення результаті в у підтягуванні на поперечині в експериментальній групі із $12,1 \pm 2,6$ до $18,9 \pm 2,1$ рази і в контрольній з $11,9 \pm 2,1$ до $14,8 \pm 2,6$ рази. Між групова різниця становила $4,1$ рази.

Для визначення статичної сили рук, витривалості, нами викривовувався тест «вис на зігнутих руках на поперечині»

На початку дослідження за даним показником у учнів віком 11 років в експериментальній групі величина

параметра становила $8,9 \pm 3,3$ с і в кінці дослідження вона становила $13,1 \pm 3,2$ с. В контрольній групі на початку дослідження середнє значення становило $8,8 \pm 3,1$ с і в кінці дослідження $10,5 \pm 3,3$ с. Відмінності у показниках між групами як в кінці так і на початку дослідження є незначними. Між групова різниця становила відповідно 0,1 і 2,6 рази.

В групі учнів 12 років теж спостерігалось покращення результаті в у підтягуванні на поперечині в експериментальній групі із $13,8 \pm 3,2$ до $15,2 \pm 4,4$ рази і в контрольній з $14,2 \pm 3$, до $13,2 \pm 4,2$ рази. Між групова різниця становила 2 рази. У учнів віком 13 років в експериментальній групі за цим показником на початку дослідження середня величина параметра становила $14,7 \pm 4,6$ с, контрольній групі $14,9 \pm 4,1$ рази. Міжгрупова різниця становила -0,2 рази. В кінці дослідження результати поліпшились. В експериментальній групі середнє значення становило $17,9 \pm 4,1$ рази і контрольній $16,8 \pm 3,6$ рази. Міжгрупова різниця становила 1,1 рази. Значних змін в рівні розвитку силових якостей за даним показником не виявлено .

Таким чином можна зробити висновки, найбільший приріст розвитку силових якостей відбувся за показником прояву швидкісно-силових якостей – ніг у параметрі стрибок в довжину з місця. В якому учні 11, 12, 13 років експериментальної групи мали перевагу у порівнянні з учнями контрольної групи цього ж віку внаслідок застосування авторської методики.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. У процесі дослідження було доведено ефективність авторської методики рівня розвитку силових якостей у учнів середніх класів. Вона передбачає використання різноманітних вправ і методичних прийомів, підбору вправ із дозуванням обсягу та інтенсивності в шкільних, домашніх самостійних заняттях. Внаслідок використання запропонованої методики, найбільший приріст розвитку силових якостей відбувся за показником прояву швидкісно-силових якостей – ніг у параметрі стрибок в довжину з місця, та силової витривалості - нахил тулуба вперед з положення лежачи,. В якому учні 11, 12, 13 років експериментальної групи мали перевагу у порівнянні з учнями контрольної групи цього ж віку внаслідок

застосування авторської методики. Значний приріст відбувався за показником присідання на одній нозі з опорою на іншу, що характеризує прояв динамічної сили ніг. Значно більший приріст спостерігався у експериментальній групі, що свідчить про ефективність запровадженої авторської методики. В інших параметрах зміни величин були незначними. Перспективи подальших досліджень передбачають поєднання усіх видів підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іващенко В.П., Безкопильний О.Н. Теорія і методика фізичного виховання: підручник. Черкаси : Видавництво, 2005. Ч.1. 420 с. URL : http://eprints.cdu.edu.ua/371/1/B_P_Iващенко_О_П_Безкопильний_Теорія_і_методика_фізичного_виховання_Частина_1.pdf (дата звернення: 12.09.2020).
2. Опанасюк Ф.Г., Грибан Г.П. Основи розвитку фізичних якостей студентів : навч.-метод. посіб. Житомир: Видавництво „Державний агроєкологічний університет”, 2006. 332 с. URL : ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/8668/1/RFQS_2006_332.pdf (дата звернення: 11.09.2020).
3. Присяжнюк С. І., Оленів Д. Г. Курс лекцій з фізичного виховання : навчальний посібник для студентів технічних вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр НУБіП України, 2015. 420 с. URL : http://www.dut.edu.ua/uploads/l_1068_75989170.pdf (дата звернення: 12.09.2020).
4. Тулайдан В.Г., Тулайдан Ю.Т. Практикум з теорії і методики фізичного виховання. Львів : «Фест-Прінт», 2017. 179 с.
5. Фізичні здібності підлітків із різним рівнем розвитку та властивостей нейродинамічних функцій : монографія / В. О. Пустовалов, Ю. О. Петренко, О. Е. Меньших. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2015. 228 с.

УДК 373.016:62/64

Галайчук К. В., магістрантка

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті розкрито проблему трудового навчання дітей з особливими потребами. Проаналізовано поняття «інклюзії» та «інклюзивного навчання». Показано, що інклюзивне середовище відображає одну з найголовніших демократичних ідей – кожна дитина є цінним членом суспільства, незважаючи на психофізичні особливості. Доведено, що трудове навчання посідає чільне місце у навчанні дітей з особливими потребами. Адже уроки трудового навчання залучають дітей до ручної праці, а вона сприяє розвитку творчих здібностей, виховує почуття прекрасного, приносить естетичне задоволення та дозволяє дитині з особливими потребами відчувати себе корисною суспільству.

Ключові слова: інклюзивна освіта, діти з особливими потребами, трудове навчання.

The article reveals the problem of labor training of children with special needs. The concepts of «inclusion» and «inclusive education» are analyzed. It is shown that an inclusive environment reflects one of the most important democratic ideas - every child is a valuable member of society, despite the psychophysical characteristics. It is proved that labor training occupies a prominent place in the education of children with special needs. After all, labor training lessons attract children to manual labor, and it promotes the development of creative abilities, cultivates a sense of beauty, brings aesthetic pleasure and allows a child with special needs to feel useful to society.

Key words: *inclusive education, children with special needs, labor training.*

Постановка проблеми. В Україні важливою проблемою залишається освіта дітей з особливими потребами. Одним із пріоритетних напрямків політики нашої держави є створення інклюзивного середовища. В Україні концепція інклюзивної освіти застосовується для дітей з інвалідністю, яких налічується близько 2,74 млн., що становить майже 6% від загальної кількості українців [5, с.14]. Ці дані свідчать про поширеність цієї проблеми.

У Конвенції про права дитини декларується, що діти з інвалідністю повинні проводити повноцінне гідне життя в умовах, які сприяють її впевненості в собі, забезпечують її гідність і полегшують її активну участь у житті суспільства.

Кожна дитина унікальна, особлива, але є діти, які мають такі унікальні здібності та особливі потреби, які відрізняють їх від інших. Незважаючи на стан здоров'я, на наявність психічного, фізичного чи інтелектуального порушення, кожна людина має право на повноцінне життя, отримання якісної освіти. Саме це є основою для організації інклюзивного навчання дітей з особливими потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього десятиліття багато науковців досліджують проблему залучення дітей з особливими потребами до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, їх реабілітації та соціалізації, зокрема: В. Бондар, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Столярченко, А. Шевчук, О. Савченко. У відомих дослідженнях Г.М. Дульнєва, Ж.І. Шиф, В.Г. Петрової, К.М. Турчинської, А.М. Висоцької, наголошено, що залучення дітей з особливими потребами до трудової діяльності сприяє успішніше адаптуватися їм у суспільстві.

Мета статті – розглянути особливості трудового навчання дітей з особливими потребами, які навчаються в інклюзивних класах.

Виклад основного матеріалу. Нова українська школа має на меті допомогти розкрити та розвинути таланти кожного школяра, у тому числі і в дітей з особливими потребами, що навчаються в інклюзивних класах. Сьогодні інклюзивна освіта виступає однією з фундаментальних засад розвитку сучасної школи. Ідея інклюзії дозволяє

усвідомити те, що усі діти, незважаючи на особливості психофізичного розвитку, мають рівні права та є цінними членами суспільства.

На думку багатьох науковців концепція інклюзивного навчання є більш ефективною освітньою системою, оскільки здатна задовольнити потреби усіх школярів, незалежно від психофізичного розвитку, а також повною мірою сприяє створенню гуманного, інклюзивного суспільства, яке сприймає усіх учнів та визнає їх права на якісну освіту, особистісний розвиток, активну участь у суспільному житті.

Поняття інклюзія (англ. Inclusion- включення; франц. Inclusive- той, що включає в себе; лат. Include- заключаю, включаю) [1] – означає процес активного включення в суспільні стосунки усіх громадян, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, культурних, мовних, національних та інших особливостей.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання [1], що передбачає навчання дитини з особливими потребами у закладах загальної середньої освіти.

Мета інклюзивного навчання – свідоме оволодіння знаннями, уміннями та навичками, отримання певного рівня освіти та досягнення освіченості.

В Україні інклюзивне навчання здійснюється шляхом включенням дітей з особливими потребами до звичайних класів та навчання їх за індивідуальною формою. Також працюють спеціальні школи. Тобто заклади освіти є відкритими для навчання всіх дітей, незалежно від психофізичного розвитку, інтелектуальних, соціальних чи інших особливостей [4, с. 184].

Для того щоб, успішно організувати інклюзивне навчання потрібне розв'язання таких завдань:

- організувати освітній процес, який задовольняє потреби усіх школярів;
- створити позитивний клімат у шкільному класі;
- адаптувати навчальні програми та плани, методи та форми навчання для дітей з особливими потребами [1].

Трудове навчання спрямоване на виховання художньої культури школярів, на розвиток їх потенційних

можливостей і інтересів до народної творчості, її традицій і спадщини. Залучення дітей і підлітків до навчання народним ремеслам передбачає вирішення проблеми культурної спадкоємності, естетичного, художнього і морального виховання, професійної орієнтації. Різноманітність видів праці забезпечує різнобічну і активну роботу всіх аналізаторів.[6]

Особлива роль у роботі із дітьми з особливими потребами відводиться трудовому навчанню. Але, щоб досягти максимального корекційно-розвивального ефекту потрібно дотримуватися ряду умов: застосування адекватної програми і методів навчання, що відповідають реальному віковому періоду і реальним можливостям дітей з вадами розвитку та цілям їх виховання [2].

Для учнів з особливими потребами трудове навчання, як відомо, має первинне значення, оскільки в ході його:

- відбувається формування пізнавальної діяльності і особи в цілому;

- підвищується рівень соціальної компетентності;
- розширюються уявлення про професії;
- отримуються трудові (професійні) навички, які допоможуть надалі успішно адаптуватися в суспільстві.[6]

Урок – основна форма організації навчально-виховного процесу в школі. Основною формою трудового навчання у загальноосвітньому навчальному закладі є навчальне заняття, яке містить 1-2 уроки, залежно від визначених навчальним планом годин.

До уроку трудового навчання ставляться ряд вимог:

- чіткість навчальної мети;
- єдність виховних та корекційних завдань;
- оптимальний обсяг навчального матеріалу;
- дотримання етапів заняття;
- ретельний добір методів навчання для кожної частини уроку;

- індивідуальний підхід у процесі навчання;
- створення умов для безпечної роботи школярів.

Мета навчальної програми з трудового навчання для дітей з особливими потребами - виховання і розвиток особистості, та створення умов для розвитку творчого потенціалу для подальшої соціалізації в суспільстві [2].

Для досягнення мети навчальної програми потрібне рішення наступних завдань:

✓ прищепити любов і повагу до народної творчості;

✓ формувати трудові навички і уміння дітей з вадами розумового розвитку;

✓ навчити учнів навичкам і прийомам традиційної та художньої обробки матеріалів різних видів;

✓ навчити застосовувати отримані знання і уміння на практиці;

✓ виховати працьовитість, ощадливість, акуратність в роботі з матеріалами і інструментами;

✓ розвинути у учнів навички екологічної культури;

✓ розвинути у учнів самостійність, щоб адаптуватися до соціальних умов [2].

Урок трудового навчання має таку структуру:

- організаційна частина;

- основна частина;

- заключна частина.

Під час організаційної частини учитель здійснює перевірку готовності учнів до заняття та створює позитивний клімат уроку.

Під час основної частини насамперед повідомляються учням тема і мета заняття, що підготує школярів до сприймання навчального матеріалу. Дуже важливим на цьому етапі є аналіз виробу, який виготовлятимуть учні. Учитель демонструє зразки-аналоги виробу, а також матеріали та інструменти, необхідні для його виготовлення, характеризує назву та використання цього предмета в побуті або в ігровій діяльності. Далі здійснюється розповідь про технологію виготовлення виробу. Педагог разом із школярами аналізують будову виробу, його складові частини, розміри, матеріали та інструменти, необхідні для виготовлення об'єкта праці. Обов'язковим на цьому етапі також є перевірка отриманих учнями знань щодо послідовності виконання практичної діяльності.

Самостійна практична діяльність учнів являється найвідповідальнішою частиною основного етапу уроку. Досягнення основної мети заняття залежить від правильно підібраних методів навчання, від вміння учителя організовувати школярів на самостійну роботу, активізувати їх практичну діяльність. Потрібно зазначити, що у навчанні дітей з особливими потребами самостійна

робота учнів не виключає керівної ролі вчителя. Педагог слідкує за діяльністю кожного учня, враховує індивідуальні можливості, при потребі додатково пояснює, допомагає оволодіти практичними вміннями.

На заключному етапі учитель пропонує учням порівняти виконану роботу зі зразком, проаналізувати свою діяльність. Після цього педагог характеризує якість роботи кожного учня та оцінює виконану роботу. Дуже важливо, щоб робота дітей з особливими потребами була оцінена, адже це приносить задоволення, спонукає учня до цілеспрямованої праці.

Лабораторні роботи також важливі в роботі з дітьми з особливими потребами. У процесі їх виконання в школярів розвиваються навички самостійної роботи і спостережливості. Перші лабораторні роботи повинні проводитися як роботи-спостереження.[2]

Екскурсія як метод навчання отримала досить широке розповсюдження в роботі з дітьми з особливими потребами. Вони можуть бути загальноосвітньої спрямованості або мати спеціальне навчальне призначення. В процесі екскурсій діти вчаться спостерігати об'єкти в реальних умовах. Саме тому, в програмі передбачені екскурсії до музеїв, магазинів, училищ, на виставки [2].

Наприкінці кожного семестру проводиться підсумкове практичне заняття. Його метою є підбиття підсумків роботи за певний термін часу. Особливу увагу, під час виконання підсумкових практичних занять, вчитель повинен звернути на процес самостійної діяльності учнів, а не лише її результат.

Під час уроків трудового навчання необхідно звернути особливу увагу на знання і точне дотримання учнями правил безпечної праці, виробничої санітарії та особистої гігієни, навчання їх правилам безпечних прийомів роботи, ознайомленню із заходами запобігання травматизму, на уроках систематично вивчати та повторювати правила безпечного виконання кожної операції [6].

На уроках трудового навчання в учні формується правильне ставлення до навчального матеріалу, який повідомляється вчителем, оскільки цей матеріал вони перевіряють на практичних заняттях. Наприклад, здійснюючи процеси вимірювання, визначаючи форму,

величину, колір та інші якості матеріалів, школярі не тільки переконуються в достовірності теоретичного матеріалу, але й у них формуються вміння та навички.

Вміння дозволяють учням працювати творчо, вирішувати нестандартні завдання. К. К. Платонов виділяє п'ять етапів формування умінь:

1) початкове вміння – усвідомлення мети дії і виконання її на основі раніше набутих знань і навичок;

2) недостатньо зміла діяльність – знання про способи виконання поєднуються з використанням раніше отриманих, непридатних для даної ситуації;

3) окремі загальні вміння – високо розвинуті, але вузькі вміння;

4) високо розвинуті вміння – творче використання навичок, усвідомлення мети і способів її досягнення;

5) майстерність – творче використання різних умінь.

Кожен урок повинен базуватися на попередньому, забезпечуючи принцип наступності, який сприяє послідовному розширені та поглиблені знань і практичних навичок [2].

Трудове навчання дітей з особливими потребами має на меті забезпечення підготовки учнів до виконання різних робіт, які можна застосувати у власному побуті. Досягається це у процесі розв'язання освітніх та корекційно-розвивальних завдань.

Дітям з особливими потребами, як правило, навчання дається з труднощами. Тому досить часто доводиться спостерігати невдачі, розчарування школярів, які вкотре переконуються, що не в змозі виконати завдання вчителя. Усе це формує в учня ставлення до навчання як до чогось недоступного, не важливого. Зовсім інші результати спостерігаються при поєднанні навчання з ручною працею. На уроках трудового навчання результат праці школярі відчувають безпосередньо. Сам процес роботи та отриманий результат (іграшки, сувеніри і т.д.), викликають в учнів інтерес до праці, спонукають до активної, цілеспрямованої діяльності.

Уроки трудового навчання залучають школярів до ручної праці, а вона в свою чергу є найважливішим видом праці для дітей з особливими потребами. Ручна праця надає корекційний вплив на розумовий розвиток учнів. На заняттях трудового навчання діти працюють з різними

матеріалами. Особлива увага приділяється вихованню у дітей з особливими потребами звички наперед обдумувати виконання завдань. Найчастіше це відбувається при виконанні аплікацій, коли потрібно наперед визначити місце приклеювання окремих частин, а також дотримуватися послідовності приклеювання. Такі заняття розвивають у дітей просторову увагу, дозволяють висловити емоції та переживання, проявити творчі здібності, сприяють виробленню навичок організованості, вміння діяти за планом.

З огляду на вище сказане, підходимо до висновку, що саме ручна праця відіграє важливу роль у естетичному та розумовому вихованні дитини з особливими потребами, розкриває конструкторські вміння та навички, розвиває творчі здібності.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Концепція інклюзивної освіти відображає одну з найголовніших демократичних ідей – усі діти є цінними членами суспільства та мають право на отримання освіти, незважаючи на психофізичні особливості. Навчання в інклюзивних класах є корисним не тільки для дітей з особливими потребами, але і для інших дітей та суспільства в цілому.

Сьогодні трудове навчання як засіб розвитку і корекції дітей з особливими потребами є першоосновою формування високого рівня професійної дієздатності та збереження здоров'я. Серед різних видів діяльності людини праця відіграє вирішальне значення, адже вона сприяє вихованню та розвитку особистості.

Уроки трудового навчання посідають чільне місце у навчанні дітей з особливими потребами. Дійсно, саме тут школярі можуть відчути результат праці безпосередньо. У процесі трудового навчання учні не тільки вчать розуміти мистецтво, але й милуватися природою та витворами мистецтва, вчать творити довершені вироби та насолоджуватися результатом власної праці, відчують себе корисними суспільству.

Вчитель в інклюзивному класі має бути достатньо гнучким, здатним долати перешкоди та шукати виходи з будь-яких складних ситуацій, пов'язаних з учнем. Він чуйний та справедливий, враховує особливості кожного

учня і допомагає . На вчителя покладена величезна відповідальність, але я переконана, результат того вартий.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кавун Ю., Ворон М. Інклюзивна освіта. *Дефектолог.* 2007. № 5. С. 4-11.
2. Навчальні програми 5-9 класи для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi/dlya-ditej-z-porushenniyami-intelektualnogo-rozvitku> (дата звернення: 20.04.2020).
3. Платонов К. К. Структура и развитие личности. Москва : Наука, 1986. 254 с.
4. Придатченко П. М. Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні. Київ : ФО, 2007. 180 с.
5. Про становище інвалідів в Україні. Національна доповідь. Мінпраці України, Держ. установа «Наук.дослід. ін-т соц.-труд. відносин». Київ, 2013. 198 с.
6. Сергієнко Н. В. Трудове виховання дітей з особливими потребами. *Сергієнко Н. В., Система надання освіти дітям з особливими потребами в умовах сучасного навчального закладу: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Лисичанськ 14 грудня 2016 р.). Лисичанськ : ФОП Пронькіна К. В. 2016. С. 131-133.

УДК 378.172

Путькалець А. С., Шевчук В. В.,
магістранти

НОВІ ПІДХОДИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ БІОЛОГІЇ

У статті розглянуті проблеми організації проєктної діяльності під час вивчення шкільного курсу біології. Проаналізована роль проєктної діяльності у формування креативної особистості школяра.

Звернуто увагу на організацію роботи учнів під час виконання монопроєктів, індивідуальних та групових проєктів у вигляді бук-трейлерів, скарйбінгів, постерів, портфоліо.

Ключові слова: освітній процес, проєкт, постер, скарйбінг, бук-трейлер, портфоліо.

The article considers the problems of organization of project activities during the study of the school course of biology. The role of project activity in the formation of the creative personality.

Attention is paid to the organization of students' work during the implementation of monoprojects, individual and group projects in the form of book trailers, scribbles, posters, portfolios.

Key words: educational process, project, poster, scribing, book trailer, portfolio.

Постановка проблеми. Сьогодні до випускника школи ХХІ століття суспільство висуває досить серйозні вимоги. Він має вміти самостійно здобувати знання, застосовувати їх на практиці для вирішення різноманітних проблем, працювати з різними джерелами інформації, аналізувати, узагальнювати, аргументувати, самостійно критично

мислити, шукати раціональні шляхи вирішення проблем, бути комунікабельним і контактним у різних соціальних групах, гнучким у мінливих життєвих ситуаціях.

Специфіка роботи в школі змусила вчителів переглянути свої позиції в навчанні учнів і замислитися над питаннями: «Як навчати школярів без примусу? Як допомогти їм розкрити свої здібності? Як дати стимул до творчості?» Адже основою відкриття в будь-якій галузі знань є творча діяльність кожного учасника і усвідомлення закономірностей цієї діяльності.

Цьому сприяє використання в освітньому процесі методу проєктів. Він виник у 20-ті роки минулого століття в США. Його пов'язують із ідеями гуманістичного напрямку у філософії та освіті, висунутими американським філософом і педагогом Дж. Дьюї. Метод проєктів набув поширення і популярності у багатьох країнах світу завдяки раціональному поєднанню теоретичних знань і можливостей їх практичного застосування для вирішення конкретних навчальних проблем під час спільної діяльності учнів.

Проєктне навчання (project-based learning) набирає популярності, оскільки є ефективною технологією навчання. Численні дослідження вказують на те, що після його успішного впровадження в учнів покращується мотивація, інтерес до навчання, підвищується рівень біологічних знань, умінь і навичок [4].

Питання реалізації проєктної технології навчання знайшли своє відображення в дослідженнях та публікаціях американських педагогів Дж. Дьюї, В. Кільпатрика, Е. Коллінгса ще на початку XX століття, а також у працях сучасних дослідників: В. Гузєєва, Н. Матяш, Я. Пахомової, Є. Полата, Г. Селевка, І. Сергєєва, І. Чечель, К. Баханова, І. Дичківської, І. Єрмакова, Г. Ісаєвої, О. Любарської, О. Пехоти, О. Пометун, С. Шевцової.

Метод проєктів дає змогу навчити школярів самостійно здобувати знання, уміти користуватися ними для вирішення нових пізнавальних і практичних завдань, застосовувати дослідницькі методи, збирати необхідну інформацію, факти, уміти їх аналізувати із різних точок зору, висувати гіпотези, робити висновки.

Мета статті: розкрити особливості використання методу проєктів під час вивчення шкільного курсу біології,

проаналізувати нові способи оформлення учнівських проєктів.

Проектна технологія набула поширення в американських і японських школах. У перекладі з латини проєкт означає самостійний пошук шляху – «кинутий уперед». Французьке слово «projet» перекладається як «намір, який буде здійснено в майбутньому». *Проектне навчання* є методом, у межах якого учні під час навчання, досліджуючи і реагуючи на цікаві та складні питання, отримують необхідні знання та навички (Buck Institute for Education)

В. Кільпатрик розглядав проєкт як будь-яку роботу, виконану «від щирого серця», яка має певну цільову настанову [3, с. 32]. На думку Ф.Бегьолі, проєкт є послідовністю взаємопов'язаних подій, які відбуваються впродовж встановленого обмеженого проміжку часу та спрямований на досягнення неповторного і водночас певного результату [1]. Результати аналізу різних визначень методу проєктів свідчать про відсутність єдиної та чіткої парадигми їхнього використання серед дослідників та науковців.

У проєктній діяльності виділяють такі етапи:

- Початковий: розробка основних ідей, констатація вивчення проблеми, збір та аналіз даних, обґрунтування актуалізації, формулювання гіпотези.
- Організація діяльності: формування груп, розподіл обов'язків, планування роботи, розробка змісту етапів, визначення форм і методів управління і контролю, корекція з боку педагога.
- Здійснення діяльності: збір та обробка інформації з урахуванням теми, мети, розробка проєктного продукту.
- Презентація проєктного продукту: захист проєкту в класі, на конференції і т.д. Зіставлення первісних цілей і результатів дослідження.
- Оцінювання та рефлексія.

Результати виконаних проєктів оформляються у вигляді продуктів діяльності (публікація, відеофільм, комп'ютерна газета, анімаційний мультфільм, веб-сторінка, презентація, скрайб, постер, бук-трейлер, портфоліо).

Широковідома презентація формату PowerPoint є допоміжним засобом візуалізації навчального матеріалу,

проте її відносять уже до стандартних способів оформлення учнівських проєктів.

Буктрейлер (англ. *Booktrailer*) – це короткий відеоролик, який розповідає в довільній формі про будь-яку інформацію. Мета таких роликів – привернення уваги до певної проблеми. Тривалість буктрейлера становить не більше 3-х хвилин. Головне завдання – зацікавити і здивувати, привернути увагу до проблеми. Під час створення буктрейлера використовують відео, ілюстрації, фотографії [2].

Створення учнями буктрейлера здійснюється у певній послідовності. Перед тим, як створювати власний промо-ролик, необхідно подивитися в Інтернеті зразки буктрейлерів, аматорські ролики. Варто звернути увагу на дизайнерське рішення, спосіб озвучування тощо.

Для створення власного буктрейлера необхідно обрати відповідну проблему, яка стане основою для створення сценарію *буктрейлера*. На цьому етапі роботи потрібно добре продумати сюжет й написати текст до майбутнього промо-ролика.

Сюжет є основою буктрейлера. У нього важливо внести інтригу й вибудувати таким чином, щоб іншим учням неодмінно захотілося дізнатись, що ж буде далі. А довідатися про це можна, лише провівши певне дослідження, опрацювавши відповідну інформацію. Тому до написання тексту сценарію потрібно підходити особливо ретельно. Ролик має бути нетривалим, не більше, ніж 3 хвилин, оскільки це оптимальний час, щоб утримати увагу глядача.

Далі важливо *дібрати матеріали для відеоряду.* Це можуть бути малюнки, ілюстрації книг, зняте власне відео або знайдене в мережі Інтернет. Завантажені відеофайли конвертують у формат avi. Для цього використовують безкоштовну універсальну програму для конвертування файлів відео, аудіо та зображень Format Factory. Її можна завантажити з Інтернету (<http://www.pcfreetime.com>). Після цього записують *текст для озвучування ролику, якщо це передбачено сценарієм.* Для цього доцільно скористатись програмою «Звукозапис», яка входить до складу Microsoft Windows. Використовуючи цю програму, за допомогою мікрофона записують звук у звуковий файл й зберігають його на комп'ютері.

Сьогодні в навчальному середовищі почали траплятися слова «скрайбінг», «скрайб», «скрайбер», що є складниками скрайб-технології.

Скрайбінг (від англ. scribe – «розмічати») – нова техніка презентації, винайдена британським художником Ендрю Парком для британської організації наукових знань. Доповідь спікера супроводжується ілюстраціями «на льоту» малюнків фломастером на білій дошці. Таким чином, слухачі чують і бачать одночасно приблизно одне й те ж саме, що полегшує сприйняття інформації [5]. Скрайб-презентація відображає ключові поняття розповіді та взаємозв'язок між ними.

Скрайбінг є інноваційною технологією, за допомогою якої можна привернути увагу, забезпечити їх додатковою інформацією та виокремити головні моменти доповіді. Популярність цієї технології забезпечується завдяки тому, що людський мозок мислить образами, мова малюнка є універсальною мовою.

Виділяють два основних види скрайбінгу: фасилитація і відеоскрайбінг. Скрайбінг-фасилитація (від англійського facilitate – допомагати, полегшувати, сприяти) – це перетворення інформації із словесної форми в візуальну і фіксування її в режимі реального часу. Робота вчителя на уроці під час пояснення нового матеріалу з крейдою в руках – приклад скрайбінгу-фасилитації. Скрайбінг може бути представлений у вигляді статичних схем / графіків, скрайб-малюнків, скрайб-розповідей (комікси), простих надписів, виготовлених в особливому стилі.

Виділяють такі види відеоскрайбінгу – *мальований скрайбінг, аплікаційний скрайбінг і онлайн-скрайбінг*. Мальований скрайбінг є класичним скрайбінгом. Художник зображує в кадрі картинки, піктограми, схеми, діаграми, записує ключові слова. Це відбувається паралельно з текстом, що звучить за кадром. Аплікаційний скрайбінг виконується таким чином: на довільний фон в кадрі накладаються або наклеюються готові зображення, які відповідають озвученню тексту. Магнітний скрайбінг є різновидом аплікаційного, єдина його відмінність – готові зображення кріпляться магнітами на презентаційну магнітну дошку.

Учні можуть створювати онлайн-скрайбінг. Під час виготовлення такого виду скрайбінгу використовуються

спеціальні програми і онлайн-сервіси, наприклад PowToon, VideoScribe і інші. З їх допомогою відео можна створювати за готовими шаблонами. Скрайб-презентацію створюють за допомогою комп'ютера із доступом до мережі Інтернет. Для створення скрайбінгу можна *користуються такими сервісами*: GoAnimate, PowToon, Wideo, Moovly, VideoScribe.

Результати проектної діяльності з біології учні також виконують у вигляді постерів. Поняття постер прийшло з поліграфії (від англ. Poster) – означає плакат або афішу рекламного характеру.

Постерна технологія – це така форма навчання, яка створює умови для отримання кожним учасником нових знань і нового досвіду шляхом самостійного або колективного відкриття. У процесі побудови знань технологія може бути представлена так: творчий процес – творчий продукт – усвідомлення його закономірностей – постановка нових завдань – корекція своєї діяльності – новий продукт і т. д.

Особливістю даної технології є реалізація ідеї діалогу в усіх його аспектах. Відбувається обмін думками, знаннями, творчими знахідками між учасниками творчої групи, чому сприяє чергування індивідуальної, групової діяльності і роботи в парах. Результатом роботи стає не тільки сам постер, реальне знання чи вміння, а важливий сам процес осягнення істини і створення творчого продукту. При цьому найважливішою якістю процесу закладено співробітництво і співтворчість.

Виділяють такі типи постерів: асоціативний і аналітичний. Асоціативний простер передбачає спонтанне поєднання ідей, образів, фантазій, згідно певним особистим і психологічним темам, мотивам, протилежностям або причинним зв'язкам. Саме слово може позначати процес встановлення таких зв'язків (за допомогою асоціації) або виділяти одну ланку в такому колі, тобто якусь одну «асоціацію».

Аналітичний постер передбачає відображення складових частин загального цілого, що виконується у процесі пізнання або предметно-практичної діяльності людини. Виділяють такі види постерів: теоретичний, схемний, графічний, інтегрований.

Зміст постера включає такі елементи: тему, гіпотезу, завдання, факти, висновки. *Алгоритм роботи над постером* включає: визначення тематики постера, постановку завдань, вибір матеріалів, створення творчого продукту та його презентацію.

Формат роботи над постером може бути груповим, парним та індивідуальним. Під час створення постера у творчій групі учні мають дотримуватися певних принципів і правил: рівність всіх учасників; право кожного на помилку; безоціночна діяльність (відсутність критичних зауважень на адресу будь-якого учасника групи); діалоговий принцип взаємодії.

Постерна технологія дає змогу сформувати в учня такі навички та вміння:

1. Уміння знаходити потрібну інформацію і застосовувати її на практиці.
2. Розвивати комунікативні навички учнів.
3. Розкрити творчий потенціал учнів.
4. Розвивати логічні універсальні дії (встановлення причинно-наслідкових зв'язків, побудова логічної ланцюга міркування, висунення гіпотез і їх обґрунтування).
5. Дає змогу сформувати особисту думку учня.
6. Умення оцінювати результат своєї діяльності.

Результати проєкту учні також оформляють у вигляді *портфоліо* – комплекту інформаційних, дидактичних і методичних матеріалів до навчального проєкту, розробленого з метою ефективної організації та навчання за темою.

Портфоліо містить такі складові: план реалізації проєкту; матеріали за темою дослідження; презентаційні матеріали: публікація, презентація, веб-сайт, інше), список інформаційних джерел.

Ці матеріали створюються із використанням комп'ютерних технологій (засобів створення мультимедійних комп'ютерних презентацій, текстового і графічного в процесорів, табличного процесора, комп'ютерних програм для створення публікацій і веб-сайтів, здійснення пошуку інформації в Інтернеті).

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Таким чином нами були проаналізовані види оформлення учнівських навчальних проєктів, рекомендованих навчальною програмою з біології. Такі види роботи є

відносно новими у практичній роботі вчителів. Тому виникає потреба у подальшому удосконаленні методики використання таких видів роботи над проектом, що і буде визначати напрямки подальших науково-методичних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бэ́гьюли Ф. Управление проектом. Москва : ФАИР-ПРЕСС, 2004. 208 с.
2. Бук-трейлер. URL : <https://sites.google.com/site/yfhjkmcrfz/skola-aktivnogo-navcanna/stvorennna-buktrejlera> (дата звернення: 20.09.2020).
3. Килпатрик В. Х. Метод проектов. Применение целевой установки в педагогическом процессе. [пер. с англ. Е. Н. Янжул]. Ленинград : Брокгауз-Ефрон, 1925. 43 с.
4. Логвин В. Метод проектів у контексті сучасної освіти. Сучасні шкільні технології. Ч. 2. Київ, 2004.
5. Скрайбинг – новейшая техника презентации. URL : <https://ru.osvita.ua/school/scribing/51803/>
6. Verkhovetskiy A. Проектне навчання: коротко про головне. <https://nus.org.ua/view/proektne-navchannya-korotko-pro-golovne/> (дата звернення: 20.09.2020).

УДК 37:504:502.35

Тригуба О. В., к. с.-г. наук,
Сикліцька М. П., студентка

ЕКОЛОГО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ

Сучасні наукові тенденції спрямовані на здійснення еколого-освітньої та виховної діяльності у природно-заповідних установах, зокрема національних природних парках (НПП). У статті описано найбільші НПП в Україні: Карпатський і Шацький та НПП «Кременецькі гори», розглянуто форми і методи еколого-освітньої діяльності.

Ключові слова: екологічна освіта, природо-заповідний фонд, природоохоронні території, національні природні парки, екологічні стежини, екологічні цінності.

Modern scientific trends are aimed at the implementation of environmental, educational and educational activities in nature reserves, including national nature parks (NNP). The article describes the largest NNP in Ukraine: Carpathian and Shatsk and NNP «Kremenets Mountains», considers the forms and methods of environmental education.

Key words: ecological education, nature reserve fund, nature protection territories, national nature parks, ecological paths, ecological values.

Постановка проблеми. В умовах збільшення масштабів антропогенного впливу на природу особливої уваги набувають заходи посилення охорони природних ресурсів, оздоровлення навколишнього середовища та забезпечення національної екологічної безпеки. Питання екологічної освіти та виховання населення мають першочергове значення. Об'єкти природно-заповідного (ПЗФ) фонду України мають статус еколого-освітніх

установ, є центрами цілеспрямованого впливу на світогляд, поведінку і діяльність населення і здійснюють еколого-освітню діяльність з метою формування екологічної свідомості та залучення людей до збереження природної спадщини [10].

Аналіз актуальних досліджень. Система природоохоронних територій та об'єктів історично складається в кожній країні протягом тривалого періоду часу і має свої особливості. В Україні ПЗФ включає в себе 11 категорій, серед яких представлені як природні території, що зберегли свою цілісність і недоторканність (природні і біосферні заповідники, заказники, пам'ятки природи), так і об'єкти, штучно створені людиною, які мають велику природознавчу цінність (наприклад, ботанічні сади, дендропарки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва), а також об'єкти, створені на базі унікальних природних ландшафтних комплексів, що мають поряд з природоохоронним і рекреаційно-туристичне призначення (наприклад, регіональні природні парки (РПП) та національні природні парки (НПП) [1; 2].

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш поширеною категорією природоохоронних територій у різних країнах світу є національні природні парки, які поєднують виконання природоохоронної та рекреаційної функцій. В Україні станом на 2011 р. налічується 40 національних природних парків загальною площею більше 10000 км² (1,8 % території). Для території України характерні переважно рівнинні ландшафти з невеликими абсолютними висотами (рівнинна частина займає приблизно 95 % площі, і тільки 5 % припадає на Українські Карпати й Кримські гори) [13]. Найбільшими НПП є Карпатський та Шацький [3].

Карпатський НПП має загальнодержавне значення та виконує ряд культурно-освітніх, рекреаційних, природоохоронних та заповідних завдань. На сьогодні площа парку становить 50495,0 га, з них у постійному користуванні парку знаходиться 38322,0 га. Його територія простягається на 55 км з півночі на південь і на 20 км із заходу на схід. Переважна частина території парку знаходиться в межах абсолютних висот – 500-2000 м н.р.м. Найвища точка України – вершина гори Говерла (2061 м н.р.м.) знаходиться у межах парку. Він є одним з

найпривабливіших для зеленого туризму гірських парків України. З популяризацією зеленого туризму та активного відпочинку (джипінг з використанням позашляховиків та квадроциклів) [7], кількість відвідувачів парку з кожним роком зростає. Залежно від популярності об'єктів відпочинку варіюється і кількість відвідувачів НПП, що спричиняють значне рекреаційне навантаження. Це в свою чергу негативно впливає на стійкість насаджень та їх меліоративні властивості. Так, за дослідженнями, проведеними на експізнавальній стежці «На Говерлу», більшість досліджуваного відтинку стежки належить до 5-го ступеня рекреаційної дигресії, що свідчить про неможливість природного відновлення стану цієї стежки [4].

Шацький НПП розташований у північно-західній частині Волинської області в межах Шацького адміністративного району. Сьогодні площа парку сягає 48977,0 га, з них 20856,0 га земель знаходиться у його постійному користуванні. До парку належить ботанічний заказник загальнодержавного значення «Втенський» (130,0 га), лісові заказники місцевого значення «Ростанський» (14,6 га) та «Ялинник» (83,0 га), іхтіологічний заказник «Соминець» (46,0 га) та 4 ботанічні пам'ятки природи місцевого значення. Для раціонального та бережного використання унікальних ландшафтних систем парку у його структурі виділяють такі функціональні зони: заповідну, регульованої рекреації, стаціонарної рекреації, господарську. Заповідна зона площею 5145,0 га призначена для охорони та відновлення найцінніших природних комплексів. Її режим визначається згідно вимог, встановлених для природних заповідників. Заповідну зону утворюють: частина озера Світязь – затока Бужня, озера Климівське, Мошно, Чорне Мале, Довге, Кругле. У цих водоймах можуть вестися науково-дослідні роботи, та дослідження пов'язані з відтворенням корінних природних комплексів озер [8].

Національний природний парк «Кременецькі гори» розташований в межах Кременецького та Шумського районів на півночі Тернопільської області загальною площею 6951,2 га. Ліси займають 96,7 % території, що свідчить про повноцінне виконання парком екологічних та природоохоронних функцій. Однак це вказує на своєрідність рекреаційного використання території.

Більшість території НПП є придатною для пішохідного, кінного прогулянкового туризму, є перспективи розвитку велосипедних, мотоциклетних, автомобільних гірських трас через значну пересіченість місцевості. В границях парку можливий розвиток спортивного полювання. У межах НПП прокладено низку еколого-туристичних стежок, а саме: «Бона», «Божа гора», «Дівочі скелі», «Гостра гора», «Данилова гора», «Уніас» [15].

Головними складовими системи екологічної освіти і виховання є її формальна та неформальна частини, які, володіючи різними формами й методами, мають одну мету: підготовка громадян, здатних визначати, розуміти й оптимально вирішувати екологічні та соціально-економічні проблеми регіонів проживання на основі наукових знань процесів розвитку біосфери, загальнолюдських досвіду і цінностей. Елементи формальної еколого-освітньої та виховної діяльності присутні в навчальних закладах усіх рівнів. Неформальна екологічна освіта – це процес формування екологічної свідомості в межах діяльності різноманітних природоохоронних, науково-дослідних та культурних закладів та організацій [12].

Важливе місце в розвитку неформальної екологічної освіти займає еколого-просвітницька діяльність установ природно-заповідного фонду України НПП. Вона спрямована на формування екологічного мислення, розуміння гостроти екологічних проблем, глибини взаємозв'язків природи та людського суспільства. Особлива роль при цьому відводиться краєзнавчому принципу екологічної освіти, який повинен бути вдосконалений та поставлений в основу еколого-освітньої та виховної роботи [10].

Формами залучення в освітньо-виховну діяльність у НПП є: мандрівки екологічними стежками, відвідування фестивалів, квестів, семінарів, екскурсії (пішохідні, водні, кінні), зустрічі та бесіди із співробітниками, онлайн-екскурсії та вивчення природних особливостей, навчальні картографічні дослідження території парку, залучення інформаційних ресурсів, виданих на базі НПП, до матеріалів практичних, лабораторних та лекційних занять [14].

Освітньо-виховними ресурсами НПП є: виставкові експозиції, екологічні стежки, оглядові майданчики та вежі,

інформаційні куточки, веб-сайти або електронні сторінки, діючі екскурсійні маршрути (піші, водні, кінні, велосипедні тощо), об'єкти туристично-рекреаційної інфраструктури (готелі, кемпінги, бази відпочинку, санаторії). Наукова та науково-популярна друкована продукція: літописи природи, фахові спеціалізовані звіти, статті, монографії, видані на основі підсумків роботи в НПП експедицій, наукових установ, окремих дослідників [14].

Спільна практика НПП, екоорганізацій та закладів освіти в екологізації культурно-освітнього простору, організації екологічного волонтерства, просвітництва, туризму є ефективною моделлю формування еколого-орієнтованої діяльності молоді [5; 11].

Діяльність із питань організації екологічного навчання і виховання може мати таку структуру:

- Навчально-дослідницька діяльність: організація і проведення екопрактикуму; організація і проведення соціальних досліджень; виконання проектних завдань; еколого-краєзнавчі екскурсії.

- Природоохоронна діяльність: екологічні акції; посадка зелених насаджень; виготовлення штучних гніздівель; догляд за рослинами; екологічні суботники; рейди по впорядкуванню берегової зони річки, тощо.

- Навчально-просвітницька діяльність: захист екопроектів, звітів про проведені дослідження; конкурс плакатів, листівок, малюнків; конкурс екологічних есе, віршів; створення студентської агітбригади; пропаганда екологічних знань серед населення району, міста; виступи на виховних годинах; випуск екологічної газети гуртка, навчального закладу; проведення тематичних декад, тижнів; випуск буклетів на екологічну тематику; створення навчальних відеофільмів, комп'ютерних презентацій.

- Науково-дослідна робота (рекомендовані форми роботи): дослідження якості води місцевих водойм, стану ґрунтів, фауни та флори регіону, тощо; підготовка доповідей та виступи на міжвузівських конференціях [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Таким чином, проведений аналіз природно-регіональної організації мережі НПП України показав, що до складу природоохоронних територій цієї категорії включені переважно рівнинні ландшафти мішанолісових, лісостепових та степових типів, а також гірські ландшафти

Українських Карпат і Кримських гір. НПП активно займаються еколого-освітньою діяльністю: навчально-дослідницькою, природоохоронною, навчально-просвітницькою та науково-дослідною роботою.

ЗМІСТ

КУЛЬТОРОЛОГІЧНИЙ ПРОСТІР: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

<i>Плевачук Л. Ю., Гурковський О.М., Розмірчук В. В.</i> ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ.....	5
<i>Шилук С. І.</i> ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ В СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	14
<i>Божик М. В., Оліщук Р. Ю., Кулініч А. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ОЗДОРОВЧОГО ВПЛИВУ СИЛОВИХ ТРЕНУВАНЬ НА ОРГАНІЗМ ЮНАКІВ.....	22
<i>Шабага С. Б., Максимюк Т. П.</i> ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЙОГО ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ.....	31
<i>Галаган В. В., Заверуха С. В., Мисник Д. М.</i> ВПЛИВ НАРОДНИХ РЕМЕСЕЛ НА ТРУДОВУ ПІДГОТОВКУ УЧНІВ.....	39
<i>Дубровський Р. О., Волянчук І. О.</i> КУЛЬТУРА ІНТЕРНЕТ- СПІЛКУВАННЯ В УКРАЇНОМОВНОМУ СЕКТОРІ МЕРЕЖІ.....	48
<i>Жолоб І. І.</i> РЕФЛЕКСІЯ СЕКУЛЯРНИХ ВІЗІЙ КУЛЬТУРИ М. ДРАГОМАНОВА У ТВОРЧОСТІ І. ФРАНКА.....	54
<i>Ординат Т. В.</i> РОЗШИФРОВУЮЧИ КУЛЬТУРНИЙ КОД: ОСОБЛИВОСТІ ОПРАЦЮВАННЯ КАЗОК В ЗЗСО.....	63
<i>Глушак Т. А.</i> АРХЕТИП ДОМУ В ПОВІСТІ «ОНУК» Б. ХАРЧУКА.....	71
<i>Гаврилишин О. С.</i> ВИВЧЕННЯ ЕПІСТОЛЯРІЮ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В ЗЗСО: МЕТОДИЧНІ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ.....	76

Марушко Л. С. КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ
НОВЕЛІСТИКИ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА.....84

Ройко Л. Л. ПІСЕННИЙ ЖАНР У ТВОРЧОСТІ ДМИТРА
ПАВЛИЧКА.....97

Кричковська Н. В. ОБРАЗ УКРАЇНИ В ТВОРЧОСТІ
Т. Г. ШЕВЧЕНКА.....106

Волянук І. О., Пітик Ю. М. ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНІ
ОСОБЛИВОСТІ ТА МОРФЕМНА СТРУКТУРА
ВІДДІЄСЛІВНИХ ІМЕННИКІВ.....110

LITTERIS ET ARTIBUS: НОВІ ГОРИЗОНТИ

Гурська О. В., Плетюк І. А. ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
ЛІСОВИХ НАСАДЖЕНЬ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ.....121

Павлик О. М., Бойко П. Р. ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ
ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ
ШКОЛИ.....129

Шабага С. Б., Топольницький І. В., Дацюк О. М.
ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ТА ЇХ
СУТНІСТЬ.....136

Степанець О. Р. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У
ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ УЧНІВ.....144

Бережанський О. О., Точинський С. О., Павлишин Т. М.
МЕТОДОЛОГІЯ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО РОЗВИТКУ
ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ.....150

Кучер Т. В., Шостак В. Л., Герус Н. А. ВИКОРИСТАННЯ
ОЗДОРОВЧОЇ АЕРОБІКИ У СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО
ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ.....157

Антощук Т. Я., Харчук О. І., Матвійчук А. Л. ОБҐРУНТУВАННЯ МОДЕЛЬНО-ЦІЛЬОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК ФІЗИЧНОГО СТАНУ ПІДЛІТКІВ 13-14 РОКІВ.....	166
Мисюк Д. В., Західний Н. І., Демидюк Н. П. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФІЗКУЛЬТУРНО- ОЗДОРОВЧОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ 6-7-РІЧНОГО ВІКУ.....	175
Банах В. І., Ковпак О. О. ШВИДКІСНІ ЯКОСТІ У СТУДЕНТІВ І КУРСІВ.....	185
Лебідь М. А., Панчук Д. В., Леснікова Н. В. РОЗВИТОК СИЛИ В УЧНІВ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ.....	192
Галайчук К. В. ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ.....	202
Путькалець А. С., Шевчук В. В. НОВІ ПІДХОДИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ БІОЛОГІЇ.....	211
Тригуба О. В., Сикліцька М. П. ЕКОЛОГО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ.....	219

**KREMENETS SCIENCE:
OPEN AIR,
АБО НАУКА В
КРОСІВКАХ**

Випуск V

**LITTERIS ET ARTIBUS:
НОВІ ГОРИЗОНТИ**

Випуск V

ОБ'ЄДНАНЕ ВИДАННЯ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

За загальною редакцією Р. О. Дубровського

Дизайн: Киричок С. В.

Підп. до друку 07.12.2020 р.
Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Друк RISO. Гарнітура Arial.
Ум. друк. арк. 12,96.
Наклад 50 примірників.

Видано та виготовлено
Радюю молодих науковців
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної
академії
ім. Тараса Шевченка

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
ім. Тараса Шевченка
м. Кременець, вул. Ліцейна, 1, тел. (03546) 2-19-91